

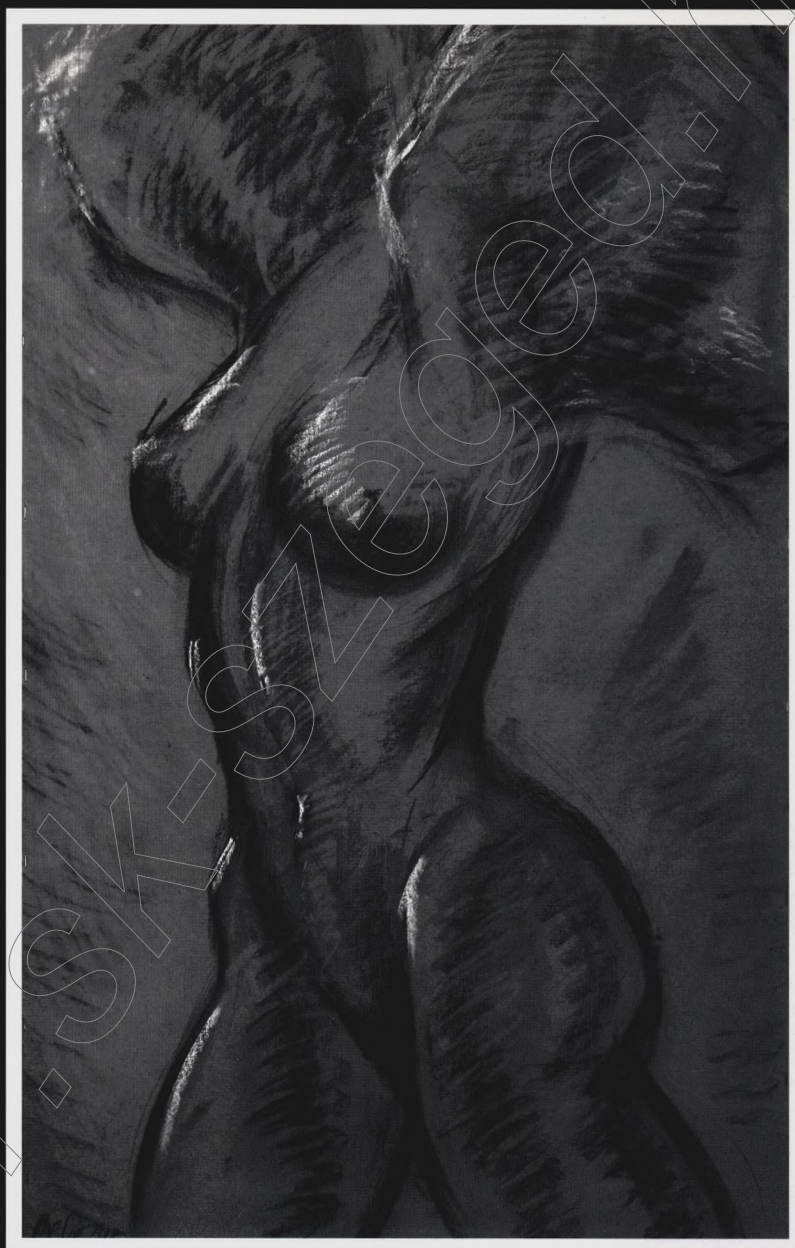
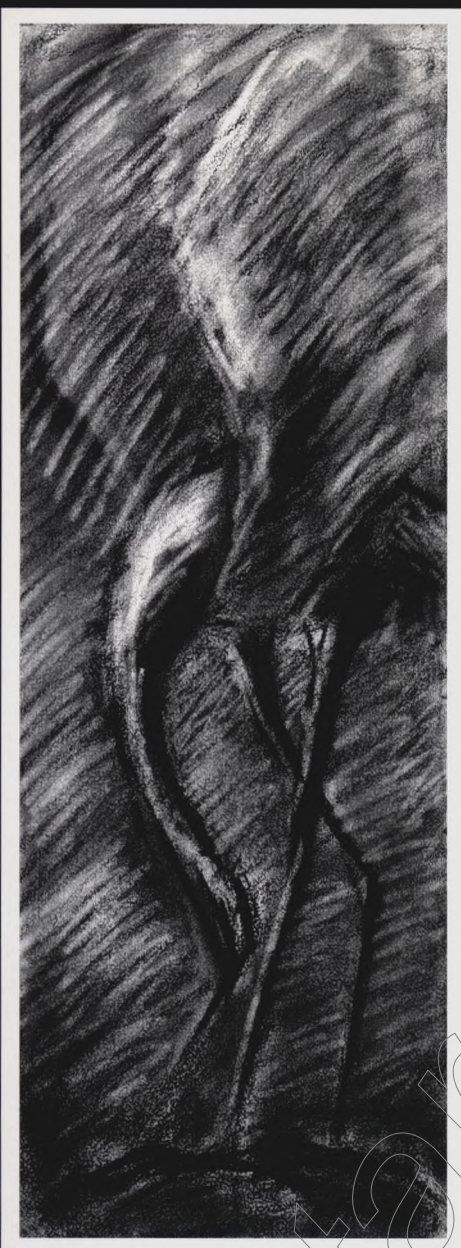
SZEGED

A város
folyóirata

19. évfolyam 6. szám
2007. június

Beliczay Mária
(1956)

SZEGED

Várostörténet, kulturális
és közéleti magazin
19. évfolyam, 6. szám
2007. június

Tartalom

KÖNYVÜNNEP	2	Egy anekdota és hátországa (Az íróember gondolkodik) – <i>Podmaniczky Szilárd</i>
	3	Az én besúgóim (Péter László F-dossziéi) – <i>Csapody Miklós</i>
	8	Ítéletábrák, bírói jogviszonyok, esküdtzékek (Törvénykezési reformok Magyarországon 1890-1900) – <i>Kovács Judit</i>
	10	Nevek – történelmi háttérrel (A tanácsrendszer adatai Csongrád megyében és Szegeden) – <i>Antal Tamás</i>
	11	Olvasmányaim a diófapalotában (Szegedtől Szegedig antológia – 2007) – <i>Lévay Györgyi</i>
	14	„El-különböződöm, tehát vagyok...” (Karikó Sándor új könyvéről) – <i>Petrusán Livia Veronika</i>
	16	Tragikomédiák és komitragédiák (Ami a sörök között van) – <i>Sándor János</i>
	20	Felejtethetőségek és időtlenségek (Polner Zoltán város-négysorosai) – <i>Paulovits Miklós</i>
	22	Navigare necesse est (Balami, a hajós) – <i>Polner Zoltán</i>
TANULMÁNY	23	Egyszer e-vel, egyszer ő-vel (A kettősnyelvűség Szegeden és környékén) – <i>Mátyus Kinga</i>
	38	Lengyel, magyar két jóbarát (Az én lengyel himnusom) – <i>Árpás Károly</i>
MÚLTUNKBÓL	42	Százéves szegedi divat (Kúp Gyula női divatáru üzlete, Sándor Pál divatáruháza) – <i>Bátyai Gitta</i>
NAPLÓ	46	Hajnali töprengések (A léhűtő ; Hej, koma, micsoda eketaliga) – <i>Trogmayer Ottó</i>
GONDOLATOK	48	Tollhegy – <i>Maróti Egon</i>

A címlapon *Beliczay Mária* szobrászművész krétarajzának részlete. A borító 2. oldalán *Beliczay Mária* grafikái, a borító 3. oldalán *Fritz Mihály* és *Kalmár Márton* alkotásai láthatóak. A hátlapon *Fritz Mihály* és *Kalmár Márton* szobrai láthatók.

SZEGED

a város folyóirata
Megjelenik havonta

Főszerkesztő: **TANDI LAJOS**

Szerkesztőbizottság: Benyik György, Gaskó Béla,
Gyémánt Iván Gyüdi Sándor, Lengyel András,
Koczor György, Sándor János,
Szuromi Pál, Veréb Simon (fotó), Zombori István

Kiadja a Szegedi Ifjúsági Ház

Kulturális, Fejlesztő és Média Központ Kht.

6721 Szeged, Felső Tiszapart 2. Telefon: 423-638.

Felelős kiadó: BOROS GYULA

Szerkesztőség: 6721 Szeged, Dózsa György utca 2.

Telefon és fax: 62/540-811, e-mail: szegedszerk@freemail.hu

Készült az E-press Nyomdában

6722 Szeged, Jósika u. 27. Tel.: 62/424-964

Felelős vezető: Engi Gábor

ISSN 0239-1384

Egy anekdota és hátországa

Az íróember gondolkodik

Ha szeretnének íróembert gondolkodni látni, régi recept, akkor azt kell megkérdezni tőle, hogy miről szól a könyve. Először mosolyogni kezd, mert válaszolt ő ennél már hosszabb kérdésre is. Aztán ahogy az első szavakat keresi a nyelve hegyén, mintha apró lyukon át beláthatatlan síkságra vetné a tekintetét. Hátra hőköl, mintegy felső testét megfürdeti a kérdésben, majd végtelenül szomorú ábrázattal belekezd, és egy pillanatra fölremlik előtte, mi a csudának dolgozott azon a könyvön éveken át, ha most pár mondatban képes előadni ugyanazt. Rémes érzés, rosszabb, mint a zsákban futás.

Olvastam valahol, hogy író a könyvéről kérdezni olyan, mint nyulat a répáról. Hogy ez pontosan mit jelent, csak sejtethetjük. Én nyulat még soha nem kérdeztem a répáról. Viszont átnéztem, mit hordoz a magyar nyelv a mélyén a könyvről és az olvasásról.

1. Hazudik, mintha könyvből olvasná.
2. Könnyebb a könyv a kapánál.
3. Könyvek sokasága, fej háborítása.
4. Nincs oly hitvány könyv, amelyből ember nem tanulhatna.
5. Ritka a könyv hiba nélkül.
6. Könyv, pénz olvasva, rossz asszony verve jó.

Azt is mondhatnánk, a szólások és közmondások férfi szemmel tekintenek az irodalomra, ami zeneileg nem tesz jót a fülnek.

Volt azonban egy pont a kilencvenes évek legelején, ahol hirtelen minden okosság kevésnek látszott arra, hogy megértsük, a szabadság térnyerésével milyen folyamatok indulnak be az irodalomban. Nem lehetett tudni, hogy az igények változása hogyan hangolja át az amúgy szerzői hangvételő kortárs magyar írókat? Számomra akkor ez rendkívül izgalmas időszak volt, mert a hétköznapi érintettségem keresztül abszolút jelen időben, legfeljebb közelmúltban gondolkodtunk. Érése és forrása volt a dolgoknak. Eredménye személyenként más és más lett; ki a karriert, ki az elhallgatást, más pedig nyersanyagot látott benne. A fő kérdés az volt, megmarad-e a könyv, vagy leveszik az égről a Gutenberg-galaxist. Mindez akkor elég apokaliptikusnak tűnt, mintha mondjuk annak lehetnének szemtanúi, hogy eltűnik az építészettől az ablak. De hát nem így történt; és a könyv is ablak. Sőt, azt mondhatnám, hogy most már csak ablakokból állnak a házak és azt se tudja az ember, honnan nézzen ki.

De hogy az apokalipszis lazuljon, édes kis anek-

doták keltek szárnyra akkoriban, melyek közül egyet, engedelmmükkel, előadnék, remélve, nem csak nekem esik jól újra hallani.

A fővárosi tévériportert "leküldték" vidékre, hogy hozzon valami kulturális témát, de lehetőleg olyat, ami mindenkit érdekel. Olyan jó bulvárosat.

Amikor kitisztult körülötte a levegő, azaz kellő távolságra érezte magát a fővárostól, nem sokat lacafacázott, bekopogott az első ház ablakán.

Azonmód beengedték, megvendégelték s kérték, adja elő, mi járatban vetődött erre, amerre a madár se jár.

Kulturális műsor lenne, mondta a riporter és már állította is a kamerát. Mondja el, bátyám, mit

csinál egész nap, aztán majd összevágjuk belőle, amire szükségünk van.

Hát, jól van, mondta a bátyám. Hajnalban fölkelek, fölöltözök, bedobok egy pálinkát, kihajtom az állatokat legelni, amelyik istálló, azt megetetem. Bemegyek a házba reggelizni, előtte bedobok még egy pálinkát, hogy kibírjam délig...

Alljunk le, bátyám, álljunk le! Ez így nem lesz jó! Kulturális a műsor, nem pálinkafőzési magazin. Nem tudná valahogy máshogy? Cifrábban? Például könyvvel?

Megpróbálhatjuk, rajtam ne múljon, mondta az öreg. Szóval, fölkelek hajnalban, sokszor még alig látok, de elolvasok egy könyvet. Kihajtom az állatokat, enni adok nekik, aztán a reggeli előtt megint elolvasok egy könyvet. Délig a kertben dolgozok, miközben azon gondolkodok, délben mit szeretnék olvasni. De alig, hogy elüti a delet az óra, már ott ülök a konyhában, ebéd előtt megint elolvasok egy könyvet. Ebéd után lefekszek egy kicsit, mert nem vagyok már mai csirke. Szieszta után, hogy kitisztuljon a fejem, elolvasok egy könyvet. Kimegyek az állatokhoz, kertészkedek, behajtom őket a legelőről. A vacsorához már kérni se kell, ott van a könyv az asztalon, hogy étkezés előtt is meglegyen a hatása. Az asszony este kézimunkázik a lámpánál, én meg általában, mert társasági életre vágyok, elmegyek a könyvtárba. Ott aztán a régi cimborákkal nagyokat danolunk és elolvasunk még vagy hat-hét könyvet. Ha aztán még marad eróm otthon, benézek a kamrába, ahol saját kis könyvtárat tartok fenn.

Eddig szólt az anekdota. Bár sok mindent mesélhetnék még. Majd megírom. Érezzék jól magukat a könyvhéten! És azután is!

Podmaniczky Szilárd

* Elhangzott az ünnepi könyvhét megnyitójaként a Dugonics téren

Az én besúgóim

Péter László F-dossziéi

Ha a Történelem részletekbe bocsátkozik,
nyomban veszít hősiességéből.

Jaume Cabré: A Pamaño zúgása!

Ha például 1848 katonai történetét nézzük, és a '49-es tavaszi hadjáratnak valamelyik részletét fürkesszük, ez az, amit azonnal megérzünk. Azt, hogy a nemes és szabad, legendásan hősiességű, ám a valóságban jogfosztott, akkor már több évszázada alávetetten élő székelység az örökös széthúzások közepette már csupán elkészve kapcsolódhatott be a szabadságharcba. Megosztott erőit csak elkészve tudta föl sorakoztatni, amikor a forradalom ügye már bukásra ítéltetett. Csak Gábor Aronék fegyelme, rendkívüli szervezethez, és Bem seregének erdélyi föl vonulása hozta meg a már valóban csodaszámba menő fordulat bravúros fegyvertényeit. Amint Bözödi Györgytől tudjuk, még Petőfi is csak annyit látott meg, hogy „nem fajult el még a székely vér”, és maga Kossuth is abban a kártékony, noha igen megnyugtató tévképzetben élt, hogy az „eredeti szabadnép típusát, minden feudalizmusi festőzéstől tisztán” a székelység testesíti meg.²

A sorsdöntő történelmi részletek, az esendőségek és a bűnök, a temérdek véraldozat a mártíromsággal a múltba vész, és a történelem hősiességéből az, ami megmarad.

Később aztán, száz esztendő múlva újabb, akkorra már rég föl sejtett drámát kezdtek írni Magyarországon. Nem csak Bibó István, Németh László, Bálint Sándor és társaik érezték, hogy mi következik, hanem az ország népe is. Ez az 1945 tavaszán kezdődött új korszak nem volt fölemelő, és nem is volt semmivel sem emelkedettebb, mint a megelőző évek történelme.

A háborús katalklizma után a megtisztulás elemi vágya, az újjáépítés lelkesült lendülete kezdetben valóban hősiessé tette, az első koalíciós esztendő reményeinek multával azonban kiderült, hogy a nemzeti függetlenség és a parlamentáris demokrácia esélye csak ábránd. A kommunista gyors berendezkedésével Magyarország tervszerű és erőszakos szovjetizálás, az állami terror előkészítése is kezdetét vette.

A mindennapok „békés” történelme már az újabb üldözések tragikus hirtelenségével bocsátkozott a részletekbe.

Mai világirodalmunk Nobel-díjas regényírójának, José Saramagónak portugál polgárként fájdalmas tapasztalatai vannak a katonai diktatúrák természetrajzáról, ám a második világháború utáni kelet-európai, szovjet típusú kommunista állampártok működését csupán hírből ismerheti.

Talán ezért is véli úgy, hogy a politikának nem valami eredendő gonosz szándéka vagy sötét érdeke, néha csupán a váratlan, rendkívüli történelmi helyzet vezetethet a tragédiához. Ilyenkor szokott történni, hogy az államvezetés a maga jobb megfontolása ellenére, a kényszerítő körülmények nyomása alatt kell, hogy eltérjen hatalomgyakorlásának elgondolt irányvonalától. Ilyenkor ugyanis, „amikor vaktában kell előrehaladni a *realpolitik* ingoványos talaján, amikor a pragmatikus szemlélet ragadja kezébe a karmesteri pálcát, és úgy vezényli a koncertet, hogy ügyet sem vet arra, mi van a kottában, akkor egészen biztos, hogy az elaljasulás-parancsoló logikája végül is bebizonyítja, hogy van még néhány lépcsőfok lefelé.”³

Magyarországon azonban éppen a terror lett maga a kotta.

A kommunista párt egyetlen célja a totális hatalom megragadása volt, azután a diktatúra közel félszázados „üzemeltetése” a társadalom szerkezetének és egész értékvilágának módszeres szétválásával, a polgári mentalitás, és úgy mond a „rég világ” megsemmisítése útján, saját ideológiájának ráerőltetése által. Az '56-os forradalom utáni megtorlás során még a hatvanas évek elején is akasztották, a politikai rendőrség pedig még az 1989-es ellenzéki kerekasztal-tárgyalások idején is javában dolgozott. Ezért, hogy a társadalom tömeges és intézményes megfélemlítése sem véletlen velejáró, hanem épp a rendszer lényegének következménye volt.

Péter László, a fiatal néprajzkutató és nyelvész, aki 1946 februárjában lett a Magyar Nyelvtudományi Intézetnek fizetéstelen gyakornoka a szegedi egyetemen, a titkosrendőrségnek már 1946 áprilisától egyik „szürke” megfigyelte volt. Ő sem tartozott „a hivatalos politikai vagy társadalmi elitbe, a vele törtétek nem jelentenek egyedi esetet – írja Péter *Az én besúgóim* című iratgyűjteményének előszavában Ungváry Krisztián. – Személye és sorsa ezért inkább alkalmas arra, hogy a vele törtéteket nemzedékének egészére általánosítsuk.”⁴

A Saramago emlegette emberi elaljasulás rendszerszerű fokozatait a „mi időnkben” – a szegedi hetvenes években, Péter László kötetének második felében – a belügyi államapparátus már az úgynevezett belső elhárítás (a hírhedt „III/III”) keretei közt fogta egységbe.

A magyar kommunista titkosrendőrség különböző formációi 1945 telétől, és főképpen 1948-tól egészen 1990 tavaszáig, a pártállamban láthatatlanok maradtak mind jogrendszerbeli szabályozottságuk [tekintetében], mint pedig a jogi kutatások előtt – állapítja meg Révész Béla. – A Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya, a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálya, a Belügyminisztérium Államvédelmi Hatóság, majd az Államvédelmi Hatóság, a Belügyminisztérium Politikai Nyomozó Főosztálya, majd III-as Főcsoportfőnöksége mind ismeretlen szereplői maradtak az államrendszer struktúrájának, ennek megfelelően tevékenységük – akár a belügyminisztériumon belül, akár azon kívül működtek – totális titokká vált.⁵

A politikai rendőrség ezt a titkot módszeresen misztifikálta, s miközben az elnyomó hatalmat szolgálta, véten, mégis célkeresztbe fogott alattvalók tízezreit tartotta megfigyelés alatt, hogy róluk a magánélet minden részletére kiterjedő ellenőrzésével kártokadatok millióit gyűjthesse össze. A „belügyesek” történelmi küldetésüdtől hajtva, elvakult kommunista fanatizmussal, máskor a nyers osztálygyűlölettel fűtve, később már inkább parancsra, avagy szorgos önigazolásként dolgozták az önkéntes, vagy megszarolt beszervezetteket.

„Az 1961 és 1974 közötti időszakraól nem szerepelnek iratok a szövegyűjteményben, bár a 'szerv' látóköréből Péter László ekkor sem került ki – írja Ungváry. – A szegedi állambiztonságiaknak Illia Mihály⁶ és a Tiszatáj folyóirat köré szerveződő 'gyanús' értelmiségiek megfigyelése kapcsán vált ismét kiemelt célszeméllyé. Az érintettek bűne, hogy a folyóirat hasábjain 'magyar sorskérdésekkel' mernek foglalkozni. Ez a tény 15 éven keresztül csak Szegeden mintegy tucatnyi belügyi dolgozóknak és több tucatnyi besúgónak adott mindennapi munkát.”⁷

Az Illia Mihály és Péter László iratai között, de a saját anyagomban is megtalálható táblázat például – „Azok a fontosabb hazai kapcsolatok, akik [Illia Mihály] ellenséges tevékenységével egyetértenek, támogatják célkitűzéseit”⁸, noha nagyrészt esetleges, mégis eléggé kiterjedt „hálózatot” mutat.⁸ (Illia külföldi – nyugati, és „szomszédos szocialista” – kapcsolatait külön listákban tartották nyilván)

„Felső kapcsolataiként” Kiss Ferencet („irodalomtört. Bp-i lakos”),⁹ Csoóri Sándort („író, Bp-i lakos”),¹⁰ Czine Mihályt („irodalomtört. Bp-i lakos”)¹¹ és Csapody Istvánt („biológus Sopron”)¹² tartották nyilván. A „Tanítványok, kineveltek káderek” sora Csapody Miklós,¹³ Fűzi László,¹⁴ Zalán Tibor,¹⁵ Lengyel András,¹⁶ Duró Győző,¹⁶ Baká István,¹⁷ Ambrus Lajos,¹⁸ Rékasi János,¹⁹ Molnár Imre²⁰ és Kapillér Ferenc²¹ nevé tartalmazza.

A „Bizalmát élvező, már valamilyen 'pozícióban' lévő kapcsolatok” élén Péter László neve a legelső (Bálint Sándor 1980 tavaszán elhunyt). A Somogyi-könyvtár munkatársaként szereplő Pétert Kovács András,²² Szigethy [Szigeti] Lajos,²³ Lezsák Sándor,²⁴ Cs. Varga István,²⁵ Pete György,²⁶ Péntek Imre,²⁷ Görömbi András,²⁸ Sümegi Mária és Sümegi Eszter,²⁹ Veress Miklós,³⁰ Vekerdi László,³¹ Bakos István³² követi.

Péter László dokumentumkönyve is ékesen bizonyítja, hogy „az állambiztonsági szervek adatgyűjtő mániája mennyire értelmetlen, és még az elnyomó rendszer szempontjából is részben fölösleges volt, hiszen olyanról gyűjtöttek lázas szorgalommal 'kompromittáló' adatokat, aki valójában semmit sem tett a kádári diktatúrával szemben azon túl, hogy

különvéleményét megőrizte.³³

De hát megőrizte, és 1957 szeptemberében tett vallomásában még írásba is adta: „Nem volt előttem világos a Kádár-kormány létének jogossága. Én a Nagy Imre-kormányt ismertem el törvényesnek. Nem tiltakoztam az ellen, hogy Nagy Imre az ENSZ-csapatokhoz fordult segítségért.

Nem értettem azzal sem egyet, hogy a Kádár-kormány az ellenforradalom leverésére szovjet csapatokat vett igénybe. Nem értettem egyet Nagy Imre értékelésével sem, az értékelés fokozataival, pl. előbb csak megtevédt gyenge kezű ember, majd aki az ellenforradalom kezére játszik és áruló. Én a kommunista párt azon szárnyával szimpatizáltam, melyet Nagy Imre képviselt.

Nem értettem egyet azzal, hogy a többpártrendszer kérdésével visszakoázás történt, de azzal sem értettem egyet, hogy a novemberben leváltott 'sztálinisták' visszakerültek funkciójukba, mintegy igazolásul a szektáns nézetek helyességeként [!]. Úgy éreztem, ez volt a legdöntőbb abban, hogy a Kádár-kormány politikai vonalvezetésével nem értettem egyet.³⁴

Mintha mindezt jó előre tudhatta volna, Garamvölgyi Károly rendőr vezérőrnagy³⁵ már '57 májusában ezt írta Biszku Bélának, a belügyminiszternek:³⁶ „Dr. Péter László a tételes jog értelmében nem követett el bűncselekményt, azonban az elfekvő vallomások és az akkori idők szellemi iránya valószínűsíti kommunista- és szovjetellenes beállítottságát, amennyiben a csongrádmezei [!] intézőbizottság hozzájárulásával történt a közb. [iztonsági] őrizet, úgy nem volna következetes annak feloldása.”

A dokumentumon kézírással ez olvasható: „Biszku elvtárs kéri vezérőrnagy Elvtárs véleményét. A felülvizsgálatot Révai József elvtárs kérte.”³⁷

Az egyetem egyik, 1957 májusában kelt jelentése szerint a „zavaros” nézeteket hangoztató, Péter László tudományos munkatárs, levelező aspiráns. Az ellenforradalmat követő időben tanúsított magatartása miatt a rendőrség letartóztatta. Az igazságszolgáltatási szervek ítéletétől függetlenül is, mint politikailag megbízhatatlant, javasoljuk leváltását.”³⁸

Péter László emlékezetes glosszája, a Levél besúgóinkhoz 1999 tavaszán jelent meg az *Élet és Irodalomban*.³⁹ Akkoriban kezdtek előjönni a „Subások”, vagyis mindazok III/III-as iratai, akik úgy mond „nacionalista platform alapján ellenséges tevékenység folytatásával gyanúsíthatók”. Az egyik, 1981 decemberében Balogh Edgárral⁴⁰ folytatott és lehallgatott beszélgetés során „A kolozsvári professzor kijelentette: 'a Bíró [Zoltán]⁴¹ és Csoóri [Sándor] által képviselt vonal ellenzéki sége túlságosan irodalmi szinten mozog. Egy konkrét programra lenne szükség. Balogh Edgár a 'saját program' kidolgozását a 'Subások'-tól várja.”⁴²

Péter László nyílt levelében – felsorolva néhány (általa már azonosított) ügynöke fedőnevét is – ezt írta: „Mivel valamennyien tollforgatók, azt várjuk tőlük, hogy tegyék jóvá hibájukat, bűnüket azzal, hogy a politika, a művelődés- és az irodalomtörténet számára örökítsék meg beszervezésük történetét.”

Szolgálatot tesznek a történetírásnak, az irodalomtörténetnek, ha vallomásukat bármely formában (publicisztikai írásban, elbeszélésben, akár versben is, hisz költő is van köztük) papírra vetik. Ezzel pótolhatatlan szolgálatot tehetnek az utókorok, amely már tíz év múlva sem tudja majd elképzelni, hogyan adhatták fejüket a 20. század végén értelmiségi emberek barátaik folyamatos megfigyelésére, rendszeres beárulására. Miféle erők, miféle eszközökkel szorongatták meg őket, hogy erre kényszerültek? Elsősorban a rendszert minősíti a politikai nyomozók gyalázatos módszereinek megismerése. Pl. az, hogy a poloska elhelyezéséhez Iliá Mihály lakáskulcsának megszerzésére egyik általános iskolás gyermekének, Györgyinek vagy Péternek osztályfőnökét vették rá!

Ezeknek a maig titkolt, embertelen módszereknek, a beszervezésbe kényszerítés rejtélyeinek lélektani megörökítésével, irodalmi formába öntésével hajdani besúgóink nem csak jövetehek bűnüket, de erkölcsi bátorságukról is tanúságot tehetnek.”⁴³

Péter felszólításának bár némi visszhangja támadt, fogantatja semmi sem lett. Bizonyára sokan gondolták naivnak, miközben az érintettek sértett főlháborodással tagadták, csodálkozó arcot öltve háritották el a vádat, igyekezvén mindent végleg magukba temetni. Többen vitték titkukat a sírba, és egy kézen megszámolhatók, akik vagy önként fölfedték magukat, vagy legalább négy szemközti vallomást tettek, ám beszervezésének történetéről sajnos egyikük sem írt le semmit.

A prózairó Tar Sándor (1941–2005) azonban – talán elsőként – mégis leleplezte magát; azért fordult levelében egyik áldozatához, Kenedi Jánoshoz,⁴⁴ mert „élőszóban nem bírnám elmondani [...], a hír igaz [...] Az öngyilkossághoz már öreg vagyok, azt fiatalon kellett volna, römlátlanul!” – írta szintén az *Élet és Irodalomban*, 1999 novemberében.

Amint Murányi Gábor fölidézi, „Az ötleleplezés őszinteségét jó néhányan rögvest kétségbe vonták. Hiszen – érveltek – az előremenkülő író nem önszántából állt a nyilvánosság elé, hanem, mert a budapesti *Jelenlét* című című folyóiratban egy másik megfigyeltje, Berkovits György író – az akkor hatályos törvényt betartva, csak a Hajdu fedőnevet közzéle – szemelvényeket adott közre Tar titkolt életművéből.”⁴⁵

Péter László pedig közben csöndben félretette saját papírjait, és elővette a Bálint Sándoréit. Bár ezek egy része akkor már megjelent,⁴⁶ az általa szerkesztett *A célszemély: Bálint Sándor* című vaskos dokumentumgyűjtemény, amely az ügynökjelentések mellett igaztási perének teljes anyagát is magába foglalja, az iratokat hasonlóan közli.⁴⁷

Péternek itt napvilágot látott összefoglalója is egy másik hasonló tárgyú írásnak, a *Célszemélyek, besúgók: papok* című tanulmányának a párja.⁴⁸ Könnyű tehát észrevenni, hogy Bálint Sándor kálváriájának iratai után már régóta készült *Az én besúgóimra* is.

F- (figyelő) dossziéi 95 számozott dokumentumot adnak közre szöveghű másolatokban. Az első, és ebből az évből az egyetlen jelentés 1946 tavaszáról való, és 1947-ből is csak kettő olvasható.

Közülük a másodikból, amelyik „cserkészvezetői múltját” volt hivatva földeríteni, kiderül, hogy Péter László „a felszabadulás előtt a Sz.E.I.-nek⁴⁹ volt vezetőségi tagja, és a felszabadulás után az egyetemi szabad szervezet, ugyanebből később megalakult Sz.E.F.I.⁵⁰ elnöke volt, mely egyesületeket a belügyminiszter rendeletileg feloszlatozt. Ebből az ügyből kifolyólag – mint a teljesen jobboldali szervezet elnöke – a nála tartott házkutatás során megtalált szei [!] iratok okán az Államvédelmi Osztályra előállították és az iratokat lefoglalták. Letartóztatására nem került sor, mert sikerült helyzetét, illetve szerepét tisztázni. A szegedi sajtóban is támadás érte jobboldali magatartása miatt, melyre ő egy cikkben válaszolt mindent cáfolva: jobboldali irányzata nem változott meg és még most is ilyen szellemben tevékenykedik.”⁵¹

A forradalom utáni megtorlás szegedi légköréről sokat elárul, hogy csupán 1957-ből 39 jelentést találunk a könyvben, 1958-ból mindössze 7-et, 1959-ből 10-et, az 1960-tól 1988-ig terjedő időből pedig összesen is már csak 36-ot.

A már a mi időnkéből való („Subások”), 1974 utáni ügynökjelentések, és a nagyrészt belőlük szerkesztett összefoglalók tartalmilag igen hasonlóak, néhol pedig szövetszerűen is megegyeznek a többi közt Péter Lászlót is gyakran említő, Iliá Mihályról készített följegyzésekkel.

Ennek oka, hogy többnyire laza felületességgel, összeollózáva készültek: az azonos információkat tartalmazó részeket előbb különválasztották, majd az egyes, ám azonos forrásokból összegyűjtött elemeket jó boltosként külön-külön belemérték a megfigyelt célszemélyek dossziéiba.

E kényelmességből következett az is, hogy az ügynökjelentésekből, lehallgatásból származó mondatok folyamatosan torzulnak, kiszínezett variációk, és a hozzájuk toldott, átlátszó hazugságok a felsőbb vezetésnek szóló összefoglalókban is minduntalan már, mint tények ismétlődtek. Ezek a mesterséges továbbörökítésük során egyre sematikusabbá váló, politikai tartalmukat tekintve azonban néha valóban súlyos tételek szinte mind hallomásokon alapultak. Ritkán fordult elő, hogy a politikai rendőrség – mint Bálint Sándor perében – létező dokumentumokkal, a célszemélytől származó, vagy csak épp a koncepció levezetésébe illő idézetekkel, de valahogyan képes volt „érvelését” alátámasztani.

Péter László esetében is csak egy ilyen „dokumentummal”: *Humanizmust, demokráciát!* című, híres cikkével találkozhatunk,⁵² a belügy főként ezzel volt kénytelen dolgozni; érdekes, hogy *A József Áttila Kör vitái elé* címmel, a *Szegedi Egyetemen* még 1956. október 21-én megjelent cikkéről⁵³ a figyelem valamiképp elterelődött, azokról a társadalmi megújulást és valódi demokráciát sürgető írásairól (például *A magyar katolicizmus útjáról*⁵⁴) nem is beszélve, amelyek egyetemi végzése után kevesse láttak napvilágot a szegedi sajtó hasábjain.

A fölhasználhatóan bizonyult ténymorzsalékok bő körítésében a megkívánt, búvós kulcsfogalmak (kommunista-

és szovjetellenes, ellenforradalom, fasizmus, illegális tevékenység, politikai izgatás, lázítás stb.) is mindig ott szerepeltek. Egyes részleteik közvetlenül a forradalom után még súlyos börtönbüntetéshez vezető eljárásokhoz is alapul szolgáltak, de arra mindenképp alkalmasak voltak, hogy a célszemélyt állandó megfigyelés alatt tartsák, róla további terhelő adatokat gyűjtve.

A ma nyolcvanegy esztendősen Péter László életműsorozatának első könyvei, a *Szegedi örökség* (1983), *A szeretete Város* (1986) és a *Szöregi délutánok* (1994)⁵⁵ még nagyjából azonos szerkezetűek voltak, az Emlékek, az Örökhagyók és a Kortársak fő fejezeteire tagolódtak.

Írásainak *Magamról* címet viselő, külön csoportja csak negyedik nagyobb válogatásában, a *Mindörökké Szegedben* tünik föl (1999), hiszen „Hetven év után talán már nem tűzött egyénieskedés, ha életem néhány fontos vagy érdekes mozzanatáról is számot adok. Céлом [...] megőrizni és továbbadni a huszonegyedik század szegedi nemzedékeinek mindazt, amelyről úgy vélem, sajátos művelődéstörténeti érték. Egységessé szűrülő világunkban megőrizni érdemes helyi és magyar szín.”⁵⁶

A *Magamról* az újabb könyvekben már állandó gyűjtőhelye lesz a betakarítás során a limbusból előkerült személyes, ám történeti értékű emlékezőeknek, arcképeknek, dokumentumoknak, azoknak is, amelyek *Az én besúgóim* előtörténetéből valók; a *Szegedi seregszámlában* (1999) találjuk például *Scyllák és Charybdisék között* és *Izgatás* című írásait is.⁵⁷ A *Magamról* később is alkotórésze maradt, sőt mind meghatározóbb része lett a *Mindenkor csak feléd nézek*, *Szeged* (2001), a *Szegedi számadás* (2002) és a *Szegedi tudósítások* (2003) cím alatt megjelent válogatásoknak.

Péter életműsorozatának ötödik könyvéből, *A Város cselédjéből* (2006), bár az addig megszokott belső tagolás mellett olvashatunk benne *Szöregi dolgokról*, és a *Szegedi visszhanggal* – sőt (az Emlékek sorozatában) *A MEFESZ előtörténetével* is találkozhatunk –, a *Magamról* fejezete mégis hiányzik. Ennek oka, hogy újabb munkái – a *Bécsi hármaskönyv*, a *Népköltészet és irodalom*⁵⁸ – mellett személyes történelmének iratait összegyűjtve, már az *1956 előtt, után, alatt* (2006) és *Az én besúgóim* (2007) című könyveire készült.

„Nem tagadom, saját életemnek meghatározó dokumentumai is ezek a rólam szóló jelentések, de – meggyőződésem – legalább ennyire fontos és tanulságos történeti források is, nem csupán Szeged, hanem az ország számára [...] A fedőneveket nem oldottam föl: viselőik közül többen élnek, de az elhunytak emlékeit, gyermekeik, unokáik érdeklődését sem akarom az elkerülhetetlenül jobban sérteni. A történetírás, ha szükségé lesz rá, majd azonosítja őket.”⁵⁹

A kutató, a történész Ungváry azonban szigorúbban ítél, amikor úgy látja, „Péter László emberileg megrendítő, történettudományi szempontból azonban problematikus nagyvonalú megbocsátással megkíméli az olvasót a besúgóinak azonosításától. Ehhez neki – és mivel ő az érintett, csak neki – joga van. Érdekes volna azonban tudni, hogy mi vette rá 'Dióst', 'Sziklait', 'Erdósi' és társait arra, hogy jelentéseket készítsenek, és még érdekesebb volna tudni, hogy miért nem néztek szembe tevékenységükkel a rendszerváltozás után. Megfigyelt célszemélyük így is megbocsátott nekik. Azt a rendszert, amely őket besúgóvá tette, viszont nem szabad megbocsátani, és még kevésbé szabad elfeledni.”⁶⁰

Ezzel jutunk vissza a Levél besúgóinkhoz erkölcsileg és tudományosan egyaránt oly tisztességes megfontolásához, Péter tárgyilagos felszólításához – de ismét hiába. A szembenézésnek sem az erkölce, sem a kultúrája, azóta sem született meg nálunk.

Azoknak a nevét, akik élnek, ám az óta is lapulnak, s nem vallottak sem a nyilvánosság előtt, sem barátilag, négyesemközt, Péter László megbocsátó nagylelkűségét is tiszteltben tartva, magam sem fedem föl, itt sem. Akkor sem, ha éppen Péter László volt az, aki már 1989-ben nevével nevezte egykori letartóztatóját, a rendőrnnyomozóvá avaszt Varga Andrást (*Az én pufajkásom*).⁶¹ Amint később Magyar Józsefet is, „a szegedi rendőrség politikai osztályának az értelmiség körében jól ismert kopóját, aki a rendszerváltoztatáskor alezredesként ment nyugdíjba, a belügyminiszter – a rendszerváltozás után másfél évtizeddel – ezredessé léptette elő.”⁶² Magyar nem csak Bálint Sándort vette üldözőbe, nem csak Gyulay Endre és Péter László megfigyelését irányította, de meghatározó szerepe volt Csongor Győző bekerítésében is.⁶³

Csak hogy ezek a szegedi titkosrendőrök, mint Bokor Rezső, Dán István, Földvári László, Lantos László, Molnár István, Pálincás Ferenc, Zsembery Antal és társaik, Péter Lászlónak legalább nem a barátai voltak, hanem a hivatásszerű ellenségei.

Az egykori, ma már régen történelminek mondható, ámde súlyos kártételeken túl, az igazi csalódást neki is kiterjedt baráti körének tagjai, a közeli ismerősök, és a kollegiális „ellenségek” okozták, mint például Csongor Győző,⁶⁴ Polner Zoltán⁶⁵ és Szabolcsi Gábor⁶⁶ – aztán „Briza” és „Csanádi”, „Dugonics” („Erdősi”), „Kecskeméti” és „Kerekes” ügynökök.

Néhányat közülük már korábban néven nevezett: „A megfélemlített, egzisztenciálisan is megfélemlített Győző [...] 1977-ben Makai fedőnéven rólam is jelentett [...] Nem őt hibáztatom, hanem azt a gyalázatos rendszert, amely a Petri Gáborokat⁶⁷ és Csongor Győzőket ilyen gerincropogató magatartásra kényszerítette.”⁶⁸

„Polner Zoltán többször panaszkodott, hogy nem írok róla. Nem tartottam izlésesnek, hogy amikor ő – hol munkaköri kötelességből, hol magánbuzgalomból, hol rendőri nyomásra – annyit ír rólam, én is írjak róla. Joggal ért volna a vád, hogy egymást dicséretjük: 'Uram, zseni lakik Önben!', 'Uram, Önben nemkülönben!'.”⁶⁹

„Szabolcsi a Teleki utcában lakott: innen az ügynöki fedőneve [...] érdekes és tanulságos, hogy hamarosan a megfigyeltől megfigyelt lett.”⁷⁰

Kik voltak hát „az én besúgóim”?

„Bajai” Balázs (Teszary Gábor [1952–1998] rendező), „Briza” [*1952], „Csanádi” (Annus József [1940–2005] író, a Tiszatáj szerkesztője), „Diós” (Polner Zoltán [*1933] költő, újságíró), „Dugonics”, „Erdősi” (Ertsey Péter [1921–1971] költő, szerkesztő), „Kecskeméti” (Hamvas István [1929–1986] alsóvárosi plébános), „Kerekes” [*1941], „Makai” (Csongor Győző [1915–1997] muzeológus, helytörténész), „Reformátor” (nem azonosított), „Sziklai” Barna (Szekeres László [*1927] irodalomtörténész) és „Teleki” (Szabolcsi Gábor [1921–1989] szerkesztő, irodalomtörténész).

1957 márciusában „Teleki” azt jelentette, hogy „ki akartak hozni illegálisan egy szegedi 'Tiszatáj'-t [...] A fentieket Péter László kezdeményezte. A 'Tiszatáj'-t úgy akarták megszerkeszteni, hogy az erősen Kádár-ellenes legyen. Az első oldalon Illyés Gyula versét akarták közölni, azonban olyan verset, amely a 'zsarnokság' ellen szól.”⁷¹ Ugyancsak közölni akartak Illyés Gyulától más, hasonló verseket is, valamint Benjamin Lászlótól⁷² és Tamási Lajostól⁷³ gyűjtöttek olyan tartalmú verseket, amely nacionalista és elég ködösített, kétértelmű [!]; többek között Tamási volt az, aki az ellenforradalom alatt megírta: „Piros vér folyik a pesti utcán” c. verset.⁷⁴ Péter kifejtette, hogyha el is kobozták ezt a lapot, akkor is elérik céljukat, mert dokumentálják ország-világ előtt, hogy a szegedi írócsoport egyes tagjaiban él a nemzeti függetlenség eszméje.”⁷⁵

Szabolcsi főjelentésére másnap, 1957. március 12-én le is tartóztatták.

Nem kis szerepe volt ebben Kiss Lajosnak, egyetlen kollégájának⁷⁶ is, aki 1957 februárjában így vallott: 1956 szeptemberében „Péter funkcióba került: szerkesztőbizottsági tag lett és lényegében a szegedi Tiszatáj szerkesztését is irányította. Ezt a tisztségét az ellenforradalom ideje alatt és még [az] azt követő időben is arra igyekezett felhasználni, hogy szovjet- és Kádár-kormány-ellenes cikkek jelenjenek meg a Tiszatájban, azonban ezt azért nem sikerült neki végrehajtani, mivel kormányrendelet jelent meg arra vonatkozóan, hogy minden régi sajtótermék megjelentetését felfüggesztették.

A Kádár-kormány megalakulása után nevezett hozzákezdett a kormányintézkedések bojkottálásához, mivel fegyveres ellenállás lehetősége ebben az időben már nem volt részükre, így ideológiai téren igyekeztek támadni a kormányt. Pl. a rendszerről kijelentette, hogy 'vörös fasizmus' – 'kommunista fasizmus' – és ehhez hasonló jelszavakat vetett fel.”⁷⁷

Kiss Lajos magatartásában talán szerepet játszhatott az is, hogy „Baróti Dezső⁷⁸ [...] szándékosan kispolgári és osztályidegen származású embereket vitt az intézetbe – írta az egyik *Jelentés a Történeti és a Magyar Irodalomtörténeti Intézet ideológiai és politikai helyzetéről*. – Ugyanakkor a munkás és parasztszármazású fiatal oktatókon igyekezett

túladni, így pl. Kiss Lajos átadta a marxizmus-leninizmus tanszéknek. Baróti kiharcolta az osztályidegen származású Péter László és Osváth Béla aspiráns⁷⁹ felvételét, amellyel a pártbizottság annak idején nem értett egyet.⁸⁰

A szegedi belügyesek 1957 májusában ezt jelentették „föl”, Budapestre: „Dr. Péter László 1956. november 4-én a 'Szeged Népe' c. lapban 'a humanizmus és a demokrácia jegyében' címmel egy cikket írt, amelyben kétségkívül pozitív vonás, hogy fellép a fasiszta ellenforradalmi terror ellen, de ugyanebben a cikkében fellép a vörös terror ellen is, és az egész cikk meglehetősen szovjetellenes.⁸¹ A 'Szeged Népe' később erről a cikkről egy dicsőítő cikket írt, aminek szerzője Lódi Ferenc újságíró,⁸² akit Szegeden politikai kalandornak tartanak. Lódi Péter László baráti köréhez tartozik.⁸³ – Egyébként a cikk után Péter László felháborodottan tiltakozott az ellen, hogy őt kommunistának nevezték [...] a Csongrád megyei Rendőrkapitányság politikai osztályára március elején Péter Lászlót behívták és figyelmeztették, hogy fejezze be illegális tevékenységét. Ennek ellenére tevékenységét folytatta. A fenti ügyhöz csatolt hálózati jelentések bizonyítják, hogy Péternek nem használt a figyelmeztetés.

Péter Lászlóról, hogy teljes képet kapjunk, meg kell jegyezni azt, hogy apja csendőr tiszthelyettes volt, ő maga már 1945-ben a Parasztpárt jobbszárnyához csatlakozott és az úgynevezett népiesek csoportjához sorolták.

Orizetbe vétele és internálása a Csongrád megyei Pártbizottság tudtával és beleegyezésével történt [...] személyével a Csongrád megyei Rendőrkapitányság politikai osztályra operatív célból akart foglalkozni.⁸⁴ Ez eddig azért nem történt meg, mert a megyei Pártbizottság nem értett egyet azzal, hogy Péter László elkerülje a büntetést.⁸⁵

A „hivatalos” nyomozás azonban csak augusztus 5-én vette kezdetét, iratait a rendőrség október 2-án adta át az ügyészségnek. A szegedi megyei bíróság elsőfokú ítélete november 9-én született meg. Ebben bűnösnek mondta ki a népi demokratikus államrend elleni izgatás büntetében, amiért 8 hónapi börtönre ítélték. Az előzetes letartóztatásban eltöltött idővel a kiszabott büntetést kitöltöttnek tekintették. Miután pedig leülte, 1958 augusztusában a vád alól fölmentették.⁸⁶

Humanizmust, demokráciát! című cikkének főnti, rendőrségi „értelmezését” a bíróság első fokon még terhelő bizonyítéknak tekintette, de a másodfokú eljárás során már kénytelenek voltak kimondani, hogy az írás nem alkalmas a bűnösség megállapítására.

Az indoklás szerint „Ebben az akkori időknek megfelelő túlfűtött nemzeti érületet tükröző, 'magyar szocializmust' kívánó néhány megállapítása mellett többek között kijelentette azt is, hogy 'valamiféle új 19-et... kapitalista restaurációt csinálni nem lehet.

A földreformot, a nagyipar államosítását: s egy sor más demokratikus és szocialista vívmányt nem lehet visszacsinálni. Figyelmeztetett az ellenforradalmi veszélyre is [...] '... egyre aggasztóbbá válik egyes ellenforradalmi hangok megerősödése'.

Felemelte szavát az 'ávós üldözések és a személyi bosszú ellen'. Tiltakozott 'a becsületes kommunista párttagok üldözése és meghajszolása ellen'.⁸⁷

Kiss Lajos 1957 szeptemberében tett tanúvallomása szerint Péter László „Politikai felfogásának megfelelően a 'demokratikus társadalmi' rendet nem a kommunisták vezetésével képzelte el, hanem a polgári demokratikus erők irányításával. A kommunistákkal való politikai együttműködést nem tagadta. Többször kijelentette, hogy a fasiszmissal és a fehérterrorral nem ért egyet, de ugyanakkor nem sikerült őt meggyőzni arról, hogy az ő polgári demokratikus elképzelései Magyarországon már nem valósíthatók meg, hogy lényegében ő egy olyan ügyet szolgált, amely út a fehérterrorhoz – fasizmushoz.

1956. nov. 4-e után, amikor a szovjet csapatok levertek az ellenforradalmat Magyarországon, Péter László azt vallotta, hogy a magyar nép elvesztette a függetlenségét és annak a lehetőségét, hogy demokratikus államrendet teremtsen.⁸⁸

1957 augusztusában, fogva tartása idején egy 25 oldalas önéletrajzot is megírtak Péter Lászlóval. Ebben családjának és iskoláinak, pályakezdésének, tudományos működésének addigi adatai mellett a forradalom szegedi eseményeit is pontosan rögzítette, bennük játszott szerepével együtt. Perére készülve, ezt írta a végén: „Összegezve a dolgokat, úgy látom, az alábbiak szerepelhetnek vádpontként ellenem:

1. Apám csendőr volt, osztályidegen származásom. Az apja foglalkozását senki sem választhatja meg. Mindig büszke voltam arra, hogy haladó, baloldali gondolkodásom éppen ennek ellenére alakult ki, tehát nem határozta meg fölfogásom. Ha meghatározta volna, akkor nem a népi írók pártját, a parasztpártot, a szegényparasztközösséget, hanem legalábbis a kisgazdapártot szerveztem volna!

2. 1950-i 'titoizmusom'. Nem voltam kommunista, tehát 'titoista' sem lehettem. Kétségtelen, egynémely dologgal a 'jugoszláv út' tekintetében rokonszenveztem, de nem is ismerhettem annyira a jugoszláv viszonyokat, hogy azokból ítélnem volna. Bizonyos, hogy a jugoszlávokra (Titóra, [Edvard] Kardeljre⁸⁹ az újvidéki rádióra) való fokozottabb figyelmem sokban hozzájárult ahhoz, hogy november-december folyamán eltérő legyen a véleményem a Kádár-kormánytól.

3. A Nemzeti Parasztpárt szervezésében én az okt. 31-i helyzet legbaloldaliabb pártjának szervezését, a szocialista vívmányok megvédelmezésének lehetőségét láttam [...] Ha a pártszervezés most bűncselekménynek számít, akkor elsősorban az arra fölhívást kiadót, Erdei Ferencet⁹⁰ kellene bíróság elé állítani. Erre azonban aligha kerül sor: Erdei Ferenc ma is képviselő, cikkeket ír a Népszabadságba, fontos mezőgazdasági tudományos intézet igazgatója.

4. A november 4-i cikk. Kellően megokoltam már, milyen illethető forrásaim voltak: Kádár János, Németh László cikkei.⁹¹ Ha az én cikkem izgató, az övéké sem különb, noha egyikük az ország mai miniszterelnöke, a másik az idén Kossuth-díjjal jutalmazott író. Még csak annyit: a lap[na]k ugyanabban a számban jelent meg Nagy István⁹² cikke, amelyet élesen megbírált 1957. június közepén a Népszabadság, uszító jellege miatt. Pár nap múlva az MSZMP szegedi bizottsága megvédte Nagy Istvánt, mondván, hogy azokban a zavaros napokban, a Népszabadságban is jelentek meg ellentmondó cikkek, nem lehet tehát felelőssé tenni Nagy Istvánt sem. Ha egy kommunista újságíró, aki a párt közvetlen irányítása alatt működik, olyan cikkeket írhatott akkor, s ma a lap vezetője lehet, aligha lehet az övének sokkalta pozitívabb cikk íróját – az igazság mértékével – felelősségre vonni.

5. November 4-e utáni magatartásom. Ez kétségtelenül olyan, amely bizalmatlanságra adott okot velem szemben [...] Ha mindazokat, akik MDP⁹³-tagok voltak, és nem léptek be az MSZMP-be, megkérdeznék, mi tartja vissza őket a pártba lépéstől, ezek kifejteneik (illetve decemberben kifejtették volna) aggályait, nézeteiket, valószínűleg ugyanúgy le lehetne tartóztatni, mint engem. Nem hiszem, hogy baráti vitatkozást, a dolgok tisztában látásáért folytatott elvi beszélgetést – bűncselekménynek lehet tekinteni. Ha én álláspontomat nyilvános helyen, gyűléseken hirdettém volna, izgatást követtem [volna] el. Azzal azonban, hogy hol ezzel, hol azzal – köztük MSZMP-tagokkal – beszélgettem, vitáztam, érveltem, nem követtem el izgatást.⁹⁴

Quidquid latet, remanebit – int a latin bölcsesség. Ezt mondja Péter László is könyve zárásaként, itt sem tagadhatja meg önmagát. „Bárki bármit rejtget, előbb-utóbb napvilágra jut. A Biblia is arra tanít: *Nincs titok, amely ki nem tudódnék* (Lukács, 8, 17). *A titkot még a tyúk is kikaparja* – ezt a népi szólásmondást Tömörkény István megdöbbentő tanulságu elbeszélésének címéül írta. A népköltészet tudománya, a folklórisztika, a *Jávorfő meséje* és *Ibikosz darvai* motívumnéven foglalja össze az erre vonatkozó évezredek emberi tapasztalatát. Friedrich Schiller (*Ibikosz darvai*) és Tompa Mihály (*Rege a Jávorfőről*) versben, Gustav Mahler oratóriumában (*Panaszos ének* címmel) dolgozta föl.”⁹⁵

Ma, amikor közelmúltunknak megannyi szennyes titka kerül napvilágra (csak az úgynevezett közszereplők közül Szabó István filmrendezőtől kezdve, a püspökökön és az újságírók tucatjain át a politikai Martonyi Jánosig), talán már rég nem a személy, nem az elkövetett bűn a döntő, hanem csak az igazság a fontos.

Ettől ugyan még a mi legújabb történelmünk sem válik hősiessé és emelkedetté, de legalább megismerhető lesz. Péter László könyvének dokumentumai – az egykor megfigyelt alany jegyzetből kommentárjainak néha száraz, máskor indulatos, ám mindig tényszerű megjegyzéseivel – ezt a saját történelmet vetítik elénk, a kor sötét, mára névtelenségbe hullott „hőseit”, jellegzetes szegedi alakjait és légkörét fölidézve.

Ítéltáblák, bírói jogviszonyok, esküdszékek

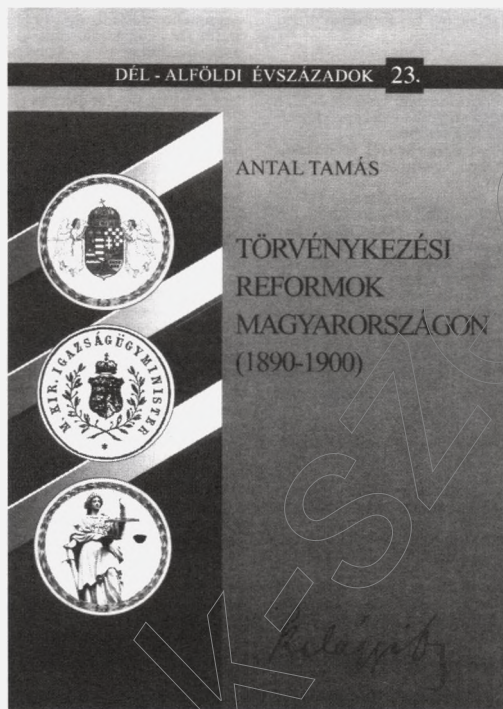
Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900)

A fiatal szerző, Antal Tamás 2005. évi doktori értekezésén [Ítéltáblák, bírói jogviszony, esküdszékek. Törvénykezési reformok Magyarországon (1890-1900)] alapuló monográfiája a dualizmus kori magyar igazságszolgáltatási szervezet reformjával, azon belül is a 19. század utolsó évtizedének más szerzők által nem vizsgált történéseivel foglalkozik. Az értekezés első fő része az ítéltáblák reformját és az ahhoz kapcsolódó bírói jogviszony változásait, míg a második fő rész az esküdszéki bíróság intézményének hazai fejlődését mutatja be részletesen.

Az ítéltáblák szétszátása (decentralizációja) több évtizeden keresztül tervezett programja volt az akkori kormányzatnak. A (buda)pesti, illetve Erdély tekintetében a marosvásárhelyi királyi ítéltáblák és főügyészségek a kiegyezést követően centralizált formában működtek, ami pedig hosszabb távon nem elégíthette ki a modern judikatúra igényeit. Az európai szintű szabályozás kialakítását szükségessé tette a szóbeliség és a közvetlenség elve érvényesülésének követelménye mellett az is, hogy a lakosság a lakhelyéhez minél közelebb találjon jogorvoslati lehetőséget, s hogy a felügyeleti és ügyviteli ellenőrzés sikeresen gyakorolható legyen.

Szilágyi Dezső, akkori igazságügy-miniszter vállalta fel a reformok megvalósítását, amely először a szervezeti kérdéseket érintette – de valójában párhuzamosan folytak a büntető és a polgári eljárásjogi kodifikációs munkálatok is. Elsőként az ítéltáblák decentralizációjára került sor: 1891 májusában a budapesti és marosvásárhelyi mellett kilenc új ítéltáblát állítottak fel: Debrecen, Győr, Kassa, Kolozsvár, Nagyvárad, Pécs, Pozsony, Szeged és Temesvár városokban. A szerző ehelyütt részletesen foglalkozik az ítéltáblák szervezéséről szóló 1890. évi XXV. törvénycikk megalkotásának előzményeivel: a javaslattal összefüggésben elhangzott képviselői hozzászólásokkal (így különösen az ítéltáblák székhelyeivel, azok számával, a szervezés idejére a bírák áthelyezése, elmozdítása kérdéseivel). Antal bemutatja az ítéltáblák megszervezésének folyamatát, a bírák kinevezésével kapcsolatos kritikákat, illetve a tizenegy ítéltábla első személyzetét – kitérve az elnökök és a tanácselnökök életútjára is. Megtudhatjuk, hogy a korábbi két ítéltáblai bírák mellett kuriai, törvényszéki és járásbírákat, valamint korábban ügyvédként, ügyészként tevékenykedő személyeket, de még jogtanárt is kineveztek táblai bírónak.

A szerző terjedelmes fejezetben tárgyalja az újonnan szervezett kilenc ítéltábla felállításának körülményeit. Rámutat arra, hogy a táblák szabályozásában a legneuralgikusabb pont a székhelyek megválasztása volt: minden magyar nagyváros küzdött a táblák székhelyének megszerzéséért –

gazdasági-társadalmi felemelkedést várva attól. Antal széleskörű kutatásainak eredményeként olvashatunk a városok megmozdulásairól, egymás közötti versengéseikről. Így pl. Debrecen és Nagyvárad között folyt a küzdelem (végül mindkettő kapott táblát), Sopronnal és Szombathellyel szemben Győr került ki győztesen; Eperjessel szemben Kassa nyert a székhelyért folytatott küzdelemben, Araddal szemben pedig Temesvár. (A könyv hátuljában található térkép segít eligazodni abban, hogyan alakult a tizenegy királyi ítéltábla kerületének határa.) Emellett kiderül a monográfiából, hogy az egyes városok milyen jellegű felajánlásokat és vállalásokat tettek – pl. az ítéltáblák, a főügyészségek, illetve azok hivatalainak elhelyezéséről való gondoskodás, építési

telek felajánlása a városi közgyűlés részéről. Részletes és érdekes bemutatásra kerül ehelyütt az is, hogy az egyes városok lakossága hogyan viszonyult az ítéltáblák felállításához, s hogyan ünnepelték a székhelyek elnyerésének jogát, s milyen impozáns épületeket biztosítottak a városi közgyűlések ideiglenesen vagy véglegesen a táblabírószámok számára. A szegedi ítéltábla először ideiglenes jelleggel a pénzügyi palotában és az egykori Hungária Szállóban, 1894-ben pedig a főreáliskolában nyert elhelyezést. A megnyitó ünnepség, melyet 1891. május 5-én tartottak, fényesre sikeredett: a szokásos istentisztelet és a táblai köszöntő beszédek után nagyszabású bankettet adtak, ahol a város minden kimagasló személyisége megjelent. A tábla elnöke Sélley Sándor lett, aki egyben a büntető tanácsban is működött.

Az ítéltáblák ügyforgalmi adatait tartalmazó statisztikák tanulmányozásával a szerző megállapítja, hogy az ítéltáblai szervezeti reform eredményesnek bizonyult: az ügyhátralék egyre mérséklődött, a törvénykezés gyorsabbá és hatékonyabbá vált.

Az első fő részben a szerző az ítéltáblák reformja mellett foglalkozik a bírói szolgálati jogviszony módosításával – az 1891. évi XVII. törvénycikk megalkotásával és annak új intézményeivel is. A szabályozás elemi célja volt, hogy az ítéltáblák színvonalát emeljék és a bírói kvalitást felemeljék arra a szintre, amit a bírósági ítéletekbe vetett közbizalom megkívánt.

A „bírói jogviszonyt és jellemet szilárdító” törvény több újdonságot tartalmazott. Az egyik legfontosabb kérdés a felügyeleti jog szabályozása volt. Lépcsőzetes felügyelet gyakorlást írtak elő ezidőtájt: a felügyeleti jog szervei a fellebbviteli bíróságok elnökségei lettek, melyek felett állt az igazságügy-miniszter mint főfelügyeleti szerv. A felügyeleti joggyakorlás szabályai között újdonságként jelent meg a bíróságok vezetőinek véleménynyilvánítási köte-

lezettsége törvényhozási, törvénykezési és igazságügyi igazgatási kérdésekben, továbbá a Kúriánál és az ítélőtáblánál az elnöki tanács. Az 1891. évi XVII. törvénycikk a felügyeleti jog eszközeként megjelölte a rendbírságot - a legsúlyosabb bírói „rendtelenségek” esetére.

A másik megoldandó kérdést a bírói képesítés és a vizsga jelentette. 1891 előtt ugyanis a bírói szakvizsga alárendelt helyzetben volt az ügyvédihez képest. Az 1891-ben és 1892-ben kiadott rendeletekkel a két eljárás egységesítése nélkül igyekeztek a különbségeket felszámolni (1913-ban azután bevezették az egységes jogi szakvizsgát), s - a maihoz hasonlóan - szigorú követelményeket állítottak az írásbeli és szóbeli részekből álló bírói vizsga elé, amit egy Budapesten szervezett „vizsgálóbizottság” előtt kellett teljesíteni. Emellett a felsőbb bírói állások betöltésének további feltétele volt, hogy korábban egyes gyakorlati (ügyvédi, közjegyzői) vagy elméleti (egyetemi tanári) pályán hosszabb időn át dolgozzon az illető.

A bírói szolgálati viszony korszerű alapokra fektetésének eszközüül szolgáltak más törvényi rendelkezések is. Így a törvényszékek és a járásbíróóságok megerősítését egy új előléptetési rendszer és az albirák törvényszéki berendelése biztosította. (Utóbbi kapcsán a szerző helyesen jegyzi meg: „a albirák törvényszéki egyéves pályakezdeése”, „ma is megszívlelendő lenne”). A törvényi szabályozás érintette továbbá az összeférhetetlenség kérdését; meghatározták az együttalkalmazás kizártságának eseteit, s a hivatali állások átjárhatósága érdekében megjelölték a szervezeti rangsort is.

A monográfia második fő része a magyarországi esküdtzéki rendszer intézményeinek fejlődéséről szól. A szerző a laikus elemek bírósági eljárásban való részvétele korai megjelenési formáinak nemzetközi és hazai áttekintését követően két részletben szól a hazai szabályozásról: az esküdtzések 1867. évi újbóli felállításával, illetve az 1896-97-ben megvalósított átszerveződéssel foglalkozik részleteiben.

1867 előtt is voltak már hagyományai az esküdtzéseknek: 1848 áprilisában született meg a Deák Ferenc nevéhez fűződő esküdtzéki eljárást szabályozó rendelet, illetve az 1848. évi XVIII. törvénycikk a sajtoesküdtzékéről. Ekkor az esküdtzék azonban - két esettől eltekintve - elméleti jelentőségű maradt csupán - a forradalom után bekövetkező események miatt. Az intézmény 1867-ben történő ismételt felállítása - mely Horvát Boldizsár nevéhez fűződik - után szükségessé vált azt tartalommal is megtölteni. Az 1867 és 1871 között kiadott rendeletek és a korabeli szakirodalom alapján képet kapunk az esküdtzék megszervezésének és működésének elméleti kérdéseiről. A szerző rámutat, hogy a büntetőeljárás szervezeti és - mai terminológiával élve - működési alapelveinek többsége már érvényesült az esküdtzéki eljárásokban, amelyek kezdetben a volt kerületi táblák székhelyein alakult vegyes bíróságok, később a külön jogkörrel felruházott törvényszékek előtt folytak. Részletesen olvashatunk többek között a sajtóvétségi eljárások főbb alányainak (a terhelt, a védő, a vizsgálóbíró, a köz- és magánvádoló, a bírói tanács és az esküdtzék) joghelyzetéről; az esküdtképeségről, a vagyoni és értelmiségi cenzusokról és a visszautasítási jogról. A magyar eljárásban az esküdtzék döntése mind a tényállás, mind a bűnösség tekintetében irányadó volt; a bírói tanács csupán a büntetés nemének és mértékének megállapítására szorítkozott.

Az esküdtzéki eljárással kapcsolatos korabeli bírálatok és a gyakorlatban felmerülő problémák kérdések bemutatásával ad a szerző teljes képet az intézmény előnyös és hátrányos vonásairól. Az idő múlásával az esküdtzéki eljárásunk elavulttá vált, felmerült az igény a jury hatáskörének radikális

kiterjesztésére.

Az 1896. évi Bünvádi perrendtartás (Bp.) kodifikációjával egyidejűleg behatóan foglalkoztak az esküdtzéki rendszer modernizációjának kérdésével is. Antal Tamás monográfiájában részletesen bemutatja a Bp. országgyűlési vitáin az esküdtzék reformjáról tett képviselői felszólalásokat, melyekből kiderül, hogy a legnagyobb viták az őslajstrom szelektálásával és a szolgálati lajstrom megalkotásával kapcsolatban merültek fel. A legszélsőségesebb nézeteket vallók pedig a nemzetiségi arányok és a magyarság helyenkénti alulreprezentáltságára hivatkozva egyenesen elutasították a „jury-igazságszolgáltatást”. A kodifikációs munkálatok eredményeként megszületett az első írott büntetőeljárás kódexünk, melynek XIX. Fejezete tartalmazta az esküdtbíróóság előtti főtárgyalás szabályait, továbbá az esküdtbíróóságokról szóló 1897. évi XXXI-II. törvénycikk. Ez utóbbi jogszabályban meghatározták, hogy ki lehet esküdt, ki nem vehető fel a lajstromba; az alaplajstrom összeállításának folyamatát és módját, a kiválasztási eljárást, a fő- és a helyettes lajstrom írását, az esküdtjelöltek joghelyzetét. Az egy évvel később kiadott végrehajtási rendelet nyomán 1899-ben megszervezték a reorganizáció utáni első esküdtzégeket, melyek közül a szerző a debreceni és a szegedi megszervezését mutatta be. A szegedi esküdtzéki szolgálati lajstromba háromszázhatvan rendes és száz helyettes esküdt került, akik szegedi, hódmezővásárhelyi, szentesi és makói férfiak voltak. Az esküdtzék elnökévé Deák Péter ítélőtáblai bírót nevezték ki. Az első esküdtzéki tárgyalás - amely nagy szakmai és közérdeklődés kísért - 1900. február 5-én tartották egy társtettségben elkövetett rablás ügyében. (A könyv végén elhelyezett függelékben található Debrecen és Szeged esküdtbíróóságainak 1890. évi esküdtlistája, továbbá az ország egyes esküdtbíróóságai évenkénti ülészakainak időrendi beosztása is.)

Az esküdtzéki reformokkal összefüggésben megjelent pozitív és negatív kritikai észrevételekből álló válogatást is tartalmaz a monográfia. A szakmai cikkekből, tanulmányokból kiderül, hogy az intézménynek nem a szervezeti, hanem sokkal inkább az eljárásjogi szabályait támadták többek. Az esküdtzések mellett, illetve ellenében felhozott érveket a szerző két nevezetes jogeset részletes ismertetésével is alátámasztotta. A monográfia második fő része e két gyilkossági ügyben hozott esküdtbíróósági fellemlő ítélet bemutatásával zárul. Az egyik helyi vonatkozású volt: Eremitás Pál országgyűlési képviselő megölése ügyében tárgyalta a szegedi törvényszék mint esküdtbíróóság. A másik ügyet, Horváth István budai ügyvéd megölését, a budapesti esküdtbíróóság tárgyalta. Mindkét ügy fellemlő ítélettel zárult, amelyek nyomán lapok felemás érzéseket tolmácsoltak az esküdtigazságszolgáltatás működésével kapcsolatban.

Antal Tamás könyvében Szilágyi Dezső munkálatai közül az ítélőtáblák reformjának és a bírói jogviszony modernizációjának, illetőleg az esküdtzések fejlődésének bemutatására vállalkozott, teljes sikerrel. Hiánypótló munka jelent meg tollából, hiszen a dualizmuskori magyar igazságszolgáltatási szervezet ezidáig kevés jogtörténész munkájából ismerhető meg. A témát a szerző a Magyar Országos Levéltárban és vidéki levéltárakban fellemlő anyagok segítségével dolgozta fel.

Napjainkban a bírósági organizmus kutatása a jogtörténészek népszerű témája lehet, minthogy az 1997. és a 2003. évi bírósági szervezeti reformok előkészítésekor szintén figyelemmel voltak a magyar hagyományokra is. (Kiadja: a Csongrád Megyei Levéltár a „Dél-alföldi évszázadok” sorozat 23. köteteként. Sorozatszerkesztő: Blazovich László. Szeged, 2006. 351 p.)

Kovács Judit

Nevek - történelmi háttérrel

A tanácsrendszer adatai Csongrád megyében és Szegeden

Archontológia és prozopográfia - két kevésbé ismert, ámátor a történész és az egyéb társadalomtudományi kutatók számára rendkívül nagy haszonnal alkalmazható, praktikus műfaj. Talán azért találkozhatunk ritkán velük, mert összeállításuk igen időigényes, sok információs pontoss feltárását és rendszeresítését igényli. Az archontológia hivatali tisztségviselők névjegyzékét tartalmazó, teljességre törekvő listajstrom, amely elnevezése valószínűleg az antik görög archonokra (athéni választott tisztségviselőkre) utal. A 17. század óta Magyarországon is ismertek e névjegyzékek, amelyek a főispánok, mások a királyi személynökök vagy éppen az egyes díkasztrériumok személyzetének teljes listáját tartalmazzák. A 19. században a város- és megye-történeti monográfiákkal egy időben szorgalmazták a helyi (területi) archontológiák megalkotását is. A 20. században valóságos tudományos műfajjá emelkedett, amelynek olyan jeles művelői voltak, mint Kollányi Ferenc, Chobot Ferenc, Csáky Károly Emánuel, Trócsányi Zsolt, Köblös József, Bona Gábor és - talán a legismertebbeként - Engel Pál. A kortárs kutatók is vállalkoznak olykor e megmérettetés-számba menő munkára; példaként Fejes Imrét és Turbuly Évát említjük meg e helyt.

A prozopográfia lényegében személyi adattár, amely egy meghatározott szempontrendszer alapján azonosítható személyek körének adatait tartalmazza. A társadalom-történeti jellegű adattárak gyakran helytörténeti arculattal is bírnak, miként a szegedi polgár-családok (Hábermann Gusztáv) vagy a szegedi községi tanyai iskolák (Berta Tibor) esetében. Ugyanakkor ismertek egyéb prozopográfiai is; országosan is kiemelkedő közülük Hajdú vármegye és Debrecen sz. kir. város adataira 1937-ből.

Miként érzékelhető, e két műfaj művelői távoli korszakok személyiségeinek neveit örökítik meg, azonban a "közelebbi" időkkel csak kevesen foglalkoznak. Kifejezetten ritkán vállalkoznak a kutatók a hazai "létező szocializmus", vagyis az 1949/50 és 1989/90 közötti történelmi periódus közigazgatásának kutatására. Találó Ruszoly József jogtudós azon megjegyzése, mely szerint ez még egy "szürke sáv", amelyet a jogtörténészek még nem, az alkotmány- és közigazgatási jogászok már nem kutatnak. E tudománytörténeti háttér ismeretében üdítő kivételként említendő a Csongrád Megyei Levéltár új kiadványa, amely a Csongrád megye tanácsainak tisztségviselői (1850-1990) címet viseli, s mind archontológiai, mind prozopográfiai részt is tartalmaz. A kötetet a Pro Urbe díjas kiváló történész, Blazovich László szerkesztette.

Valóban úttörő jelentőségű kötetről van szó, hiszen történelmünk máig "felve közelített" időszakának adatsorát olvashatjuk benne, amely jóval túlmutat névjegyzéki jellegén: nem csupán Csongrád megyé, a Csongrád megyei járások (a csongrádi, a szegedi, a makói és a szentesi), a megye városai (Szeged, Csongrád, Makó, Szentes és Hódmezővásárhely), valamint hatvanöt községe tanácsrendszerbeli köztisztviselőinek seregszemléje tárul elénk a hivatali idejükre és beosztásukra vonatkozó napra pontos adatokkal, hanem tanulmányozhatjuk együtt a megye és a városok közigazgatási szervezetének és azok intézményeinek változásait is. A jegyzék ugyanis a hivatali szervezet módosulásait is hűen nyomon követi, hozzásegítve a kutatót a közigazgatási szervezet belső tagozódásának megismeréséhez.

Szeged vonatkozásában például nem csupán a végrehajtó bizottság (vb) elnökei (1971-től tanácselnökök), valamint a vb elnökhelyettesek és a vb titkárok nevei és hivatali adatai tárulnak elénk, hanem a tanácsi szervezeten belül az egyes (fő)osztályok vezetőinek megnevezése is széles körben hozzáférhetővé válik. Ezen túlmenően megismerhetjük az egyes osztályok hatáskörének változásait is. Jesulú kiderül példának okáért, hogy az oktatási és művelődési ügyekért felelős szervezeti egységet 1950 és 1954 között Oktatási és Népművelési Osztálynak, majd 1954 és 1957 között Népművelési Osztálynak és külön Oktatási Osztálynak, végül 1957 és 1990 között egységesen Művelődési Osztálynak nevezték, vagy a kereskedelmi ügyekért felelős egységet Ipari és Kereskedelmi Osztálynak (1950-1951), később Begyűjtési és Kereskedelmi Osztálynak (1951-1953), azután Kereskedelmi Osztálynak (1953-1988), végezetül Kereskedelmi és Termelési Osztálynak (1988-1990) hívták. Összességében Szeged esetében tizennyolc tanácsi szervezeti főosztály személyi állományának és alakulásának történetét követi nyomon a kötet, amelyből a hatásköri kompetenciákra és az általuk megvalósítandó állami célokra is könnyen következtethetünk. A szerzők figyelmet fordítottak ezek mellett Szeged város kerületeinek tisztségviselőire is 1954. decembere és

1871. májusa között (lényegében a második tanács törvény hatályának időszakában). E megyei jogú városon túl Csongrád megye valamennyi közigazgatási területi egységének adatállománya is megtalálható a könyvben hasonló rendszerbe foglalva Algyóitól Zsombóig.

Említettük a tanács törvényeket. A kötet megértéséhez nélkülözhetetlen a szovjetek mintáját követő tanácsrendszer törvényi és rendeleti szabályozásának legalább vázlatos ismerete. Maguk a munkás- és paraszttanácsok (szovjetek) az első világháború idején szerveződtek meg Oroszországban, majd jelentőséghez 1917-ben jutottak ugyanott a "kettős hatalom" időszakában, s végül alkotmányos intézményként először az 1918. évi szovjet-orosz alkotmányban jelentek meg. Ezt a közigazgatási rendszert valamennyi későbbi szovjet alkotmány átvette (1924, 1936, 1977), és követték 1945 után a kelet-közép-európai újonnan létrejött baloldali rendszerek is egészen az 1989/90. évi átalakításokig. Hazánkban az 1950. évi I. tv. hívta életre a tanácsrendszert, amely a korábbi vármegyerendszerünket váltotta fel - valójában sok mindent megőrizve annak elemeiből. Ezt az 1954. évi X. tv., majd az 1971. évi I. tv. követte. Ugyan a harmadik tanács törvény már próbálkozott önkormányzati színezetet vinni a közigazgatásba legalább annak alapelvei között, a struktúra hierarchikus volta, központi irányítottsága és a hatalmi ágak szétválasztásával szemben álló jellege lényegében nem változott. A szisztéma kiindulópontja ugyanis éppen a teljes centralizáció volt, a felső szintű állami irányítás közvetlen befolyása az államszervezet minden elemébe azzal, hogy a helyi és területi érdekeltégű ügyek létesítését ettől függetlenül nem tagadták. A kötetben bemutatott végrehajtó bizottság például a tanács mint képviselői szerv által választott és létrehozott testület volt, amelynek mint végrehajtó szervnek igazodnia kellett az őt életre hívó tanács jogi normáihoz és a felettes végrehajtó bizottság normatív és egyéb aktusaihoz (ún. pszeudo-normák). Így a minisztériumok lánctalos és néhol közvetlen nexusban álltak a megyei vb-kkel és a járási, illetve a városi/községi vb testületekkel. Mindezek mellett nem elhanyagolható a rendszer működés szempontjából a párt analóg szervezetének befolyása sem.

Az említett archontológikus részhez egy alfabétikusan rendezett jegyzék is társul, amely 119 oldalon keresztül ismerteti az első részben felemlített személyek neveit hivatali adataik megjelölésével. A hozzátéveleg ezeröttszáz (!) név között sok "ismerősrre" bukkanhatunk. Közülük számosan még ma is élnek. Ez volt az oka, hogy az adatvédelmi országgyűlési biztos állásfoglalásában személyes adataink közléséhez nem járult hozzá, pedig azok is érdekes információkat rejtenek. Mivel a gyűjtés ezekre a törvény által védett személyes adatokra is kiterjedt, így a levéltárban a kutatók számára közzététel nélkül ugyan, de tudományos célból szintén hozzáférhetőek. A készülő Szeged története sorozat ötödik kötetéhez is nagyszerű forrásanyagul szolgálhatnak.

A mű egyébként jól egészíti ki Szilágyi György Ahogy a Torony alatt láttam és megéltem... című tanulmánykötetének vonatkozó írásait - melyet szintén a Csongrád Megyei Levéltár jelentetett meg 2003-ban -, s e két munka karöltve országos szinten is példaértékű módon ad hiteles körképet a működő tanácsrendszer intézményeiről. (A kiadvány névjegyzékében az említett jogász, Szilágyi György is szerepell!)

A bonyolult működésű tanácsrendszer megismerése nélkülözhetetlen volna korunk embere számára is, hiszen mindennemű politikai szövegek ellenére megkerülhetetlen részét képezi Magyarország 20. századi - a jelenlegi alkotmányos berendezkedést közvetlenül megelőző - történelmének. A közigazgatási struktúra és intézményrendszer egyik lehetséges modellje volt a maga eredményeivel és hátrányaival együtt értéket nélkül. Lényeges ez hangsúlyozni, hiszen minden országnak minden időben szüksége van közigazgatási intézményi hálózatra, amely nélkül a társadalom működéséptelen lenne. A jelenlegi elaprózott önkormányzati struktúránk sem hiba nélkül való, s a tanácsok sem voltak azok - ugyanakkor mindkettő működött/működik és szervezte/szervezi az állampolgárok és közösségeik életét. Ezért fontos tanulmányozni őket nem csupán a köztörténet, hanem a jogtörténet módszereivel is. Ehhez segít hozzá a bemutatott archontológia, amelyet jó szívvel ajánlhatunk minden, a korszak iránt érdeklődő kutató és olvasó figyelmébe. Köszönet illeti érte a kötet elkészítésében közreműködő minden levéltári munkatársat és az ő segítőiket egyaránt. Tevékenységük és eredményük követendő. (Kiadja a Csongrád Megyei Levéltár a "Tanulmányok Csongrád megye történetéből" sorozat XXXVI. köteteként. Szeged, 2007. 221 p.)

Antal Tamás

Olvasmányaim a diófapalotában

Szegedtől Szegedig antológia

Újabban, ha meg akarom jutalmazni magam, mondjuk egy jó ebéd megfőzése, egy cikk megírás után, vagy a petrezselyemágyás kigyomlálásáért, bevonulok a diófapalotába.

Diófapalotámat hétköznapiabb esetekben jurtának nevezem, a palotai rangot az alkalom vindikálja. Palotává avanszál a jurta, ha kapok, veszek, találok, szóval, ha bármilyen módon birtokomba kerül valami jó olvasni való. Ritka ajándék, különleges vendég ez nálunk – akárcsak odafönt a kakukk -, amióta méregdrágák a könyvek. Naná, hogy palota lett az életér – délnyugatról földig érő gallyak, északkeletről nyitva, a törzs közelében meg ott áll a durvára ácsolt, vastag, kecskelábú, több generációra tervezett akácfa asztal a hozzáillő természetes lócákkal, hogy minél többen férjünk el -, amikor föllapoztam az idei könyvhéten megjelent Szegedtől Szegedig című antológiát. A Tisza Hangja immáron tizedszer duruzsol, suttog, csacsog, kiabál a fülekbe. Jubileumi.

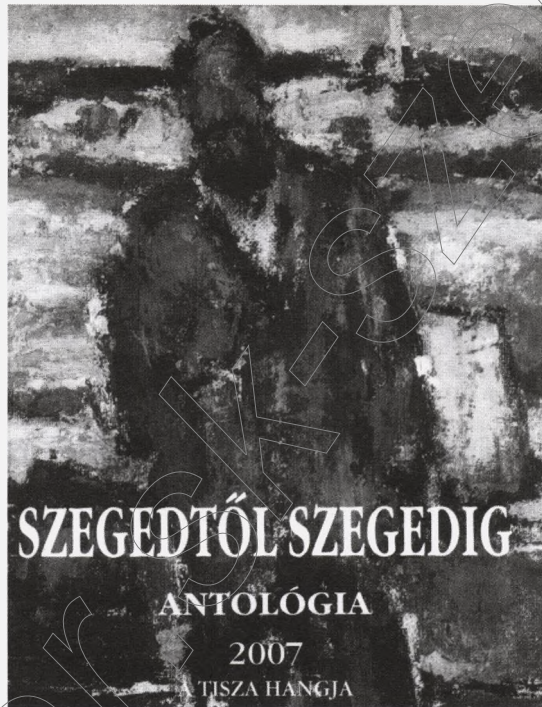
Régi szokásomhoz híven átlapozok a könyvet üdvözlő bevezetőn, a megjelenés körülményeit taglaló közlésen, dehogyan hagyom magamat befolyásolni.

Eltelik egy óra, két óra, ezt arról tudom, hogy a dús lombok ellenére melegebb lesz a palotában. Mert repül velem az idő. Bálint Gyula György Koporsós Dzsonija megadta a hangulatot, na igen, ezért vannak a könyvszerkesztők. A világjáró, mindenütt idegen, bár mindenütt jobb-rosszabb szeretőkre lelő Dzsoni meghalni tér vissza szülővárosába, ott is a Boszorkányszigetre, amely, ugye New Yorkból nézve nem is létezik. Abszurd ötlete támad a meghalásra, ettől kapta a címben a koporsós jelzót. Vagy a nevé? Dzsoni 2006-ban feküdt koporsójába, Bárdos Pál rabbi bácsija régen, a múlt század nagy holokausztja idején húzta le a cipőjét, amikor megérezte, ott, ahová megérkezik majd a vonat, már nem lesz szüksége rá. Napjainkban élt-megholt Pista bátyám a vadkapitalizmus kövér, de fennmaradni akaró, a korral lépést tartani óhajító kényszerűségben szenvedő kisöreg a csillogó edzőterem vastárcsái alatt, diszkózene hangjainál végzi. Akárcsak Bányi Zoltán, a következő szerző, Békési Imre sem kímél meg a tragédiától. A Vajas-parti történetek ugyan ismét a múltba visznek, gyerekbunda bájos történeteit elevenítik föl a zsíros kenyeres, gyerekkanászos időkben. De ott van a végén Ferkó, kiterítve a frissen tapasztott földű szobában, mint „Fagyott könnycsepp a csipke alatt”, vagy mint Nemeček Ernő.

*

Kicsi szünet az olvasásban. Nemcsak betűvel él az ember. Különbösen is, ennyi halál után jó kilépni a napsütésbe. Kutyaímnak jólesik a friss víz, macskáim a féltetőn napozva becsmérlik, milyen illetlenül lefetyelnek amazok odalenn. Főiskolás Dóra lányom vihogása hallik a palotából.

- Mama, igen jó fej ez a fazon! Hallgasd csak! „Az

öreg suszter lánya, Csocoszán – nincs többé. A sors kegyetlenségétől arcunkon a harag kirí, s könnyünk folyik szakédatlanul, mintha gésából öntenék.” Na, milyen?

Frank György Madam Butterfly című „nekrológját” illeti a dicséret, amelyben a Pillangókisasszony hősnőjét temeti valóban szellemesen.

*

Felvillanyozódok Dóra lelkesedésétől, sok, változatos élmény várhat még rám. Hisz’ alig kezdtem olvasni az antológiát. Hátralapozok, még több mint négyszáz oldal. Lássuk csak.

Bene Zoltán az előző századfordulóra viszi az olvasót, ahol Jámbor Géza tanító úr túlló a célon, amikor lelkesül-

ten, a maga szakállára a Poroszországban bevezetett felvilágosítás című tantárgy okán katedrára viszi a nemiséget és ehhez még illusztrációkat is rajzol. Ettől aztán megsántul a jó tanító, mert az évszázadok fordulóján rendkívüli dolgok szoktak történni. A már-már mikszáthi hangulatból Dobó Csaba telefonja riaszt: halló, te már a 21. század zakatolásában tengeted a napjaidat. Fenákel Judit lírai írása olyan szép, hogy beválogatható volna egy európai, sőt glóbuszi antológiába, amely az anyákról szól. Géczy János anekdota részletei a Tiltott Ábrázolások Könyvéből gondolkodásra serkentik még a nyári melegben elpilledt olvasót is. Ajaj! De nyugodjunk meg, nem Bizáncban vagyunk. Horváth Dezső öreguras derűvel ráncigál vissza a mába. Önironikusán a mai egészségügy berkeibe kalauzol, kár, hogy kevesen tudjuk alátámasztani a szívjóságot, ami őt körülvette. Hogy még a konvergencia program bevezetése, az ágazat átalakítása előtt született az írás? Akkor jó, nosztalgiazzunk. Jámborné Balog Tünde sem mai emlékeit dolgozza föl Mate kocsmája című novellájában, de nem baj, örülünk neki. Kaiser László fekete embereinek története még régebbre, a feljelentgetős 1950-es évekbe visz vissza, Kikli Tivadar pedig a 18. századból mond el egy mesét. Jól

teszik, régen olvastunk már erről és arról a korról. Pókhálóság már azok a könyvek. Király Levente szürrealista in flagrantija után Kiss Lászlót tényleg elvitte a keresztapja arra a pocsék horgászatra a Fehér-Körösre csütörtökön. Bár ne vitte volna. Veled érzünk, Lacika.

Ladányi Zsuzsa invitál: milyen jó Velencében, amikor még hideg a kő a Ponte di Rialto piac felőli lábánál, az alkonyat meg a Canal Grande partján élvezhető igazán. Szerencsésen visszatér azonban - már izgultam érte -, mielőtt átment volna bedekkerbe. Szép vége lett az írásnak, könyves. A következő oldalon, Marton Árpád aztán a képembe vágja: „Ne higgy a Könyveknek, Olvasó”. Ha itt most befejezném az idézetet, akkor a csúsztatás legaljasabb bűnét követném el, mert az író nemhogy feloldja a pofont, hanem apró glosszáival a kezdő olvasót is magával ragadja. Jó kis trükk. Kiráz a hideg Molnár György Messzi utak, távoli harangok című, készülő regényének a részletét olvasva Honfoglalás címen az antológiában. Bizonyára hideglelést kapnék, ha az elkészült regény is a kezembe kerülne. Brrr! Bár jó néha fájni is, főként nyáron. Nagy Bandó András várjon még az életrajza megírásával, hiszen vele már eddig is annyi minden történt, hogy saját maga is Csodálkozik. Ki tudja, mi mindent hoz még a jövő?

*

Papp Andrea félpercesekre ismét a huszonegy éves Dóra lányom invitál. - Gyere, gyere, szupi a csaj. Olvassad! Olvasom, hogyne olvasnám. Pasty Júlia helyett az én Dórám is megírhatta volna a sztorit, ha alkalma adódott volna rá. Dórának ugyanis még egy órára sem sikerült elszegődnie. A fiatal Júlia a szerencse lánya, mert már volt egy pocsék munkája. Hülye szituáció, de korhű. Pintér Tiborral nem nehéz egy húron pendülni, a halálfélelemben, a tavaszvárásban... A következők szavakért nagyon lehet szeretni őt: „A tavasz illatos levegője életre szólít: Tudom, hogy meghalok. De a tavaszt minden évben meg szeretném élni.” Pósfai György testtállérai nem az én ízlésemnek valók, de biztos vannak, akik vevők az effélékre. Sándor Attila A folt című írása még a slusszpoén nélkül is szórakoztató, akárcsak Szakács Réka naplója. Sz. Lukács Imre kis magyar történelemkönyvét elolvastatnám minden fiattal, meg is jelzem egy könyvjelzővel, majd az asztalon hagyom. Hiába, hidegen hagyta, akinek szántam. Nem úgy, mint Temesi Ferenc Gonoszokója. Kétségkívül más korosztályt nyer meg magának Tóth Béla és Tráser László, Túri Tímea és Varró Vince, de antológia esetében ez jó. Nagyon jó.

*

Jól tudom, bűn, legalábbis alávaló dolog sok novellát egyszuszra elolvasni. Harmincegy jó írás esetében már bűnözés. Szemelgetni illik ebből a műfajból, mint a csemegeasztaltól, kortyolgatni, mint a tokaji bort, úgy az igazi élvezet. Az antológia egész nyárra való, sőt téle tartósítható remek szemeket, kortyokat kínál.

A versolvasáshoz, nincs mese, hangulat szükségeltetik. Czilczer Olga A cseresznyefa című verse például most hangulatomban talál. Valamelyik nap aztán hallom a rádióból, hogy Nagy Imre unokája

közös imára hívta a mártírok kivégzésének napján a pártok vezetőit. Hopp, eszembe jut, Fenyvesi Félix Lajos egész csokorra valót nyújt a forradalom évfordulója alkalmából az antológia olvasóinak. Fellapozom és nem csalódom. Kedvet kapok Kelemen Zoltán Kutujához, amelyet MCMXCIX. Karácson hó 10. napján, Szegeden keltezett. Ehhez egy évre született az unokám és lám, már érti, a verset, amit felolvasok neki.

Szeretem olvasni az antológia verseit. Mert olvashatók. Mondhatók. Könyvedén meg is tanulhatók. Idézhetők. Mint Papp Lajos szívbemarkoló Kék alkonyatából: „Ha elfáradtam, bezárom az ajtót / Vén karosszékeim biztos menedék. / Elüldögélek; talán el is alszom / Kék az alkony. Polner Zoltán Időtlen szegedi képeit is minden bizonnyal sokan tanulják majd meg versmondó versenyekre készülvén fiatalok is. Hiszen olyan jó mondogatni például a Hegedűsöt. „Ha esténként ragyogni kezd az őskert, / s a forró szél a lombok közt elül, / sokáig hallom még, amint esővert / rózsáknak Dankó Pista hegedül.” De bátran fordulhat a költőhöz ünnepi szónok Tömörkény-, Juhász Gyula-, Móra- évfordulón... A szöszékre is felvihető a vasárnapi nagymisén a Dicsértessék! „Ha megállok a Hősök kapujánál, / a lélekharang mindig fogva tart, / itt minden freskó Krisztusnak szánt oltár, / imádság: Isten áldd meg a magyart!”

Isten áldja meg a szegedi költőket, akik fölgyattak mára az avantgarddal és újra énekelnek! Dalolnak! Az régi-új irányzat egészen biztos, hogy emberek - fiatalok, öregek - sokaságát nyeri meg ismét a lírának. Mert aki nem kacag fel, vagy legalább is nem mosolyog, bazsalyog, nem lesz jókedvű Szepesi Attila Beregszászi vásárától az nem is érdemi meg a költeményt.

A fent említettek mellett álljon itt az antológiában megjelent költők teljes névsora. Árpás Károly, Csontos Márta, Döbör András, Hann Ferenc, Jancsák Csaba, Katona Judit, Lesi Zoltán, Lukácsi Péter, Molnár János, Németh Ferenc, Pavlovits Miklós, Pintér Lajos, Plugor Magor, Rigó Béla, Ruzs Sándor, Sarkady Sándor, Simai Mihály, Szabó Pál, Takács Tibor, Tarnai László, Veszélka Attila.

*

Isten veled, diófapalota! Nem tudom, ki hogy van veled, de én nem tudok esszét olvasni gerle brúkolásban, cinegezsivajban, rigófütyben... Isten a megmondhatója, nappal sem. És ezt már csak halkán mondom, nyáron sem igazából. Az esszé számomra téli műfaj. Kell hozzá erős, de nem bántó fényű olvasólámpa, kényelmes fotel, asztalka, amin egy csészényi jóféle tea gőzölög, továbbá egy kevés dió, mogyoró, aszalt szilva, vagy, jóságos ég! kesudió (Isten nyugosztalja a jóemlékű Bertha Bulcsut). A tél most hál'isten nincs jelen, a többi kellék megoldható. Vonzó a Szegedtől Szegedig antológia tanulmány gyűjteménye, nem tudom kívánni vele az első havat, ha van még egyáltalán az égben.

Apró Ferenc Gracza és Záhony alakja a szépirodalomban cím alatt két honvédtisztnek a tragédiájáról, majd a történet utóéletéről ír. Gracza és Záhony 1849-ben az osztrák megtorlás elől Törökországba menekülvén jóhiszeműen segítséget

kértek egy Szeged környéki tanyán. Ám négy haramia, név szerint Lefánti István, Czifra Zsemeri István, Gáspár Mihály, Meskó János kirabolta, majd megölte őket. Ronda sztori. Benyik György tanulmánya a kódex-vándorlás keletről nyugatra való mozgásáról tudósít. A népvándorláshoz hasonlítható a szellemtudományok jelensége is. A téma rajongói valódi csemegére találnak. Márai Sándornak, a csak mostanság „divatba jött”, klasszikus ironak aurájához teszi hozzá az évtizedek alatt „kibogarászott” summázatát Fried István. Gyémánt Csilla tragikumértelmezést közöl Vörösmarty Mihály A két szomszédvár című művéből. Gyilkosságok, testvérharc, vérbosszú, lelki nyomorúság. A Vörösmarty műve fölött kialakult irodalmi vita még nem ért véget. Iliá Mihály jegyzetnek titulálja a Tiszatáj hatvanadik születésnapjára írt sorait. Ha jegyzet, akkor kritika is. Nem szeretném lelőni a poént, amelyre bizonyára sokan kíváncsiak, csak egy idézettel illusztrálók: Jó napot! Jó lapot! Illés Mária Harangszó Maros Rudolfért cím alatt Vántus István gyászzenéje alcímmel tiszteleg, egyben a zenerajongóknak kínál csemegét. Juhász Antaltól megtudjuk, hogy Móra Ferenc, akit remek tárcái, karcolatai, regényei és sikeres régészeti-ásatásai miatt ismerünk, szenvedélyes néprajzi gyűjtőmunkát is végzett. Apja szücs szerszámaitól kezdve faragott gyufatartóig számos tárgyat szállított a Szegedi Múzeumnak, ezek egy részét családjától, ismerőseitől szerezte be a többi saját zsebből vásárolta meg a múzeum, így a szegediek számára. A szépirodalom és a pedagógia „röpké”, de különlegességénél fogva lenyűgöző és igen értékes találkozásainak néhány példáját mutatja be írásában Karikó Sándor. Nem kisebbek, mint Lázár Eryin, Füst Milán, Gogol adja a leckét, legyenek jók, ha tudtok. Lengyel András tanulmánya Németh Andornak József Attilára gyakorolt hatásáról, Madácsy Piroska pedig Illyás Gyula és Kosztolányi Dezső kapcsolatáról értekezik. Miklós Péter legutóbbi kutatási korszakából, 1848-1849-ből közli Szabados József katolikus pap, bölcsészdoktor, püspöki liceumi, teológiai főiskolai tanár két korszakos beszédét 49-ből. Sándor János is szabadsághare idejéről, az 1847-48-as színházi évadról nyújtja át kutatásai eredményeit az olvasóknak.

A félelem és az azokkal rokon jelenségek sajnos gyakori vendégei a tranzíció időszakában Közép-Európában. A harag, az agresszió forrásairól és céltábláiról, a dühök mechanizmusairól értekezik Pató Attila. Szentí Tibor Kajári Gyula születésének 80. évfordulója alkalmából idézi meg a „családot” és „otthon” a polgári értelemben nem ismerő alkotóművészt, aki a paraszt Párizsból, Hódmezővásárhelyből második Weimart álmodott.

Tandi Lajos A források tiszták című tanulmányában Bartók-ihletésekre irányítja a figyelmet. Hogy miként hatott Bartók Kass János rézkarcaira, Juhász Ferenc monumentális versére, aztán a két műfaj ötvözetére. Rögtön érthetővé válik, ha ideirok címeteket. A szarvassá változó fiú kiáltozása a titkok kapujából, A kékszakállú herceg vára, Cantata Profana. De más műfajra is jut Bartók sugaraiból, például a hazai bélyegművészetre. Tóth Attila Balogh Sándor szegedi alkotói szobrászművész

reneszanszáról ír. A mostanság is végtelen szegénységben élő művész keze alatt remekművek születnek, különösen az utóbbi két évben. Halló, halló mecénások! Az időközben elhunyt Vörös László felteszi a kérdést: Át kelle értékelni Juhász Gyulát. Jól tette, Isten nyugosztalja, hiszen mostanában mindent át- meg átértékelünk, miközben illúziókat rombolunk, zavarba jövünk, nem tudjuk, mit mondjunk, mit gondoljunk. Nem is kell átértékelni a költő munkásságát, újra értékelni szabad, írja. Zsoldos Sándor pedig Somlyó Zoltán, a bohém, különös alkatú, ezért és a tehetsége okán kortársai körében hatásos egykori költő méltatlan feledése miatt pöröl. Kosztolányi, Karinthy, Füst Milán barátja, aki hatással volt József Attilára, alakja szerepadóul szolgált Márai Sándornak, több figyelmet érdemelne korunk irodalomtörténetétől is. Meg a kiadóktól. Hogy megismerhessük. Mert ugyan hányan ismerjük az „elátkozott költőt”?

Az antológiát Balogh Sándor, Beliczay Mária, Fritz Mihály, Kalmár Márton és Tóth Sándor szobrászművész rajzai illusztrálják. Nyolcvanegy író, költő, tudós, képzőművész vonult föl a Szegedtől Szegedig 2007-es antológiájának seregszemléjén. Szép merítés. Nagy merítés a friss, ropogós, vagy már óziet kapott, de mindedig még meg nem jelent írásokból. Ennél is többen lehetnének a szerzők, de ösztöndíjuk éppen külföldön marasztalja őket. Van hát tartalék bőven, eltehető jövőre.

Tokaj-Hegyalján, ahol - vinum regum, rex vinorum - a királyok bora, a borok királya terem, a gyerekek is tudják, hogy a minőség titka megfejt-hetetlen. Függ a talaj összetételétől, olyannyira, hogy ugyanaz a fajta más zamatú a hegy szoknyáján, más a meredélyen, de ezen belül is sávonként változik az íz, a cukorfok. A rangos pincészetek ma már ezek szerint szüretelnek. Függ aztán a furmint, a hárslevelű, a muskotály, a három őshonos fajta minősége attól, hogy milyen szögben éri a napsütés, miféle pollenek uralkodnak a levegőben, mekkora magasságban van a tengerszint fölött, pláne az esős napok számától. A szőlő ápolásáról, a szüret napjainak szerencsés kiválasztásáról, aztán a feldolgozás minőségéről, majd a pince adottságairól - mélységéről, koráról mint befolyásoló tényezőről már ne is beszéljünk.

Valamiképpen Szegednek a talaja, éghajlata, uralkodó széljárása is valami titkos elegyet képezhet, ha ennyire kedvez a betüvetők ültetvényének. Imponáló, reményteli, hogy az öregedő, vagy a már archaikus szépségű, göcsörtös tőkék mellett erőteljes, fiatal hajtások fakadnak.

Igaza van a város polgármesterének, amikor a válogatás előszavában kijelenti: meg kell becsülnünk őket, a Szegedhez kötődő kisugárzó tehetségeket. A művészeknek nagyobb karéj kaplén, az olvasónak meg egy kis kényeztetés dukál. Kalaplengetés illeti a Bába Kiadót. Majzik István kiadóvezető ezt írja: „Soha nem volt akadály a antológia kiadását abbahagyni, csupán a miérte lelkiismeret furdalással válaszolni meghaladta erőnket”. Az ilyen módon megfogalmazott érzéseknek a szegedi antológia aranylapjain van a helye.

Lévay Györgyi

„El-különböződöm, tehát vagyok...”

Karikó Sándor új könyvéről

„A tanítványok küldetése az, hogy elképzeljék, mit tartalmaznak az elveszett részek, és kedvükre pótolják őket.”

(Emil Cioran)

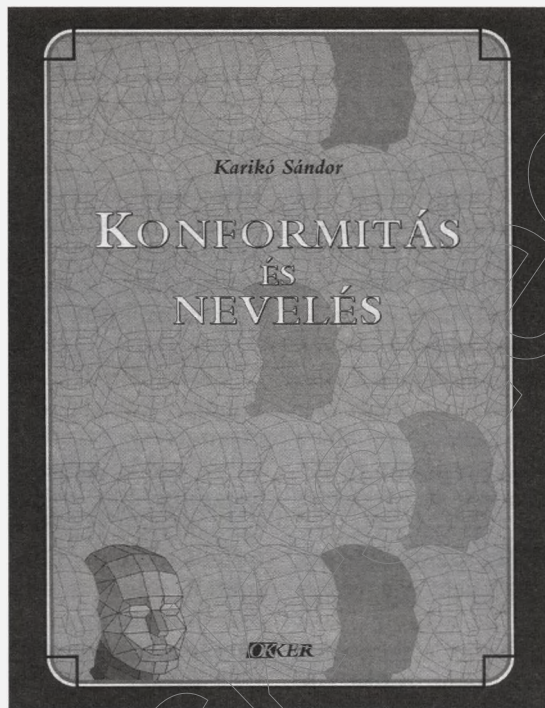
Tanítványnak lenni jó dolog. Nemcsak azért, mert „Örökölni nem annyit tesz, mint birtokolni vagy megkapni ezt vagy azt, - inkább, azt jelenti, hogy aktív, kritikai és szelektív módon megerősítjük, azaz értelmezzük és fölfejtjük a parancsot, amely irányít minket és túlcsap rajtunk, ami mindig egyszerre fiatalabb és öregebb is nálunk, mint valaki másnak a törvénye, akinek soha nem leszünk kortársai”¹, hanem azért is, mert diákként talán könnyebb(…?) élni a kérdés jogával.

Persze nemcsak a kérdezőként betöltött pozíció, de a kérdésfelvetés közege is megkönnyítheti a „tudakozódás” e fajtáját. A XX. század „interdiszciplinaritás-barát” hozzáállása segített fellazítani, ám egyben meg is nehezítheti a fogalmak egységesítésére vonatkozó törekvéseket. „Az interdiszciplinaritás tehát önmagában jó dolog, ám amikor a különböző tudományágak képviselői úgy vizsgálódnak, hogy abszolút nincsenek tekintettel a más megközelítések érvényességére, sőt, már a pusztá figyelembe vételére sem, akkor (...) érthetetlenül fogadjuk a legkülönfélébb kutatók önmagukba zárkózását, a különálló, szétaprózódott és parttalanok tűnő vizsgálódásokat.” Mégis hatékony környezetnek bizonyul ahhoz, hogy kiiktathassuk azokat a korszerűtlen, korábban kötelező érvénnyel rendelkező kereteket/korlátokat.

A napjainkban is eleven konformizmus-probléma szakirodalmában még mindig számos olyan publikációval találkozunk, mely a tudomány tekintélyelvűségét „kihasználva” a kérdést leegyszerűsítve, kategorikusan kijelent, viszont kevésbé él, legfeljebb a leírás szintjén, passzívan a tudomány „motorjaként” számon tartott anomáliák feloldásához, illetve a sokak által szükségesnek tartott paradigmaváltáshoz („... elfogadhatatlan és érthetetlen a pedagógiai szakma nagymérvű közömbössége, érzéketlensége a konformitás-téma iránt. Úgy tűnik, mintha a nevelés szempontjából nem is létezne a konformitás-problematika. Ez az álláspont azonban nem tartható. Minél hamarabb szükség van a konformitás és a nevelés viszonyával összefüggésbe hozható kérdések felvetésére, átgondolására, feldolgozására.”²) nélkülözhetetlen többértelmű, többgyökerű (tehát különböző kérdéző aspektusból való) kérdésfelvetéssel.

Ezt a hiányt pótolja Karikó Sándor: Konformitás és nevelés c. 2005-ben, Budapesten, az Okker RT-nél megjelent munkája, mely három („Az én elsüllyedése az akárkiben”, „Európa-konformitás és/vagy európaiság”, „Az illedelmes, a lázadó és az autonóm”) nagy fejezetre tagolódó könyv ugyan elsősorban a konformitás és pedagógia, nevelés, azon belül az iskolai nevelés kérdéseire fókuszál (különösen a IV. fejezetben), mégis megkínál egy olyan tudománytörténeti/tudományelméleti olvasattal is, mely jóval túlmutat az említett tudománykörökön, s a probléma továbbgondolásának esélyeit eleve magában hordozva, fogalmak (pl. konformizmus/kultúra/multikulturalizmus/kulturális interferenciák, konformizmus/nevelés) tisztázásának, párhuzamba állításának segítségével a filozófia irányába viszi el olvasóját, ugyanakkor helyes irányokat tartva fent elmélet és gyakorlat, valamint a tudományterületek között (filozófia, neveléstudomány, szociológia, szociálpszichológia, politológia stb.), feltárva a korábbi mellett a legfrissebb hazai és nemzetközi kutatási eredményeket, illetve azokat a módszertani nehézségeket is, pl. a fogalmi meghatározás tudományos problémái, amelyek a kutatás pillanatnyi állását befolyásolhatják.

Az „Az én elsüllyedése az akárkiben” c. fejezet filozófiai ismertetője, „A konformitás klasszikus értelmezése” magának a fogalomnak a filozófia története szempontjából való körülírása, illetve az azt követő fogalom-módosulás, konformitás-felfogás, alakulás bemutatása a könyv egyik legérdekesebb fejezete, különösen mert az egymásra termékenyítő

leg ható definíció-változatok, konformitás-meghatározás kísérletek jelentéstartományainak mozgásai folyamatosan egymásra reflektálnak Karikó Sándor szövegében, annak érdekében, hogy gyakorlati példákkal, megoldási kísérletekkel is gazdagodhassék a téma iránt érdeklődő olvasó.

Talán a kérdéskör elméleti vonatkozásainak feltérképezése szempontjából hasznos lett volna, ha a könyv írója nagyobb terjedelmet szentel a konformitás filozófiájának bemutatására. Különösen izgalmas kérdésnek tűnik a probléma a szubjektumelmélet(ek) szemzőgéből, s a szerző által szívesen használt irodalmi idézeteket se lenne nehéz összegyűjteni hozzá, a posztmodern irodalom felkínál sok idevágó „idézetet”, amely nagy valószínűséggel a posztstrukturalista irodalomelmélet teoretikusai számára is gondolatébresztő lenne.

A szélsőségeség-mentes (tudomány), „köztiség” teszi lehetővé azt, hogy az egyébként „konkrét” adatokkal, információkkal operáló, hasznos idézetekkel gazdag illusztrált írás emelkedjen a pusztán tényfeltáró jellegű, és a „többjelentésű” olvasatokra

helyezhesse a hangsúlyt. Ezzel az egymásnak feszülő nézeteket felsorakoztató, s egyben „békítő” technikával Karikó Sándor olyannyira szabadságot ad olvasójának, hogy már a bevezetőben és különösen az első fejezetben alkalmazott -nem kis mértékben filozófusi- kérdéstechnika lehetővé teszi azt, hogy az egyébként averzióval kezelt probléma, a konformitás-értelmezés felé ne csak tudói attitűdből lehessen fordulni, de a problémát kevésbé bonyolultan megközelítő „laikus” olvasói helyzetből is érthetővé váljék, illetve a konformitás kérdése által leginkább(?) érintett generáció, az ifjúság is nyitotlan közelíthesse meg, és kérdéseket teheszen fel. Például ilyeneket: lehet-e a több tudományág által használt, de általában 1-értelműen, többnyire sarkítottan, szűkítőleg definiált „jelenségeket” egyszerűen több, esetleg egymással ellentétesnek tartott, fix jelentéssel felruházni? Lehet-e (már napjaink netsztrádáján információvágtában rohanó és létét folyamatos változásában, időegységében definiáló világunkban) a nonkonformizmust (egy jó esetben „jelentésszóródásos” tudományos térben) úgy értelmezni, mint a konformizmus egyik „fajtáját”, s az előbbit úgy, mint az aktív öröklést, a hagyomány egy fajtáját? A sokszor szocializáció, nevel(őd)és, illeszkedés, engedelmesség fogalmak felé közelített konformitást mennyire (kell, hogy) ellentétes (legyen) az ellen-szegüléssel, ahhoz, hogy konformitásként határozódjék meg, illetve melyek azok a(z érték)határok, melyek alapján körvonalazódik e két fogalom létrejötte. Mi kell ahhoz, hogy ez és az ilyen jellegű fogalmak általában létrejöhessenek. Mik azok az egyénben és a közösségben meglévő (társadalmi) szituációfüggő viszonyítási pontok, mely alapján valami konformizmusként és/vagy nonkonformizmusként olvasódik? Ime egy valószínűleg sokak által elfogadhatónak tartott válasz-alternatíva: „... az individuum mindenáron való hozzásimulása másokhoz, illetőleg a mindenáron történő ellenszegülés másoknak, csak az első pillanatra tűnik ellentétes megnyilvánulásnak (...). Valójában (...) mindkét magatartás közös gyökere az autonómia feladása, a másoktól való függőség. A konformitásban azt tesztem, amit mindenki más tesz, a nonkonformitásban pedig mindig a többiekkel ellentétesen cselekszem. Így vagy úgy, de állandóan a többi ember (a sokaság), tehát nem a saját meggyőződésem irányít. A nonkonformitás nem azt jelenti, hogy nem-alkalmazkodás (...), mivel a nonkonformista is felállít egy mércét, amihez makacsul és hajthatatlanul (ő azt hiszi, eredeti és bátor módon) igazodik: soha ne úgy beszélj, válassz, cselekedj, ahogy a többiek.”³

A szöveg jó értelemben vett diskurzív stílus egyébként is erősíti a(z) (konformizmus)- meghatároz(ód)ás és ír(ód)ás-

olvas(ó)dás egymásra vetülését, folyamatosan benne van magában az értelmezés kérdésében. A konformitás/nonkonformitás egy érték-hozzárendelés. Interpretáció. Társul hozzá értelmezett és értelmező, hiszen a legtöbb esetben nem az én, nem az individuum/ szubjektum ítéli magát konformistának vagy nonkonformistának (még akkor sem, ha az (egy)én szabadsága, vagy közösségen belüli pozícionáltsága mint olyan folyamatosan jelen lehet az „én”-ek sajátmaguk állandó értelmezésében), hanem egy ráirányuló külső véleményalkotó bélyegzi konformistának, vagy irigyli, és rosszabb esetben kizárja, mint közösségromboló nonkonformistát. Azért veszélyes e fogalmak elhamarkodott használata, mert mint minden értelmezés értelmező-függő, noha kihatása (társadalmi szinten is) befolyásolhatja az egyén énképét, esetleg maradandó károsodást okozva benne. Ennél a pontnál, miként Karikó Sándor könyvében is számos alkalommal a vizsgálódás homlokterébe kerül a konformitás és nevelés kérdése szempontjából a véleménynyilvánítás felelőssége, akár tudósként, akár pedagógusként, vagy „csak európai polgárként” kell vele szembenéznünk.

A könyvben önálló, politikai/politológiai szempontból is tárgyalt fejezethez jut az „Európa-konformitás”, az európaiság, s ezen belül az európai értékrend, az európai polgárság, mint olyan, utalva az európaiság, polgárság fogalmak túlhaznált-ságára, illetve a fogalom-értelmezés terén tapasztalható anomáliákra. Ugyanakkor megkísérli a szerző azokat a különböző hitvallású, pl. keresztény hagyományokhoz, keresztény értékrendhez tartozó filozófusok, művészek, társadalomtudósok által felvetett európaiság, EU-konform és konformitás fogalmakat egymás mellé helyezni, bemutatni, melynek segítségével képességeitől, kreativitásától (ismét a nevelés/oktatás felelőssége!) függően mindenki kialakíthatja (vagy átveheti (ha megtanítja neki, hogy honnan érdemes...)) az Unióban az eligazodáshoz nélkülözhetetlen saját európaiság, unió- (és konformitás) felfogását, definícióját, hogy ne kelljen magyarként szembehelyezkedni Európával, s ne kelljen a kellelténél nagyobb mértékben konformistává válnunk, hiszen „lehet úgyszólamint alkalmazkodni, hogy mindent „fél” kölcsönösen hat egymásra, gazdagodik egymás által: létrejön egy bensőséges, magasrendű viszonyulás közöttük, amely már igencsak távol esik a konformitástól.”⁴

Ezt könnyíti meg, hogy az olvasó a nevelhetőségben hívó individuum-fogalomról, mibenlétéről, megnyilatkozási formáiról, napjaink nyújtotta aktuális lehetőségeiről, de korlátairól is részletes elemzést és gyakorlati útmutatást kap a harmadik fejezetben, felvetve a közép-európaiság sajátos helyzetéből adódó esetleges nehézségeket, mentálitásbeli specifikumokat.

Egyúttal ez a „rész” ad lehetőséget annak továbbgondolására is, hogy az Unió (nem is beszélve a globalizációról) függvényében milyen lehetőség adatik a kis népek, nemzeti kisebbségek identitásának megőrzésére, kulturális (stb.) autonómiájának biztosítására, illetve arra, hogy sajátos, „egyedi”, de mindenképpen értéket képviselő nyelveket, kisebbségi kultúrájukat megőrizték a többség és Európa „szorításában”, továbbá felmerül a kérdés, hogy a „nagy közösségben”, a határok szerepének módosulásával milyen politikai és kulturális fegyverarzenál vethető be legcélszerűbben a kulturális kód (nyelv)váltás előtt álló, azt már folyamatában meg is élő nemzeti kisebbségek esetében a (nyelv-kultúra-hagyományörzésre való motiváció tekintetében. Milyen szerephez juthat ebben a magyar oktatási rendszerben található két-nyelvű és nyelvoktató „nemzetiségi” iskoláknak? Különösen akkor figyelemre méltó e kérdés további vizsgálata a fent említett szempontból, ha figyelembe vesszük a szerző egyik alapvetését, célkitűzését: „Kézenfekvő, szinte kutatásra kínálkozik az érzelmi motiváltság, a kulturális meghatározottság és az ezeket befolyásolni szándékozó erők viszonyának, egyensúlyának problematikája. Többek között olyan kérdések tisztázódhatnak, mint például, hol van az egyéni autonómia érvényesítésének a határa, vagy hogy a szabadsághoz való ragaszkodással meddig mehetünk el a személyiség torzulása nélkül. Ez a problematika egyúttal a nevelés tudományának és gyakorlatának is próbaköve.”⁵ Nem kis mértékben azért, mert az alkalmazkodás, s ebből következően a konformitás és nonkonformitás a többség/kisebbség együttélésnek egyik sarkalatos pontja. Hiszen hogyan értelmeződik ebben a kontextusban az identitásörzés? Konformitás? Nonkonformitás? Alkalmazkodás? Lázadás? Alkalmazkodásként esetleg konformitásként ítélődik meg, ha ősei nyelvét feladva megpróbálja megtartani magyar (állampolgárként) „magyar” identitását az Unióban, vagy megkíséreljük-e még hogy olyan konszolidált társadalmi légkört teremtsünk, melyben a többségi társadalomban, európai polgárként, magyar állampolgárként egy

nemzetiségi számára kisebbségi gyökere megőrizhetőek, s ha igen, miként? A kérdés már csak azért is lényeges, mivel a magyar kultúrába napjainkban egyre markánsabban beáramló sokszor „idegen” (nyugat)európai kulturális elemek már így is sokkolják a magyar társadalmat, így nehezen számíthatnak a minoritások arra, hogy az ő kisebbségi kultúrájukból beszivárogtatni kívánt, a többség részéről gyakran „egzotikusnak” vélt elemek is beépítődjenek a magyarság kultúrájába. Ezt a mai magyarországi nemzetiségek asszimilációként, kudarc-ként élik meg. Vagyis azt, hogy saját kisebb közösségeikben sem képesek kultúrájukat megtartani, hatékonyan átadni, nemhogy a többség számára is „fogyasztható” formában továbbítani. Aki egzisztenciális stb. okokból feladja anyanyelvét, konformistának bélyegződik, s ha az ellenkezőjét teszi, tudniillik éppen egzisztenciális okokból tér ahhoz vissza, etnobusinesst követ el, vagyis: konformista. Mert nem revitalizáció útján (egyébként ez sokszor nehezen és jogi szempontból kétesen, esetleg egyáltalán nem igazolható) történő disszimiláció segítségével „tér meg”, hanem érdekből.

Határozottabban kellene napjaink kisebbségi oktatásának köztudatában jelen lennie annak a nézetnek, hogy „Az állítjuk tehát, hogy a nonkonformitás semmiképp nem ellentéte a konformitásnak. Egyrészt a nonkonformitás is egyfajta alkalmazkodás, másrészt ugyanúgy az individuum szabadságának, autonómiájának feladásáról van benne szó, mint a konformitásban. Mindkét magatartás lényege az elvtelen igazodás. Elvten abban az értelemben, hogy az individuumot nem egyetlen, változatlan és folyamatosan mozgó belső erő, szilárd meggyőződés vezérli, hanem a másokhoz állandóan igazodni kívánó, gyakori „színeváltást” kiváltó elv. (...) A különbség csak annyi, hogy a konformitásban az elvtelenség mozanata többnyire rejtve marad, míg a nonkonformitásban –megtévesztő módon– éppenséggel a bátorság, az eredetiség vagy a hősiesség szinonimájaként tűnik fel. Ez utóbbi miatt alakul ki a nonkonformista mítosz. Vagyis az a csodálat és áhítat, hogy tudniillik de jó lenne nonkonformistává válnunk. Azonban a konformitás problémáját nem lehet a nonkonformitással/megoldani, mivel, ismételten hangsúlyozva, valószínűleg nem egymás ellentéteiről van szó, mindkettő ugyanolyan torz, káros és elítélendő alkalmazkodási forma. Igazából mindkét megnyilvánulás célszerű és kívánatos lenne –valami gyökerében mással, újjal-meghaladnunk. A nonkonformista bűvölettel ugyanúgy szakítanunk kellene, mint ahogyan a rejtőzködő konformitást is jó lenne megragadnunk és elutasítanunk.”⁶

A gazdag és szerteágazó szakirodalmat felvonultató szöveg –mely nem titoktan határozott olvasói aktivitást és nem passzív befogadást vár el– érdeme, hogy a kérdés áttekintése –az újszerű, összegző, összefoglaló jellegre való törekvés révén, problémálatás/problémafelvetés– szempontjából nagy teret szán a szerző az aktuális nevelési rendszerek megnyilvánulási fajtái és a konformizmus közötti kölcsönhatásra, elősegítve a nemcsak hazai oktatási rendszer, de a pedagógia Európa-kompatibilis fejlődésére való kitekintést is, felvázolva egy reális időn belül megvalósítható szemlélet-paradigmaváltást.

A szerző sokrétű, mindig a komplex személyiséget és a komplex problémát érintő, elemző, fogalomtisztázó problémafelvetése jól szemlélteti: a vizsgálódás tárgya, a célpont egy olyan jelenség, mely alól magát a tudományos tevékenységet művelők sem vonhatják ki magukat a kívülálló szerepkörébe helyezkedve, illetve a tudományos közösségre vonatkozó kritikai megjegyzései, módszertani pluralizmusa ráirányítja a figyelmet arra, hogy egy (vagy több) tudomány(ág), pl. a neveléstudomány szabadabban kezelt tárgyszemlélete életképebb probléma-felfogó, kezelő stratégiát nyújthat, mint a megelőző tudományos korszakok szűk tárgy-felfogású automatizmusa.

Erre a nyitott szemléletre Magyarország EU-csatlakozása után, az idő szorításában (hol engedhetjük már meg magunknak azt a szemléletet, hogy egy-egy haladó szellemű teoretikus gondolatai majd’ 40-50 évvel később, vagy még akkor sem, netán egyáltalában ne kerüljenek be az alsó-és középszintű oktatást művelő pedagógusaink felfogásába) úgy tanárnak, mint diáknak, az örökdiák-tanárnak különösen nagy szüksége lesz, mert:

Esik eső,/Szakad, szakad/Szeretnék,/De nem szabad.
Te is tudod,/Tudom én is/Nézzük egymást/Mégis, mégis.
Törvény, szokás,/Szabott szabály,/Ajtó, asztal,/Ház a határ.
Te is tudod,/Tudom én is/Várjuk egymást/Mégis, mégis.
Beborul, és /Kinyíl az ég,/Minden éjjel/Megyek eléd
Te is tudod,/Tudom én is/Messze vagyunk/Mégis, mégis.⁷

Petrusán Livia Veronika

1. Jacques Derrida: Mégis túlcsep és túlmutat rajtam, in: Jacques Derrida: Ki az anya?, Jelenkor, Pécs, 1997. p. 99.

2. Karikó Sándor: Konformitás és nevelés, Okker RT, Budapest, 2005. p. 11.

3. Karikó Sándor: im. p. 106.

4. Karikó Sándor: im. p. 78.

5. Karikó Sándor: im. p. 132.

6. Karikó Sándor: im. p. 106-107.

7. Szócs Kálmán: Te is tudod.

Tragikomédiák és komitragédiák

Ami a sorok között van

A könyvnap tiszteletére ismét egy ritka olvasnivalóval ajándékozta meg Szegedet a Bába Kiadó. Majzik István birtokába jutott Juhász Gyula: Szögedi Színház Gyula műsorával című könyvecskéje. Nyomban elhatározta, hogy a mindössze 520 példányban napvilágot látott művet hasonmás kiadásban ismét megjelenteti. A tragikomédiákat és komitragédiákat tartalmazó művecskét – Tandi Lajos értő utószavával, - ki is adta. S bár a Juhász Gyula összesben Ilia Mihály és Péter László a könyvecskében megjelent íróskora vonatkozó legfontosabb tudnivalókat közli, mégis érdemes kutakodni a pompás olvasnivaló sorai között, mert ott még számtalan érdekességre bukkanhat a kíváncsi olvasó. Így járt ezzel e dolgozat írója is, akit a kiadvány három írása rendhagyó színháztörténeti kalandozásokra indított.

Az első írás címe: Sári bíró Szögédébe - Juhász Gyula meghatározása szerint, - „Parasztyvíjáték. Uri komédia.” A dramolett Möricz Zsigmond darabjának viszontagságos bemutatója alkalmával született. Csakhogy a mű első szögedi bemutatója még kirobbanó sikerrel zajlott le. Músorra tüzése Almássy Endre nevéhez kötődik. A 36 éves, marosvásárhelyi születésű fiatal színész, - hős- és jellem szerepek avatott alakítója, - az akadémia elvégzését követően 1897-ben lép színpadra Halmay Imre nagykikindai társulatában. Több éven át a pécsi, kecskeméti és óbudai színházak elsőrendű tagja, majd 1907-ben Szegedre szerződik, és feleségül veszi igazgatója, Makó Lajos leányát. Apósa váratlan halálát követően a teátrum művezetője, 1911-től direktora. Igazgatóként nagy gondot fordít társulata összeállítására és a változatos repertoár kialakítására. Nehéz időben, a háború és forradalmak alatt, tíz évig vezeti az intézményt, majd 1921-től színésznek szerződik a Nemzeti Színházhoz, a fővárosba. Ettől kezdve sorsa tragikus fordulatot vesz. Bár a Színművészeti Akadémián drámai gyakorlatot tanít, és tevékenyen részt vesz a Színészegyesület munkájában, a színházban mellőzöttnek érzi magát. A nagy szerepekhez szokott színész a művészóriások mellett csak epizódalakitásokhoz jut. Ez pedig nem elégíti ki becsvágyát. Itálhoz és szerencsejátékokhoz menekül, eladósodik, és végül kiutat nem találva, 1929. szeptember 3-án, egy budai szálloda szobájában borotválás felmetszi ereit.

A Sári bíró 1910. február 6-ai bemutatója idején azonban Almássy még sikerei csúcsán jár. Szegedi színházában a színművészek nagyjai - azok, akiknek árnyéka később elfogja előle a siker fényét, - egymásnak adják a kilincset. Az 1910-es évben egymást követik Csontos Gyula, Pethes Imre, Márkus Emília és a Góth házaspár fellépései. És szerephez jut egy izgalmas szépségű primadonna: Károlyi Leona is. Ki is ez a szivtörő diva?

Szeged szülötte, aki 1877. január 10-én látja meg a napvilágot. Édesapja Kreybig Károly cs. kir. altábornagy a városban szolgált. 1901. január 20-án a Városi Színházban a műkedvelők bemutatóját tartanak. Egy zenés darab kerül színpadra, az *Bijel az erdőn*. Az estéről így ír a Szegedi Napló: „Érdekes kísérlet színhelye volt ma este a szegedi színpad. Egy fiatalasszony, a szegedi társaság ismert tagja, aki az otthon melegét fel akarja cserélni a színpad lázas világának sokszor hideg, idegölő levegőjével, ma tartotta első színpadpróbálgatásait a színművészet mezején. A kísérlet nagy közönség jelenlétében, zajos külső hatás közt folyt le.” A kritikus felső fokot ír Károlyi Leonáról. „Szép, megnyerő színpadi alak”, ám amikor színészi képességeiről nyilatkozik, már óvatosabban fogalmaz: „Hogy van-e szíve, szívének, szavának közvetlen melegsége? Az nem tűnhetett ki mai, első szereplése alkalmával.” Az előadásban hivatásos színészek is fellépnek, köztük Szeged majdani Kossuth-díjasa, Bartos Gyula és Polgár Károly. Ez utóbbi

B&T

egy kupléban így örökítette meg a nevezetes esetet:

„Mi az újság Szegeden?
Elmondom itt sebtiben.
Hogy jökedvet fakasszon
Föllépett egy szépasszony
A közönség tapsolja
Jól kezdődik a dolga.
Maradjon is továbbra
Ez a siker hű társa.”

A siker hatására Károlyi Leona, - bár férje ezért elválik tőle, - színésznék áll. A következő, 1901-1902-es színi évadban a szegedi színház segédszínésznője. Több kis szerep mellett eléneklí a trubadurban Inez szerepét, majd prózában is próbára teszik és ráosztják a Szentivánéji álomban Hippolyta szerepét. 1902-ben Ballánál Győrött, 1903-ban Megyerinél Kolozsvárott, 1904-ben Kövessy-nél Újvidéken, az 1905 - 1906-os szezonban pedig Somogyi Károly pécs-nagyváradai társulatánál primadonnaként lép színpadra. Ebben az évben megnyeri a Király Színházban rendezett „János vitéz versenyt”, és ezzel egymászeriben a legkeresettebb primadonnák egyike lesz.

Ezután hosszabb ideig a nagyváradai társulat tagja marad. 1909. január 17-én főszereplőként részese Juhász Gyula *Atalanta* című operettje sikerének. Juhász nagyra tartja tehetségét, hisz 1908. december 22-én a Nagyvárad című lapban, egy Berté-operett bemutatója alkalmával így ír róla: „Károlyi Leona játszott és énekelte a herceg kisasszony kissé passzív szerepét. Szép volt, kedves volt, minden dalában az igazi művészet nemes fénye ragyogott.” Nyilván emiatt bízták rá operettje főszerepét.

1910-ben, A Sári bíró bemutatója idején, édesapja Kreybig altábornagy aranylakodalmára érkezik Szegedre, s itt fellépést is vállal. Ezt megelőzően 1906-ban a Hoffmann mesében lép színpadra szülővárosában. 1911-ben az elvált asszonyban Gondát, a Gül babában Gábor diákok adja. 1912-ben a Vig özvegyben elbűcsúzik a színpadtól, felhagy a színészettel, és Orosházán postamesternőnek áll. Később a Honvédelmi Minisztériumban tisztviselője. Am szíve 1918-ban visszahúzza a világot jelentő deszkákra, szerződést ír alá a Medgyaszay Színházhoz. Azonban itt rövid működés után, ismét lép a színpadra és a Nemzeti Színház női ruhatárának főfelügyelője lesz. 1935-ben Parlagi nagyváradai direktor visszahívja Váradra primadonnának, a már 57 éves színésznőt! Pályájáról több adat nem áll rendelkezésünkre.

Az 1910-es, „találó ötletességgel rendezett” Sári bíró színpadra állításaért Almássyt illeti a dicséret, de a két főszereplő, Csiky László és Kende Paula is „stílusosan játszott.” Juhász Gyulának azonban nem ez, hanem a második, 1925-ös bemutató adta kezébe a tollat.

Akkor már harmadik éve áll a szegedi színház élén Andor Zsigmond. Az 1886-ban született Andor zenei tanulmányai után, 1904. szeptember havában lép színi pályára. Vidéki színházakban karmesterként tevékenykedik, de szerződéseket köt német nyelvterületen működő teatrumokkal is. 1923-ban pályázza meg és nyeri el a szegedi színház bérletét. Önálló, a fővárostól független műsort teremt. Hatalmas társulatot tart, és az opera előadásokra különös gondot fordít. Az óriási anyagi megterhelést jelentő koncepció a nehéz gazdasági viszonyok közt végül anyagi romlásba dönti, és 1926-ban felhagy az igazgatással. Miután elhagyja Szegedet, a fővárosban, a Kossuth Lajos utcai Fórum mozi zeneigazgatója lesz. (A némafilmek idején élő zenekísérettel folynak a vetítések.) A harmincas évek elején berlini szerződést ír alá és eltűnik szemünk elől. Az ő 1925 - 26-os évadjának három bemutatója indította Juhász Gyulát arra, hogy a Sári bíró Szögédébe, a Hattyúlovag és a Vihar egy pohár vízben, vagy Sekszpír Szegeden, című írásokat papírra vesse.

A szezon színházi kapunyitását a nehéz gazdasági

helyzet felvázolásával köszönti a Színház és Társaság című szegedi újság. „Harcot vívunk most a magyar színházak mindenütt” – írja a szerző. – „harcot a közönségért s azért, amit ez a fogalom jelent: az életért. A rettenetes gazdasági krízis sohasem ért helyzetbe juttatta a magyar színházakat. (...) Nehéz, keserves munkává változott a játék, nehéz gonddal a vállán mutat vidám arcot az a pár elszánt ember, akít sorsa erre rendelt, akik feledtetni akarják velünk a mindennapi életet, hacsak rövid időre is.”

Ugyancsak a szezonkezdést üdvözlő cikkében a Délmagyarország leszögezi: „nem is az a vidéki magyar színház hivatása, hogy vakparádét rendezzen a kultúrából, mint ahogy az sem lehet rendeltetése, hogy a világvárosok külvárosi mulatóinak uraságoktól Pesten levett garderóbjaival töltse be műsorát. (...) A színház nem csupán kulturális intézmény (...) hanem a színház egyúttal szociális tényező, mégpedig ebben a tekintetben a legkövetlenebbek a leghatásosabbak egyike a mozi után. Szociális öntudatot, szociális kötelességérzést, emberi szolidaritást a színház szuggerálhatja a legtöbb és leggyorsabb sikerrel, ha erről egyre inkább meg nem feledkeznek!”

A színház nem feledkezik meg feladatáról, ám a közönség és egyes kultúrzenátorok elutasítják ezt a vállalást. Szezonnyitó előadásnak Móricz Zsigmond Sári bíróját választja Andor. A kitűnő produkciót fanyalogva fogadja az a pár néző, aki vette a fáradságot és jegyet váltott az előadásra. Juhász Gyulát mégsem ez, hanem a bemutatót megelőző színügyi bizottsági ülés indította pamfletje megírására. A szeptember 25-i ülésre a bizottság egyik tagja, Dobay Gyula, a benyújtott műsorterve ismeretében felháborodottan érkezik. De ki ez a feldúltan érkező tanácsnok?

A választásban Habermann Gusztáv kitűnő műve, a Személyi adattár a szegedi polgár-családok történetéhez segít. Dobay Géza Gyula 1870-ben született Szegeden s 1888-ban tett érettségi vizsgát a kegyes atyáknál. A jogi egyetemet Budapesten végezte el s ügyvédi gyakorlatát 1893-ban kezdte meg szülővárosában. Pillich Kálmán szegedi ügyvédnek volt előbb jelöltje, majd társa, végül irodájának folytatója. És itt egy pillanatra álljunk meg! Miért ez az önzetlen rokonszenv a gyermektelen Pillichben Dobay iránt, mely a fiatal ügyvédhojtárt végül egy jól menő ügyvédi irodához segíti? Hiszen Pillich Kálmán 1865 - 66-os országgyűlési kiskövet, a szegedi kaszinó ifjúsági köre vívó- és tornaiskolájának vezetője, a város köztörvényhatósági bizottságának tagja, a Szegedi Jótékony Nőegylet titkára, a Szeged-Belvárosi Kaszinó választmányi tagja, a neves publicista, háztulajdonos és földbirtokos, - köztudottan kemény ember. 1891 őszén még Makó Lajos színigazgatóval is összeakasztja a bajszát. Október végén kifogást emel a tanácsnál az ellen, hogy a direktor vasárnap délután is tart előadásokat. Nyomban mellé áll a sajtó is, s a Szegedi Napló cikkírója határozottan kijelenti: „Cselédekért és gyermekekért nem érdemes előadásokat tartani.” Ezzel azután meg is indul a támadás a színház ellen. A teátrum elleni rohamot Pillich Kálmán vezeti, bár ő - mint mondja - „nem szokott belejárni.” Ebből is látható: igaz, hogy kemény ember.

Azonban az nem igaz, hogy gyermektelen. Legalábbis a szegedi szájhagyomány azt tartja, Dobay Gyula az ő természetes fia! Innen hát a fiatalember iránti szimpátia. Ezért viseli Gyula édesanyja Dobai Katalin nevét, miközben Pillich Kálmán pártfogását élvezzi.

Az 1925. szeptember 25-i színügyi bizottsági ülés idején 55 esztendőes Dobay, az Abrahám-kormány volt helyettes kormánybiztosa, elismert tekintélyes polgár Szegeden. Tagja az Antifolsevista, Comité-nek, a törvényhatósági bizottságnak, a Dugonics Társaságnak és a Szeged-Belvárosi Kaszinónak, a város tiszteletbeli főügyésze, a Nemzeti Hadsereg szervező bizottságának elnöke, valamint a Szegedi Új Nemzedék egyik alapítója és időleges főszerkesztője. A soktisztiságú ember felháborodottan rivall Andorra:

- Ma már egy magyar színház Móricz Zsigmond darabjával nem kezdheti a szezon!

Mire a városi pénzsegélyre váró igazgató nyel egyet, s lehajtvá fejét így válaszol:

- Méltóságos uram, máskor ez nem történik meg, többet nem fog előfordulni...

És valóban, nem is fordul elő, mert Andor belebukik a költséges operajátzába, és a szezon végén feláll a szegedi színház igazgatói székéből.

A Hattyúlovag című írás sorai között már napfényesebb szegedi vonatkozású dolgokra bukkanhat a kutató kedvű olvasó. „Hazai operettminta érték nélkül. Kezdő helyi szerzők számára. Színházakkal szemben mérénylet. Szövegét írta: Lobkovic. Zenéjét szerző: Cerkovic” – írta a cím alá Juhász Gyula. Tekintsünk most el a szűsre korabeli politikai vonatkozásaitól, s csak a két szerző: „Lobkovic” és „Cerkovic” személyéről lebbentsük fel a fátyalt.

„Lobkovic” neve mögött Harmath Imre bújkál meg. Ő 1911-ben Rákosi Szidi színiskolájában végzett, majd a Magyar Színházhoz szerződött, mint színész. Komédiásként sohasem aratótt babérokat, ám operettek dal-szövegírójaként annál inkább. Számtalan zenés mű sikere fűződik nevéhez. Ki ne emlékezne például Az utolsó Verebék-lány, a Viktória, vagy a Maya énekszövegeire? 1907 és 1940 között szinte valamennyi fővárosi kabarében játszották jeleneteit, énekelték dalait. A szakmában arról volt híres, hogy műveit „lábon adta el.” Ami annyit jelentett, hogy pénzszükében, a kávéházban egy-egy igazgatónak elmesélte következő műve szinopszist, s a majdan elkészülő írás szerzői jogát 50 pengős örökronan eladta! Azonban fenntartotta magának a „sírás-jog”-ot! Amikor a mű elérte a 25-ik előadást, megjelent a színigazgatónál, hogy újabb tantiémét sirjon ki magának. És ezt megtette minden 25-ik előadás után. Mivel a közreműködésével szinte került darabok rendre sikert arattak, szépen megélt a csak neki engedélyezett „sírás-jog”-ból.

A „Cerkovic”-ként aposztrofált zeneszerző nem más, mint a Szeged Váci utcájaként emlegetett Iskola utcában élő tehetős kereskedő, Zerkovitz Jakab 1881-ben született, hatodik gyermeke, Béla. A szülői ház szomszédságában álló, nevezetes Hungária szálló asztalánál írta Pósa Lajos legrsőbb dalait Dankó Pista vonójára. Talán Onódi Kálmán, meg Urbán Kukac Lajos bandáinak innen kiszűrődő muzsikája szeretettette meg a Zerkovitz családdal a zene világát.

A felcseperedő legényke a reál gimnázium padjait kopatja. Tízéves, amikor ő is kezébe veszi a szárazfát, meg a vonót, ám bal kezének betegsége miatt le kell mondania a hegedülésről. Zeneszeretete családi vonás, hisz a família felmenő ágában sok a zenerajongó ős. Édesanyja, aki leánynevelő intézetet vezet, szintén a zene szeretetét plántálja fiába és tanítványiba. Béla, ha maga mesterfokon nem zenélhet, zeneszerzéssel próbálkozik, sőt nyolcadikos realista korában már harminctagú zenekart vezényel.

Matúra után a fővárosban, a műgyetemen folytat tanulmányokat, és 1907-ben építészmérnöki diplomát szerz. Itt, az egyetemen indul el zeneszerzői karrierje is. Egy rektori ünnepélyre írt kupléját, az Integrál Bóskét a Nádor Zeneműkiadó megjeleneti, s Baumann Károly komikusversenyen aranyérmert nyert - az Orfeumban hatalmas sikerre viszi. Baumann a tehetséges, híres Kómíves színészdinasztia alapítója 1885-ben, 14 évesen napi egy forint gáziért szerződik a Király utcai Kék Macskába. A mulató színpadán borjuszájú ingben, bő gatyában lépnek fel Gerő Jóskaival, mint „pusztaspielerek.” Húszéves korára szalon humoristává avanszál, azaz frakkban lép fel és melényzsebében piros zsebkendő virit. Ő az első, aki 1903-ban síkra száll az orfeum komikusainak szerzői jogaiért. Az artisták szaklapjában magyar - német nyelven közzétett hírdetését Molnár Gál Péter közli A pesti mulatók című könyvében.

„Intelem!
Sok fáradsággal és költséggel évek hosszú során át szerzett műsoromat, amint azt nyári körutaim alkalmával ismételtén tapasztalhattam, kollégáim jogoslatlanul adják elő vidéki varieté színpadokon.

Minthogy műsoromat nem azért kreáltam, hogy azt más, sem magyarul, sem németül nem tudó komikusok derűreborúra adhassák elő tudtom és engedelmem nélkül, óva intek mindenkit, hogy énekszámaim előadásától tartózkodják, mert eltökéltem, hogy ezentül minden ilyen esetben a törvény oltalmát fogom igénybe venni."

Am nem csak a jogvédelemben jár élen Baumann Károly. Ő az első, aki magyar nyelven ad elő kuplét. 1920-ban bekövetkező halála után a magyarosításban szerzett érdemeiért a székesfeváros díszsírhelyre temették el.

De térjünk vissza szegedi hősírhöz. Zerkovitz rövidesen az ország legelismertebb és legtöbbször támadott komponistája lesz. Cerkovác, Cserkovic, sőt Lopkovicékné emlegetik ország-szerte. Azt terjesztik róla, hogy semmiféle hangszerezen nem játszik, melódiáit csak fütyülni tudja, s másokkal kottáztatja le. Az igazság azonban más. Tudjuk, tanult hegedülni, a kottaolvasás és írás nem okoz nehézséget neki, és meglehetősen jól játszik klasszikusokat zongorán. A hangszereléshez azonban nem ért. Kedvenc zeneszerzői: Debussy, R. Strauss és Goldmark. Az írók közül Goethét, Schillert és Heinét kedveli. Sikeres építész. Még egyetlen hallgató, amikor a műegyetemet építő Ziegler mérnök-professor maga mellé veszi asszisztensének, a budai Királyi Várpalota bővítésénél pedig Hauszmann választja munkatársának. Később a MÁV mérnökeként és számos vidéki, valamint budapesti vasúti- és postaépületet tervez. Az első világháború után, 1919-ben nyugdíjaztatja magát, hogy teljesen a zeneszerzésnek szentelhesse életét. 1925-ben a Városi Színház, 1918-tól megszakításokkal másfél évtizedig a mai Madách Színház helyén álló Royal Orfeum igazgatója.

Zerkovitz családi élete kiegyensúlyozott, társadalmi helyzete - nyilván építészeti szakmájának köszönhetően - jobb, mint kora művészeié. Nagyobbik fiának Bárczy István budapesti főpolgármester, a kisebbiknek József főherceg a keresztapja!

Páratlanul sikeres zeneszerző. Első daláért, a Kató, szívem kis Katójáért még csak húsz koronát kapott, de a világhírű végére a Rózsavölgyi Zeneműkiadótól állandó szerződés alapján mesebeli összeghez: évi százötvenezer koronás honoráriumhoz jut. Órula igazán elmondható, hogy annyit keres, amennyit akar. Tánccalait, kupléit Európa minden nyelvén éneklik, külföldről is árad hozzá az erkölcsi és anyagi elismerés. Élete során számtalan dala mellett - a Hulló falevél süttőgva beszél talán a legismertebb, - harminkét operett zenéjét komponálja meg, köztük a még ma is gyakran műsorra kerülő Aranyeső, Csókos asszony és Muzsikusz Ferkó népszerű slágereit. Operettjei századik szerzőiként érnek el és meghódítják a külföldi színpadokat is. Állandó háziszervezője a Budai Színkörnek, a Magyar és Király Színházaknak. Az Árvácska című operettje századik előadásakor írta vele kapcsolatban Hubay Jenő: „Milyen jó, hogy vannak a mai szürke, kakofónikus, atonális és lineáris zenebona közepette szerzők, kik csak derűt és örömet váltanak ki a hallgatóból." Dalainak nem csak zenéjét, szövegét is maga írja. A kész szöveghez azután lassanként alakítja ki a melódiát a zongora mellett.

Sikerének titkát 1909-ben, a Nyugatban, máig is érvényesen, Csáth Géza fogalmazza meg: „Zerkovitz Béla ötletes zeneszerző, valami amerikai ritmikai ízzel, sőt az Újvilágban bevált harmóniákkal dolgozik, holmi ismétlődő trükkökkel. De kénytelen vele, mert a közönség kívánja az efféléit. És nem szabad elfelejteni, hogy a budapesti Csikágó szomszédos a ligettel. A ligettel, ahol a Barokkaldí Cirkusz árnyékában, mint beszélnek, éjjel találkozt adnak a jasszok. Az ő zenéjében újra hallja Budapest a saját szívdozbanását."

Hatvanadik születésnapján, 1941-ben úgyszólván az egész magyar sajtó ünnepli. A Népszava egy teljes oldalt szentel a nevezetes alkalomnak s a dalköltőt „kollektív-művész"-nek nevezi. Nem sokkal éli túl a második világháborút, 67 évesen ragadja el a halál. Így nem kell megérnie a kort, amikor a diktatúra ostoba kultúrpolitika-

SZÖGEDI SZÍNHÁZ

GYALU MŰSORÁVAL

★

TRAGIKOMÉDIÁK ÉS KOMITRAGÉDIÁK

Kovács Kálmánnak.
Nem adhatok három falut,
Fogadd tőlem ezt a Gyalut.
Szeged, 1927.

A DÉLMAGYARORSZÁG HIRLAP- ÉS NYOMDAVÁLLALAT RT.
KIADÁSA, 1926

ja leparancsolja műveit a zenés színpadokról. „Nagy időknek egyetlen igazán népszerű embere” - írta róla Kosztolányi Dezső, - „egy építész, aki orfeumdalokban olvad fel. (...) Nótái ma úgy látszik, a népdalt pótolják."

Halálának hatvanadik évfordulójára, 2008. október 23-ára talán megérdemelne egykori szülőháza helyén egy emléktáblát!

A Városi Színház 1925. november 4-én mutatja be a Vihart, Shakespéare színművét. A fogadtatás elfentmondásos. A Szegedi Napló elragadtatottan jelenti ki: „A szegedi színház drámai együttesének produkciója minden dicséretet megérdemel." Más véleményen van a Dél-magyarország kritikus, aki szerint „Baróti rendezése ezúttal nem volt elég gondos (...) a hangulatot a színház saját összeállítású zenével próbálta elmélyíteni, amiben Beck Miklós bűnös" és különben is Harsányi Miklós nem tudta Prosperót ábrázolni. Ez a vitatható előadás készítette Juhász Gyulát a Vihar egy pohár vízben, vagy Sekszpír Szegeden megírására. A csipős szösszenet utol-

só sorával Juhász Gyula még egy nagyot üt a színházon és Baróti, a rendezőn, amikor a november 6-án megjelent írását így fejezi be: „Mindenkint érhet baleset! Sekszpír is!" Né írtassuk most, igaza volt-e a poétának, amikor az előadással így rútul elbánt, inkább irányítsuk figyelmünket a darab rendezőjére, Baróti József-re.

Baróti 1886-ban született, Felsőbakonypusztán. Reáliskolai tanulmányok után az Országos Színészakadémia növendéke lett. Színészként 1908. október 6-án mutatkozik be, a Kolozsvári Nemzeti Színház színpadán, a Kuruc Feja Dávid című történelmi drámában. Az 1911-12-es szezonban kerül Szegedre, s hamarosan a város kedvelt színésze lesz. A világháború első napjától a fronton harcol, többször megsebesül, s bátor helytállásáért főhadnagyi rangot kap. Azonban hamarosan fogságba esik és a tomszki fogolytáborba kerül. 1915. decemberében levél érkezik tőle a szegedi színházba. Tudatja kollegáival, hogy Szántó, Vidor, Gróf és Izert színészekkel fogolyszínházat szervezett.

A színház a fogság kábítószere, amely legalább egy este elfelejteti a távolságot és rabságot; amely néhány órára hazaröpíti őket az otthon melegébe. A hádfogolyszínház megalakulására így emlékezik Antal Gábor, Rableknek című könyvében:

„Az oroszok a katonai tábor építésekor a tisztai pavilonok mellé egy tágas kaszinó épületet is építettek. A kaszinó épületet a mi csapatunk is használatba vette. Ennek a legnagyobb természet zártszékek, szőlyök, páholyok, karzatok beállításával színházza alakították, a színpadi részt már úgy találtuk, csak diszletezni kellett. (...) A művészetnek hódoló közönség összehozta a színdarabok kiállításához szükséges pénzt. Varrtak női bugyogókat, belépőket, működésbe lépett a színházi fodrász (egy tűzérhadnagy, otthon szolgabíró), kellekes, asztalos, lakatos, iparművész stb. stb. (...) kiképezték a szép „művésznöket”, jobbadán az iskolából kiszedett ifjú tisztjelölteket, tényleges állományban lévő főhadnagyokat, sőt - horribile dictu! - negyvenéves kopasz családapákat is. Vallottak nekik szerelmet a színpadon, úgyhogy aki mint színlelőadásokon gyönyörködött e jelenetekben, illúzióba ringathatta magát, de akiken nem fogott az illúzió, kacaghattak a komédián..."

Betanulták, meghirdették az előadásokat, s a közönség, a sóvár szemű közönség csak úgy tódult az előadásokra. Elkelték a sorozatos előadásokra kibocsátott jegyek, mintha csak ingyen adták volna, a pótzjegyeket óriási protekcióval adták. Volt eset rá, hogy az egyik tiszt úr a másiknak egy egyetlen előadásra szóló jegyet, ami a mi békebeli pénzünk szerint fél forintba került, huszonötörös pénzért „engedett át". Ilyen vonzó volt a tiszt színház. Ó hogyne, mikor a nagy „művésznő” dekoltált keblein villanykörték ragyogtak és a szoknyájában is világító bolhák szikráztak."

A fogolyszínház előadásáról érzékletesen számol be Markovits Rodion, a huszas évek nagysikerű regényében, a Szibériai garizonban.

„A bejáratoknál karszalagos rendezők vezettek a helyére mindenkit. A terem már szinte zsúfolva volt, amikor belépett. A karszalagos rendező udvariasan invitálta az első sorba, ahol csupa karosszékek voltak. A többi helyekre, mindenki kis hokkedlijével jött. (...) A székek támláján az első sorban rondirással papírlap volt ragasztva: Ornagy úr... Jóléti bizottság elnöke... Legénységi parancsnokság... Szabó főorvos úr... Benkó százados úr. (...)

Felzúdul a léger-zenekar hangszereire a híres induló, a Hoppe karnagy úr Szibériai Galoppja. Aztán szétment a függöny és elkezdődött az előadás, a fogoly-tiszti színház első előadása, a Cyklámen, Gábor Andortól.

A Lakner Leona, az a bizonyos hosszú zászlós játszotta a fő női szerepet és amikor megjelent a színpadon, divatos bő ujjakkal, lakk félcipőben, a nyakán a blúz ingerlően kivágva, mikor leült és látszottak a művésznő bokái és csendesen színezve beszélt, lefojtott és elváltoztatott hangon és hátraszegté a fejét, mikor csók, egy csók következett, az emberek csendesen örvongtek a helyeiken. És mikor Udvardy is kijött és lármázni kezdett női hangon és nagy kitömött mellei voltak, mert szakácsnőt játszott, megenni való volt Udvardy néni.

Megfeszült a figyelem és minden elhangzott szó, minden elmúlt mozdulat, mintha örökre eltűnő kedves viszontlátás volna, reszkettek, hogy mindjárt vége lesz, hogy elrepül a szakácsné riszáló dereka és Lakner Leona...

Összement a függöny és a parancsnokságtól kezdve a belopódzott legénységig egy örvongó üvöltés volt az egész. Ha rajtuk állt volna, mingyárt meg kellett volna ismételné az egész előadást.”

1917 őszén, az orosz front felbomlását követően néhány fogságba esett színész megszökik a táborokból, és bujkálva hazaérkezik. Szegedre is visszatér a Tomszkból hamis okmányokkal kiszabadult Baróti József, és egykori társulatánál játékra jelentkezik. Alig egy hónap múlva már rendszeresen fellép, s alakításait látva a Délmagyarország elégedetten állapítja meg, hogy „nem felejtett semmit a mesterségéből.” Egy év telik csupán el, s az ország „rohan a forradalomból.” Budapesten 1918. október 25-én Károlyi Mihály vezetésével megalakul a Magyar Nemzeti Tanács. Három nappal később Szeged is csatlakozik a fővárosi mozgalomhoz. Népgyűlést tartanak a Klauzál téren, ahol Juhász Gyula is felszólal. Rövid, gyűjtőhangú beszédének lényege: „demokrácia nélkül a magyar szabadság üres frázis, a magyar dicsőség meddő és keserű véráldozata, a magyar igazság a nagyurak hazugsága! Ma Kossuth Lajos éltetni fölösleges, nemcsak él, de diadalmasan uralkodik ő a labanc politika összes élőhalottjain győzedelmeskedve.”

Az események viharos gyorsasággal követik egymást. 30-án meggyilkolják Tisza Istvánt, Károlyi lesz a miniszterelnök. Novemberben Magyarország létesíti a fegyvert. November 16-án kikiáltják a köztársaságot, elnöke: Károlyi Mihály. 24-én a szegedi színházban a János vitéz második felvonása előtt bemutatják a Fichtner Sándor komponálta Köztársasági himnusz. A szövegét Juhász Gyula írta. A színházakban, így Szegeden is, a tényleges hatalmat a megalakuló Színésztanácsok gyakorolják. S miközben francia katonák masíroznak be a tiszamenti városba, a színésztanács 1919 első napjaiban feloszlatja a színügyi bizottságot. Február 13-án azonban a sebtében összehívott társulati ülés megszünteti a színésztanácsot, és szerepét a szakszervezeti bizottság veszi át, az pedig egy héttel később kommunizálja a színházat. A teátrum vezetését héttagú direktórium intézi. Am a megszálló franciák nem nézik jó szemmel az új vezetők tevékenységét, ezért Betrix, a megszálló csapatok parancsnoka Juhász Gyulát, Baróti Józsefet, valamint Ocskay Kornélt bizza meg a színház vezetésével. A megállapodást követő napon, április 9-én a Délmagyarországban Juhász Gyula nyilatkozatban jelenti be, hogy „csak parancsnak engedve vállalta direktórium tisztségét.” Ennek ellenére nagy kedvvel véti magát a színházvezetői munkába. Direktortársait becsüli, barátainak tekintti, sőt verseket is ajánl nekik.

Barótinak például - egy bemutatót követően - a következőt:

„Élet, művészet mezején Te bátran
Az első vagy a harcosok sorában
E koszorút ma szívesen fogadd,
A hála küldi és a hódolat.”

Am a zűrzavaros politikai helyzetben a cenzúra szerepe egyre nő, s a színház műsorát szigorú politikai korlátok közé szorítják. Nyilván a kemény feltételek következtében dönt úgy Juhász május 8-án, hogy lemond. Egy nappal később a többiek is követik őt. Ugyanazon a napon a szakszervezet is feloszlik és a társulat a régi igazgatót, Almássyt visszautleti a direktori székbe. Talán e teátrummal való rövid kaland perzseli meg annyira költőnkem, hogy nemcsak Anna, hanem a színház iránti szerelme is örök marad.

Baróti 1919 őszén elhagyja Szegedet és a pesti Madách Színházhoz szerződik, majd rövid kaposvári kitérő után a Belvárosi Színház főrendezője lesz. Az 1924-25-ös szezonkezdésre innen csábítja vissza igazgatóhelyettes-főrendezőnek Andor Zsigmond a Tisza-parti városba.

„Az elvesztett kolozsvári színházat fogjuk Szegeden megcsinálni” - jelenti ki első nyilatkozatában Baróti, „egy színpadot, mely a Nemzeti Színház után az első lesz az országban.”

Az előadások színvonalának növelése érdekében Baróti a bécsi Volksoperből szerződött Faludi Károly balettmesterrel és Betlen László karnaggyal színész- és balettskólát indít, hogy az előadásokhoz a szükséges segédcsémélyzetet majd onnan hozza.

Betlen Bruckner László 1892-ben, a szegedi Londoni körút 18. számú házában született. Apja Bruckner Károly kereskedő. Egy önéletrajzi ihletésű riportban azt állítja, hogy Antón Bruckner német zenészerző leszármazottja. A „Betlen” név csupán felvett művészneve. Zenei tanulmányait a bécsi Zeneakadémián végzi, majd Győrött lesz korrepetitor. Első vezénylése történetét később így meséli el: „Tulajdonképpen véletlen, hogy itt Győrött vezényeltem először. Szegedi vagyok, korrepetitornak szerződtem a győri színházhoz 1913-ban. Az akkori karnagy halvszorán szálkát nyelt, s nekem kellett beugramnom helyette, hogy megmentsük az előadást, a Hoffmann meséit. Akkor a színház még a Radó téren állt. Szerencsém volt, azon az estén egyetlen patkány sem mert megjelenni a színpadon, ami pedig nem volt ritkaság, előfordult, hogy a primadóna sikongatva szaladt ki jelenet közben, úgy megrémült...” Hóphely című operettjét - szövegét Lugosi Dóme írta, - 1925. március 27-én mutatja be a színház. „Az előadás finoman perdülő, színes volt és nem a színház, sem a rendezés hibája, hogy egy-egy felvonás igen hosszú volt, mert a kedves, fülbemászó dalokat és táncokat a közönség (...) többször megismételtette”

Visszatérve Bartóti sorsára, a tehetséges színházi ember derekasan küzd a mind nagyobb anyagi gondokkal, míg végül az egyre lehetetlenebb gazdasági helyzetben, 1926. május végén Baróti 24 millió, Kertész tenorista pedig 6 millió gázstartozás miatt csődelfárast kezdeményez Andor színigazgató ellen. A direktor megbukik, s vele együtt távoznak a színház éléről vezetőtársai is. Bartóti a Magyar Színházba szerződik, majd 1932-től az Új, később a Belvárosi Színház színésze és rendezője 1940-ben bekövetkező haláláig.

Ezek az emberi sorsok, amelyekre most e sorok írója ráirányította a művészet iránt érdeklődő olvasó figyelmét, csak a jéghegy csúcsát képviselik. Mert Juhász Gyula írásai hasonlatosak a mélytengeri leletek gazdagságához. Minél türelmesebben és kitartóbban merül alá az elszánt kutató írásai rejtelmeibe, annál több kincsre lel sorai között. Köszönet hát Majzik Istvánnak, hogy ismét egy ilyen kincsvadászatra serkentő kiadvánnyal lepte meg a ma még olvasó, irodalom iránt érdeklődő, kiveszőben lévő homo sapienset.

Sándor János

Károlyi Leona

Felejthetőségek és időtlenségek

Polner Zoltán város-négysorosai

Itt vagyok teljesen lebénulva a dolgozószobámban. A helyzet egyszerűen képtelenség, -nem működik az Internet! Mint minden jó 21. századi ember, nyomban kifordulok magamból. A világgal való kapcsolat hiányában oda a lelki egyensúlyom. Magamra maradtam információk és kapcsolatok, szenzációk és levelek nélkül. Olyan ez, mintha verembe lennék zárva... Virtuális sötétzárka.

A Nagy Testvér mindenkori szerződéses ivéretei járnak a fejemben. Méltatlankodásom oka nem más, mint az egyetemességhez való kapcsolódásom szorongató kimaradása. Mélységesen emberi érzés. Végtelen elvesztettség érzete...

Közben, hátul, melyebb agykergeim valamelyikében, kis emberke-másom tépelődik. Negyven - ötven évvel ezelőtt, a mai technikai világszenzációk, trükkök, mikrochipek és géntechnológiai alkalmazások nélkül milyen volt az élet? Mi volt a kimaradhatatlan mindennapi mételey - mondjuk bő fél évszázada? Az univerzálisra puffadó világ mai egyetemes örületeinek hiányát vajon miként pótolta a homo sapiens, például itt, e Tisza parti városban?

Akkoriban, amikor még egyetlen királyi televízió fekete-fehér híradója mondta a mondandót - szigorú szünet hétfőn (vö. demográfiai program), a Szabad Európa rádió recsegte a zavart másikat (31, 41-es rövidhullám), a közönség országos lelkesedés közepette szavazta a táncdalversenyek legjobbjaikat, (v. ö. Fáj - fáj - fáj) és ujjongta a focis vébék meccseit... Amikor gödörbeli és négyesösű kocsmákban mindennapi zsenik és rajongóik, jelentéseket írók és azok póré alanyai rossz fröccsök és vizezett sörök mellett, közösen múltatták az időt... Amikor a távoli Nyugat folytatólagos válsága elérhetetlen volt, az itthoni munka pedig kötelesség és erény... És Hábeter-rokonság irányította a magyar nép gazdaságát és ötolte ki az épp aktuális ideológiák irányát.

Nem úgy, mint most - már ami a demokratikusan megválasztott politikai elitünket illeti.

Persze nem igaz, hogy nem volt szép az akkor... A nők, - télen és nyáron egyaránt. Tiszai partok éles alkonyok és hajnalok vakításában, szurkolás stadionban, uszodában, zenék, könyvek, kisebb és nagyobb valós szenvedélyeink.

És mindaz, aminek szépnek kellett lennie. Életünk rengeteg dolgai.

Lehet hogy, az égi, földi, és internetes képernyők száznyi csatornája - a rémfilmektől a lucskos pornográfiaig, - élő terrortól kezdve a gombnyomásra futó haláljátékokig, a mindennapi adrenalin szintet beállító média rémülettől, globális fenyegetettségétől és a mindennapi szerzés szükségességét sulykoló reklámáradattól nem kábítva is lehetett élni. Mobil telefónia, internetes bankolás, sms, e-mail, iwiw nélkül is volt harmónia a kopottas házak között, virágtalan parkokban és törődött járdákon?

#

Egy válasz-kísérlet fekszik az asztalomon e sok értelmetlen kérdésre. Vékonyka könyv, régi családi fotókkal, meg kurta, négysoros verséssel. A valós történelmi vákuum megkísértéseként.

Lapjai között hatvanat számlál a régi kép is - új/régi hang is. "IDŐTLEN SZEGEDI KÉPEK" - hirdeti a cím, a borító műves fényképre-karcolva.

A kötet első ábrázolata nyomban elgondolkodásra készíti a gondolat aprómunkára hajló, ráérő embert.

- Vajon hova is tűzhet le az egykori fotográfus - az örökéletű szegedi fényképész, Liebmann Béla bácsi - gépének állványát, hogy ebből a furcsa látószögből meredezzenek az ég felé a Dóm tornyai? Ilyen szeglete nincs is a városnak.

A lány tónusúra kopott, ám élességben tiszta fotón ugyanis jó kivehető a távoli klinikai tömb egyik épülete - csak nem a megbombázott, majd átépített gyermekklinika lenne az? De a Tisza tükröződő vízfelülete is ott játszik előtte, rajta régi uszályok foltjai lengenek. A fényképész állványának feltehetően az újszegedi parton kel-

lett állnia. No meg rajta egy jól meg teremtett teleoptikának is, - csak egy ilyen képes hasonló módon összehúzott perspektívára rendezni a túlparti látványt.

Legelő, az előtérben viszont turul-madaras (sasos?) kovácsoltvas oszlop mereszi magát. Szakmabeliek tudják, az ilyenkor kimódolt bifokális fókusz a távolság és a blende szigorú összefüggéseit karolja egymásba: A néző-közeli kő piedesztal aprólékos részletei éppen olyan pontosak az egykori fényben, mint a túlpárt megannyi részlete, egészen a teológiai fakultás épületének ablaksoráig.

Jó bevezetést kínál a címhez, meg mindahhoz, ami eztán következik "az értékek időtlenségében".

#

Milyen avított, könyvtár-, vagy levéltár-poros levegőt kellene magunkba szippantanunk, hogy közelítő léghuzatunk támadjon Polner Zoltán időtlenséget (mondja: költői szegedi mikrokozmoszt) - kínáló verses / képes könyvének dekódolásához? A több-rétegű múlt költői-vizuális rezonanciájához?

Klasszikus szegedi nagyjaink - amikor még voltak - a világháború előtti éltek. A negyvenötöt követő korhoz vajon kit választhatnánk, ihletett kalauzul? Nem tudós embert, de alkotót.

Nem nagy a választék - ami róluk hirtelen eszembe jut. De végül akad egy könyv a polcomon, amire ilyenkor (is) muszáj emlékezni. Miben kutakodhatnánk másban, mint a Porlód lexikon szócikkeinek sorában?

(Mellesleg, de jó író is volt akkoriban, a szerkesztő Temesi Ferenc. Mennyi ősi erő, lendület és bátor alkotói bonyolultság... És mennyi, mennyi elvesztegetett porlód energiája. A szerzőtől és alakjaitól egyaránt.)

De mégis, veszendőségében is, a POR lexikon hangulata fog kézen és vezet el Polner, kicsiny, tenyérben elférő, kitűnő (nosztalgiával) fényképezett képekre tapadó négysorosai közé. Talán nem is elsősorban a kötet nyitó panteoni pátoszhoz (hazádnak rendületlenül), hanem a poros utcák és az éhes utcagyerekek, a nagyapai

(a Holdba széthordott ékszerészbolt) fénykép, illetve szöveg relikviákhoz.
A halhatatlanság őstérfogatához - mint írja.
Találó megközelítést adva a mi Kronosz-dilemmánknak is.

#

Sok szép (négy)sor kanyarodik ki máshonnan is, párban a sárgult, retusált fényképekkel.
Nem mindenünnen, - mert a szerkesztő sajnos nem mindig Kosztolányi-féle szigorral rostált meg minden négy-négy sort.

A múlt pillanatok aktuális hevületének így a szükségesebbnél több költői alkalmak is kínálkoztak, ám mint oly sok életmű példájából tudjuk, ezek nem óhatatlanul szülik a mélység és időtállóság barátságát a poétikájában.
De a maradandó négysorosok - a beléjük csimaspaszkodó fotóalbum részletekkel - vitathatatlanul meg- és egybe tartják a kötetet. Mert mondjuk például, kell-e a következőknél méltóbb, tartalom- és időben mélyebb rácsodálkozás a nagy szege-di emberre?

*"A jegenye csak bejött a tanyáról,
most ringatja temérdek levele.
Nakonxypánból nézi Bálint Sándor,
ki hajnalonként még beszélt vele."*

(Legenda)

Vagy, itt van az a sok egyéni siker/bukás emléke közé formázott, könnyed eleganciával papírra vetett négy sor, amely Szeged minden hajdani, vagy mára porladni látszó irodalmának majdani gyűjteményében joggal kaphat helyet.

*Az alkonyég lassan havazni kezdett:
szeretkezett a sok tiszavirág,
s a hulló Nappal mind a vízbe veszték,
már várta őket örök nászi ágy.*

(Tiszavirág)

Aztán természetesen, mi más fénylő fel erősebb lánggal a kötet ópuszai közül, mint a Polner által megfellebbezhetetlen konoksággal életfogytiglan gyűjtött, Szeged környéki tanyavilág kövületinek egyike.

Ugy is, mint érték-zavarainkra, életképtelenségünkre, vagy szellemi kaoszunkra közös érvényű, máig érvényes jóslat.

*Mert voltak mindig, akik profétáltak:
(csak nehogy végül valót szóljanak!)
"Megéritek, hogy világégés támad,
s a földbe bújtok, mint a bogarak."*

(Teknyőkaparó)

#

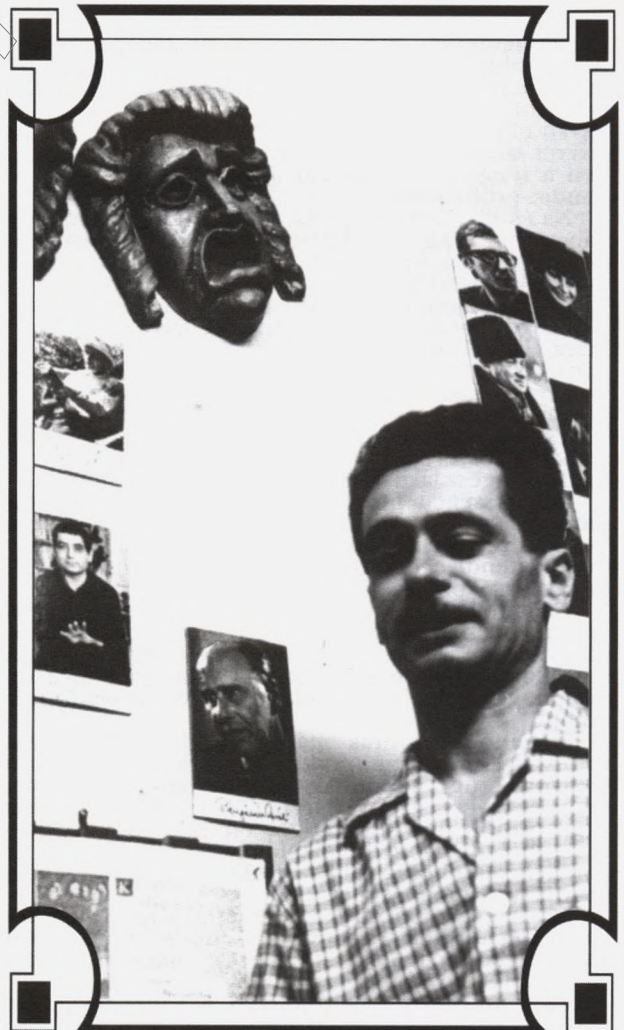
Becsukom a könyvecskét.
Az Internet még mindig nem tért vissza a képernyőre. "A kapcsolat megszakadt" - közli prózai-ian egy felbukkanó panel.
Panelekkel beszélgetünk.

A Nagy Testvér elaludt, - ám Bálint Sándor fényképeinek négysorososa duruzsol.

*A bádög krisztus, Isten hú szolgája
Ma is őrzi a gyékényszótt falut.
De ha lidércek fénye gyűl a tájra,
Az újhold alatt ördögös az út.*

(Tápé)

Pavlovits Miklós

Navigare necesse est

Belami, a hajós

A hajósok számtalan történetet őriznek. Kiváltképpen azok a hajósok, akik a saját történeteiket mesélik. Belami pedig ilyen utazó, aki sohasem fogy ki a történetekből, mivelhogy olyan vizeken hajózik, ahol minden megtörténhet, és meg is történik. Nevét Belami-ra magyarosította, noha a világ-irodalom már ismer egy Belamit, akit történetesen a francia Guy de Maupassant mutatott be az olvasóknak, rajta keresztül pedig az érdeklődő nemzeteknek, akik gyorsan megkedvelték a jönevű újságírót.

Persze, Belamit a nők fogadták először kegyeikbe. Innen már egyenes út vezetett a bulvársajtón keresztül a felső tizezer körébe. Az is igaz, hogy Belamit polgári nevén Georges Duroy-nak hívták, csak később kedveskedtek neki a Belami megszólítással. Aminthogy a szegedi Belami is Bátyi Zoltán nevén írja érdekes és figyelemre méltó karcolatait, és akár a francia, ő is újságíró. Amíg az a Franciás Élet szerkesztőségében, addig Bátyi Zoltán, na ezt hagyjuk, hiszen a városnak csak egyetlen lapja van. Nem az első könyve ez a szerzőnek, amelyben élete apró részleteiről, történéseiről számol, ad a Nagydéműnek. Mert azt azért ne tagadjuk, hogy Bátyi Zoltán mindenekelőtt az Olvasónak szánja írásait, amelyben sajátos cselekményszövő tudományát, szellemi képességeit fitogtatja. Közönség nélkül ugyan mit érnének ezek a sejtelmesen variált és nyílt szívvel közreadott történetek, amelyben, mint cseppben a tenger, ott található a Város minden öröme, gondja, problémája.

Na és az a szereplőgárda, amelyik az egyszemélyes bábszínház, vagy az ugynevezett Bátyi-cirkusz rendelkezésére áll. Ugyanazok az utazó figurák már évek óta, akik a Bátyi-féle társzekéren utaznak egyre csak a Város kikövezett, vagy éppenséggel aszfaltos utcáin. Kikre gondolok? Mondjuk Snájdig úrra vagy Plüss Etára, Panel Pálra, vagy Cink Enikőre, Ló Elekre, Smúz apura. Na ne már, hogy számba vegyem Szeged olyan polgárait, akikkel én még úgy találkoztam, mint az a bizonyos Tóth kocsmáros, na meg Cinka Panna, avagy Karcsi bácsi, az edző, akiről köztudott volt, hogy amikor a Postás játszott (akkor még volt futball a városban!), az egész lakosság hallotta az edzőt ordítani!

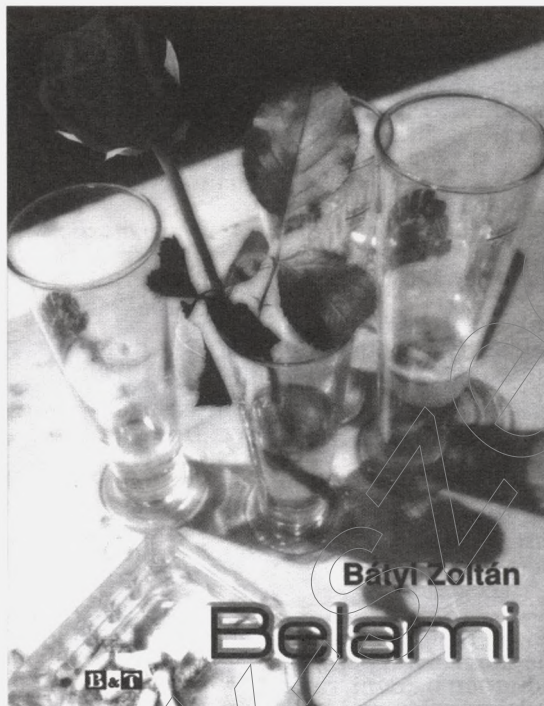
Erdekessége a most megjelent kötetnek, hogy fűszöveg is található a hátsó borítóján. "Nem is kétséges; Belami érett férfikorba lépett. Szinte napra pontosan húsz esztendeje, hogy fiatalemberként megismerhette őt az olvasóközönség."

Na ebből elég, hogy ki hány éve ír, és mikor került az érett férfikorba. A lényeg először is, hogy tehetős legyen, másodsor, hogy írni tudjon, harmadszor, hogy valami fogalma legyen, miképp is mennek az országban a dolgok. A többi mellékes, másodrendű dolog.

Mivelhogy akadtak már az irodalomban olyan neves személyiségek, akik nem léphettek érett férfikorba, úgy gondolták, elég az, amit eddig már megélték. Így aztán Bátyi Zoltán Belamija akár aggastyan is lehetne, mivel én már kölyökkutya koromból emlékszem jelenlétére a Biliárdasztal és környéke című opuszom szerint, amely Téboly a zöld szalonban címmel is megjelent.

De hagyjuk Bátyi Zoltán szíveskedés életének elemzését, térjünk át a művekre. Végül is a mű a döntő, a többi teljesen mellékes, bár a nagy tömeg a fordítottját kedveli, lásd a bulvárlapok cinikus esztétikáját.

Ezek az írások egyértelműen felvetik a kérdést,

ugyan hol tréningezik Belami? Tréning nélkül ugyanis olyan féloldalas lenne, mint mondjuk a magyar válogatott, akik már fejejténi is elfelejtettek! Belami viszont nem. Belami mindenre emlékszik, ami ebben a városban történt. Allítólag?! Remélni merem, hogy tárgyilagossága nem ismer határt, mert szélsőségekben már volt (és van!) részem. Olyasféle helyzet ez, mint az ötvenes évek elején, amikor mindenki a szegény négereket siratta, a négereket, akiket egyszerűen üldöznek a fehérek. Persze az csak amerikai jelenség volt, máshol a világon ilyen nem fordulhatott elő.

Belami sem találkozott ilyen szituációkkal, őt leginkább az adóprés, a babakötvény, a családi pótlék, a benzin tánca, a gázváltás érdekl. Mivel a kötet megjelenése előtt Belami még nem kapta meg az érvényes gázszámát, sőt, azok sem, akiknek asztalánál a jeles szerző otthon van, írása enyhé "Benedek Elek" variáció mindössze. De nem az a többi,

ami jellemének, személyiségének vonulatát jellemzi.

Mit is jelent az a megállapítás, hogy irástudás? Mit jelenthetne, azt, hogy a szerző, jelen esetben Bátyi Zoltán tudja, ismeri a szakmát. A szakma pedig arra itéli a szerzőt, hogy "pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen" fogalmazza meg, amit érez. Akkor is, ha történetesen a Bárka-féle szabadságotem éppenséggel nyári szünetet tart, mivel nem árt, ha az ember barátokat és témát szerez. Ahogy mondani szokták, csak le kell hajolni érte. Ez Szegeden többszörösen igaz. Téma van bőven. A rögeszmés pedig -mint jelen esetben én (is)- állandóan ismételteti őket. En például azt, hogy 1977-ben bezárták a Kis Hungáriát! Hogy a Nagyról már ne is szóljak. Na erre varrjon gombot a Plüss Éta! Van azonban egy másik szellemi vonulata a Bátyi-féle opuszoknak, ez pedig az a közvetlenség, amely manapság már polgárjogot nyert a prózai művekben. Kedvelte és kedveli ezt ma is a szerző. Csak úgy belekezd a mesélésbe, hogy azután elmélyüljön az adott témában.

"Úgy látom, magukhoz már megérkezett a Mikulás az ő nagy ajándékosztó puttonyával."

Jól látja Bátyi. Innen valóban lehet egy sztorit indítani. Indítani és folytatni, hogy aztán Snájdig Pepi is beleszóljon az események alakulásába.

Igen érdekes, hogy a groteszk mennyire eluralkodott napjaink szemléletében. Bizonyára ennek is megvan a maga oka, indítéka. Már az is nonsens, hogy a kabaristák mondják meg, hogy mi a helyzet. Nem a kabaré jelentőségét kívánom csökkenteni, hanem azt a szemléletet, amely mindent tőlük vár. Ridentem dicere verum - tartották a rómaiak. Ma hatványozottan igaz ez. Bátyi is ezt az utat járja mesélés közben, csakhogy ő a poérok helyett a tapasztalatait és a bölcsességét fitogtatja...

Erdekes lenne tudni, mi történik ezzel a könyvvel mondjuk harminc év múlva. Vajon érdekes lesz-e, ami jelenleg számunkra érdekes? Költői kérdés. A választ már nem nekem kell megadnom, majd az idő elintézi.

Tényszerűsége azonban fontos lesz, illetve az, hogy milyenek voltak azok a viszonyok, amikor a mű született. Egyáltalán érdekelni fog valakit az éppen érvényes "időjárás"? Ki tudja? Bátyi könyvét azért szeretetébe kell ajánlanom mindazoknak, akik élvezik a rövid, izgalmas, igaz történeteket, amelyet egy Belami nevezetű úriember derített fel Szegeden, különben még mindig szunnyadnának, enyésznének. (Bába Kiadó, 2006)

Polner Zoltán

Egyszer e-vel, egyszer ö-vel

A kettősnyelvűség Szegeden és környékén

1. BEVEZETÉS

Szegeden hosszabb időt eltöltve előbb-utóbb mindenki találkozik azzal, hogy régi ismerőse, aki eddig csak e-vel beszélt, egyszer csak ö-ni kezd, miközben édesanyjával beszél telefonon, vagy mert kihozták a sodrából. Ez a kettősnyelvűség, mely nemcsak érdekes szociolingvisztikai jelenség, hanem a nyelvi változás - mint annak egyik többé-kevésbé állandósult lépcsőfoka - fontos indikátora is. Mindezek ellenére mégis meglehetősen kevesen, keveset foglalkoztak vele.

Dolgozatom célja a mindszenti kettősnyelvűség komplex bemutatása. Egyrészt kérdőíves módszerrel vizsgálom, mit gondolnak a település lakói saját nyelvváltozatukról, nyelvhasználatukról. Másrészt vizsgálok azt is, miben/hasonlít és miben tér el az 5-7 éves gyermek kettősnyelvű beszélők nyelvhasználatára formális és informális beszédhelyzetekben az azonos nyelvjárást beszélő kettősnyelvű felnőttek nyelvhasználatától. Bemutatom a két korcsoportnál tapasztalható, vagyis egy még alakulóban lévő és egy már kiforrott kettősnyelvűség sajátosságait, a főlvet interjúk adatai alapján. Majd megvizsgálom, milyen összefüggés van a kérdőíves főlmerés és az interjúk során kapott adatok között. A gyűjtésben részt vevő adatközlők mindannyian mindszentiek, illetve mindszenti származásúak.

Elméleti célkitűzésem egyfajta *dimenzionális nyelvsemlelet* megvalósítása, mely a magyar szakirodalomban Juhász Dezső nevéhez fűződik (Juhász 2002). Ennek értelmében meg fogom vizsgálni a kettősnyelvűség térbeli, időbeli és humán dimenzióját.

A kettősnyelvűséget a nyelvi változások keretein belül vizsgálom. Így röviden bemutatom, eltér-e - s ha igen, miben - az általam vizsgált kettősnyelvű felnőttek nyelvjárása a korábbi dialektológiai munkákban leírtaktól: hogy megfigyelhető-e valamilyen változás a két korosztály nyelvjárásában - s ha igen, melyek ezek. A kettősnyelvűség másik oldalaként be fogom mutatni azt a nyelvváltozatot is, amelyet a nyelvhasználat formális beszédhelyzetekben alkalmaznak.

Mindszent Hódmezővásárhely és Szentest közt felülton, a Tisza partján fekvő kisváros, körülbelül 8500 lakossal. Választásom azért esett erre a településre, mert vizsgálataimhoz olyan nyelvközösséget kerestem, amelyben mindenki ugyanazt a nyelvjárást beszéli, és a kettősnyelvűség már általános jelenség. A kisvárosnak két óvodája és két iskolája van, mindenhol szinte kizárólag mindszenti származású pedagógusok tanítanak. Nagyon erősen él még a nyelvjárás, de a kettősnyelvűség a 30 éves korosztálytól kezdve egyre jobban terjedően van, és - ahogy a beszélgetések során kiderült - nagyon foglalkoztatja a nyelvközösség tagjait, egyesnyelvűeket és kettősnyelvűeket egyaránt.

1.1. Elméleti keret, terminológia

A kettősnyelvűség az a nyelvi jelenség, amikor a nyelvhasználó és/vagy a beszélőközösség egyazon nyelv két - nemcsak stílusis alapon elkülönülő - nyelvváltozatát, egy nyelvjárást, és a köznyelvet használja, beszéli. Aki ennek a nyelvhasználatnak birtokában van, azt nevezük kettősnyelvűnek. A kettősnyelvű beszélők mindig a szituációnak, illetve a társas környezetnek megfelelő nyelvváltozatot választják a birtokukban lévő két vagy több változat közül.

A *kettősnyelvűség* műszó valószínűleg Kiss Jenőtől származik (Lanstyák 1998: 126. 5. jegyzet), a szakirodalomban azonban számos megnevezésével találkozhatunk. Korábbi elnevezései a *diglosszia* (Kovács 1987: 92, Rónai 1967: 23), és a *kétnyelvűség* (Szépe 1961: 54, Sulán 1951: 29), illetve a *belső kétnyelvűség* (Benkő 1988: 227). Újabb keletű a *kétnyelvűségi* és a *kétnyelvűségi* (Kiss 2002: 231). A jelenséget az angol *bidialectalism* terminus magyartításával: *bidialektalizmus* (Trudgill 1997: 15) is jelölik. Munkámban azért választottam a *kettősnyelvűség* kifejezést, mert egyrészt nevében jól kifejezi a jelenség lényegét, másrészt pedig a *diglosszia* terminus, melyet a magyar szakirodalomban leggyakrabban az egyen kettősnyelvűségének jelölésére használnak (illetve használtak), túl terhelt, nagyok a különbségek a magyar és a külföldi használat között. A terminológiai zűrzavar még ma is sok félreértésre ad okot, de egyre több tanulmány foglalkozik a fent említett megnevezések tisztázásával. A legprob-lematikusabb talán ma is a *diglosszia* illetve a kettősnyelvűség-mibenléte, ennek tisztázására törekszik részletes elemzéssel írásban Lanstyák István (1998).

Dolgozatomban egy olyan kettősnyelvűség definíciót veszek alapul, amely főként a külföldi szakirodalom nézetein alapszik, de felhasználja a vonatkozó magyar szakirodalmat is, s azt a magyarországi kettősnyelvűségekre alkalmazom. Tehát az elnevezéssel együtt nem vettem át Kiss Jenő értelmezését is. Az ő definíciója szerint a kettősnyelvűség az a jelenség "amikor az egyen vagy kisebb-nagyobb csoportok, közösségek egy nyelv két - nem stílusis - változatát ismerik és/vagy használják" (Kiss 1995: 232). Vagyis Kiss Jenő kettősnyelvűnek tartja azt is, aki a két nyelvváltozatot csak ismeri. Ki az, aki ismer egy nyelvváltozatot? Tágabb értelemben ide tartozik mindenki, aki az adott nyelvváltozattal már találkozott, azt tökéletesen megérti. Szűkebb értelemben azok az emberek tartoznak ide, akik a szóban forgó nyelvváltozattal közelebbi kapcsolatba kerültek. Bármelyik értelmezést válasszuk is, a nyelvész, aki egy nyelvváltozatot vizsgál, mindenképpen kettősnyelvű (nek minősül) e definíció alapján. Én mégsem tartom magam kettősnyelvűnek, noha valóban meglehetősen jól ismerem az általam vizsgált nyelvváltozatot, és akár - korlátozott számban - az adott nyelvjárásban helyes megnyilatkozásokat is tudnék létrehozni. Ezeket a gondolatokat figyelembe véve született meg a fejezet elején olvasható definíció. Ahogyan a külföldi szakirodalom, úgy én sem tekintem a diglossziát a kettősnyelvűség részének (Trudgill 1997: 15). Dolgozatomban diglosszia terminussal a jelenség Ferguson által meghatározott változatát jelölöm (Ferguson 1959).

A kettősnyelvűségben használt két nyelvváltozat: a köznyelv és a nyelvjárás közötti különbségeket, Lanstyák István (1998) cikkét követve, öt különböző területen vizsgálom.

(1) Funkciójában a két nyelvváltozat határozottan elkülönül, a nyelvhasználat más-más színtereire kapcsolódik. A szituációban megfelelő nyelvváltozat kiválasztása általában automatikus. Mindig a köznyelvet használják írott szövegekben. A beszélt nyelvben általában a formális(abb) beszédhelyzetekben, illetve a nyelvjárást nem beszélőkkel folytatott társalgásokban (a hétköznapitól a hi jelenik meg ez a nyelvváltozat. A nyelvjárásnak ezzel szemben nincsen írott formája, főleg az informális beszédhelyzetekben - család, a nyelvjárást beszélő barátok, ismerősök körében - jelenik meg.

(2) Nyelvi jellegük tekintetében, mivel egyazon nyelv két nyelvváltozatáról van szó, a legnagyobb különbségeket a hangtan területén találjuk. Kevesebbet az alaktán területén, és elenyésző számú a mondatban területén - bár ez utóbbi réteget még alig vizsgálták. A beszélt nyelvi megnyilatkozásokban, ahogyan azt Lanstyák István is kiemeli, a két nyelvváltozat számos átmeneti változatot találjuk, a két kód nem különül el élesen egymástól (i.m.: 129).

(3) A két nyelvváltozat elsajátítási módja nagyot változott az elmúlt 20-30 év folyamán. A nyelvjárást akkor is, ma is a családban sajátítják el a beszélők. A köznyelvet korábban csak idősebb korokban találtak, de ma már a média és a faluba költözött/látogató több köznyelvet beszélő előrehozta a második nyelvváltozat megtanulásának időpontját. Így a kettősnyelvű beszélők egy része a nyelvjárás mellett az emlékedett nyelvváltozatot is anyanyelvként sajátítja el (137).

(4) A kettősnyelvűségben részt vevő két nyelvváltozat közül csak az egyik standardizált és kodifikált. Írásban csak a sztenderd változatot használják.

(5) Az attitűdök meglehetősen különbözőek a két nyelvváltozat esetében: a nyelvjáráshoz a szolidaritás, összetartozás, míg a sztenderdhez a presztízis kapcsolódik.

Kiss Jenő különbséget tesz teljes és nem teljes kettősnyelvűség között. Teljes abban az esetben, ha "mind a nyelvi, mind a kommunikációs kompetencia mindkét nyelvváltozatban teljes és kiegyensúlyozott" (Kiss 2003: 236). A nem teljes kettősnyelvűségen belül három alcsoportot állapít meg: részleges, redukált illetve passzív. Részleges kettősnyelvűségről akkor beszélhetünk, ha "csak a nyelvi kompetencia teljes, a kommunikációs valamelyik nyelvváltozatban nem". Redukált akkor, ha mindkét kompetencia redukált, közülük a nyelvi nagyobb mértékben. Passzív a kettősnyelvűség, ha "csak a megértés szintjén beszélhetünk kompetenciáról - valamelyik nyelvváltozatban, az aktív használat területén nem" (236-7).

A kettősnyelvűség további részletes megismerését segítheti, ha összevetjük a kétnyelvűséggel, melynek nagy nemzetközi és hazai szakirodalmi van - ahogyan tette ezt áttekintő cikkében Kiss Jenő (1994) is. Erdemes részletesebben megvizsgálni, a két-nyelvűségnek mely aspektusai lehetnek még relevánsak a kettősnyelvűség szempontjából. A következőkben bemutatok néhány példát.

A kétnyelvűség szakirodalmi különbséget tesz additív és szubsztaktív kétnyelvűség között, ahol az additív azt jelenti, hogy a második nyelv elsajátítása "gazdagabb szociális, kognitív és nyelvi képességet eredményez", míg a szubsztaktív jellegű kétnyelvűségnél "a második nyelv elsajátítása az első nyelv rovására történik" (Navracsics 1999: 14). A kettősnyelvűség esetében nagyon fontos az attitűd kérdése, hisz ez az a tényező, amely befolyásolja, hogyan változik a két nyelvváltozat egymáshoz való viszonya. Véleményem szerint a kettősnyelvűségnél mondhatjuk azt, hogy additív és szubsztaktív oldaláról is beszélhetünk. Additív, mert az egyen nyelvi kompetenciáját nagymértékben gazdagítja, ugyanakkor a közösség nyelvváltozata szempontjából szubsztaktív, hiszen a másodikként elsajátított (sztenderd, vagy ahhoz közeli) nyelvváltozat egyre terjedve lassan kiszorítja a helyi dialektust.

Ugyancsak alkalmazhatóak a kettősnyelvűség esetében a kétnyelvűségben használt, a nyelvek elsajátításának időbeli sorrendjére vonatkozó nyelvsajátítási típusok. Beszélhetünk szimultán és konszekutív, illetve szukcesszív kettősnyelvűségről is. Fontos megjegyezni, hogy a két változat között a kettősnyelvűség esetében időbeli megoszlás is van. Ma már a média és a társadalom mobilizálódása miatt a szimultán nyelvsajátítás a leggyakoribb, míg régebben (illetve bizonyos elzárt beszélőközösségekben ma is) a (regionális) köznyelvet, illetve sztenderddel csak később találkozott a beszélő (i.m.: 21). Ma már annyira közeli a két nyelvval-

tudatosságra vallanak. A válaszokból képet kaphatunk arról, mennyire sokféle motívumok irányítják a kettősnyelvű beszélők nyelvhasználatát

4. A MINDSZENTI KETTŐSNYELVŰSÉG A FÖLVÉTELEK ADATAINAK TÜKRÉBEN

Nem lévén mindszenti származású, a kutatás során fontos módszertani kérdésként merült fel az, hogyan fogom a nyelvjárási adatokat hitelesen vizsgálni, feldolgozni. Ehhez ki kellett alakítanom egy úgynevezett pótkompetenciát. A pótkompetencia fogalmáról a magyar szakirodalomban Forgács Tamás irt elsőként (Forgács 1994), a zárt korpuszok vizsgálatára alkalmazva. A kutatások során, úgy gondolom, sikerült kialakítanom egyfajta pótkompetenciát, am ez még nem volt elegendő ahhoz, hogy a kapott adatokat hitelesen feldolgozhassam, így egy mindszenti származású, csak a nyelvjárást beszélő ismerősömet, Polósné Huszka Erzsébetet, az általam vizsgált óvodai csoport óvónőjét kértem föl segítőknek.

Az interjúk során kapott adatok bemutatásában és elemzésében a hasonló munkák felépítését követtem (vö. Németh 2004, Hegedűs 2005). Az alaktani sajátosságokon belül két alcsoportot különítettem el. Az első alcsoportot a csak toldalékokban végbemenő változások alkotják (mint például az inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be), mert itt olyan változásról van szó, ami töben nem megy végbe. A második alcsoportba tartoznak azok a változások, amelyek alaktani jelenséget is érintenek, de alapvetően fonetikai változásnak tekinthetők. Vizsgálom a nyelvjárási hangtani sajátosságokat (köznyelvi e - nyelvjárási ö, köznyelvi e - nyelvjárási í és a beszélt nyelvi sajátosságokat is.

4.1. Felnőtt adatközlők

4.1.1. Informális interjúk

Az adatközlők által az informális interjúk során használt nyelvváltozat sok olyan nyelvi adatot tartalmaz, melyek különböznek a sztenderdtől. Megtalálhatók ezeken a fölvételeken a nyelvjárási sajátosságok mellett a beszélt nyelvi elemek is. Hegedűs Attila kiemeli, fontos, hogy minden interjúnál próbáljuk meg meghatározni, mekkora lehetett a befolyásoltság mértéke. "Minden adatfelvételnél felállíthatunk egy "befolyásoltsági skálát" [...] ahol 0% a soha el nem érhető optimumot jelenti, a 100% pedig a "teljes" befolyásoltságot. Sajnos, e skálához ezgakt kritériumok nem rendelhetők, a gyűjtő belső intuíciója értelmezheti csak (Hegedűs 2005: 8)." Mivel a felnőttekkel fölvett informális interjúk alatt kizárólag az egymást jól ismerő adatközlők voltak jelen (mindig közülük került ki a kérdező), így a befolyásoltság mértéke nagyon kicsi, a skálán megközelíti a nulla százalékot.

Az adatközlők az informális interjúk során meglehetősen hasonló nyelvhasználatot mutattak, így nem jellemzem egyenként. Mindannyian használták a nyelvjárási jellemző hangtani és alaktani sajátosságok legnagyobb részét, s ebben teljesen következetesek voltak, vagyis csaknem minden lehetséges pozícióban ugyanazt a változatot alkalmazták/ellentétben a formális interjúkkal, ahol erre majd külön kitérek. Minden adatközlőnél csak azokat a kategóriákat jelöltem meg, amelyekre volt valamilyen adat. Az azonos számokkal jelölt adatközlők ugyanazt a személyt jelölik. Minden kategória mellett százalékos arányokat adtam meg, melyek a köznyelvi, illetve az attól eltérő adatok arányát határozzák meg. Mivel nemcsak a nyelvjárási, hanem a beszélt nyelvi elemeket is vizsgálom, az aránypár első eleme az írott köznyelvet jelenti, természetesen nem betűjelet, a megfelelő fonológiai jelenségek figyelembe vételével. Azért viszonyítok az írott köznyelvhez, mert a beszélt nyelv hangtani, alaktani és lexikai sajátosságairól még nem születtek átfogó leíró munkák. Másrészt én a nyelvjárás mai állapotához viszonyítom a gyermek adatközlők nyelvváltozatát. Az adatok értékelésénél röviden kitérek az idősebb és/vagy egyesnyelvű beszélők használt változatra is, de a dolgozatnak nem célja az ennek részletes leírása. A százalékos adatokat azért adom meg, hogy kvantitatív módszerekkel is alátámasszam elemzésemet.

1. Első adatközlő: nő, 25 éves.

Hangtan:

Köznyelvi e - nyelvjárási ö:

égy (3), sé (1), lé (1), éccó (2), égy (1), tizenégyre (1), tizenégyko (1), sé?ki (1), éty (1)

Az interjú szövegében 12 helyen fordulhat elő köznyelvi e - nyelvjárási ö szembenállás, ebből mind a 12 meg is valósul. Ezen a csoporton belül az egy szó alakváltozatai a következőképpen alakultak: egy, illetve egyy alakban sehol nem fordult elő, égy alakban 9-szer¹. Vagyis e hang használata 100%-ban megfelel a nyelvjárás hangtani szabályainak².

Köznyelvi e - nyelvjárási ö:

vött (2), köll (1), diszítotte (1), Deszkön (1), mög (4), öttem (1), mökkajátu?k (1), öttü?k (1), emöntü?k (1), mögnésztiük (1), szögény (2), hazamöntöm (1), szétmöntek (1), emönt (1), mögvégasztata (1), emlékszők (1)

Átmeneti változatok³:

minden (1), ementü?k (1), diszítöttük (1), möntü?k (1), ettü?k (1), mönt (1), efelejtöttem (1), Pestön (1), mindönt (2), minde?ki (2), sz/eri/jntöm (2)

Az interjú szövegében 34 helyen volt lehetséges köznyelvi e - nyelvjárási ö szembenállás, ebből megvalósult: 22, átmeneti változat: 12. Egy fonetikai pozíció sem volt, ahol valamilyen mértékben ne ö-zött volna a beszélő. A beszélő 64,8%-ban a nyelvjárás szerinti ö-s változatot használja, a fennmaradó helyeken (35,2%) átmeneti változatot találunk.

Köznyelvi ö - nyelvjárási ü: *tülle (1) - ö-ü szembenállás csak egyszer fordul elő a szövegben, a töle más alakban nem szerepel.*

Szóbelseji -I kiesése:

a) **azonszótagú -I kiesése:** *nyóc (2), vót (3), vótak (2)⁷*

b) **szótagzáró -I kiesése:** *összeütünk (1), kajátunk (1), elindütünk (1), ütünk (1), kibékütek (1), összepakól (2), ekeszte (1), e-búcsúzott (1), ejöttek (1), emöntünk (2), mökkajátunk (1), efelejtöttem (1), emönt (1), mögvégasztata (1)*

szótagzáró -I többlépcsős kiesése: (áltak > áltak > átak) átak (1)

átmeneti változatok: *nyóc (1), vót (4), vótunk (1), főnnvót (1), vótam (1), vótak (1), vót (2), becsomagóttam (1),*

Hiperkorrekció: szolnokolt (1)

Az interjú szövegében összesen 43 olyan hely volt, ahol szó belsejében a nyelvjárásban kieshetne a -I. Ebből megvalósult: 24, az átmeneti változatok száma 12, nem történt meg az -I kiesés 7 helyen (*vólt (4), anygyalkás (1), elkezdődött (1), dolgozott (1)*). Ebből azonszótagú -I kiesése 7 alkalommal fordult elő (összes lehetőség: 22, nem esett ki az -I 4 helyen, átmeneti változatok száma: 11). Szótagzáró -I kiesése 16 alkalommal fordul elő, az összesen 20 lehetőségből (1 átmeneti változat, és háromszor nem történt hangkiesés).

Ezen a csoporton belül a volt szó alakváltozatai meglehetősen színes képet mutatnak. Összesen 19-szer fordult elő a volt szó valamilyen változata: volt alakban 4-szer, vót alakban 5-ször. Az átmeneti változatok száma 10, ebből *vólt* 2-szer, és *vótt* 8-szor. Az -I kiesésével legtöbbször együtt járó pótlónyulás valamilyen mértékben minden pozícióban megtörténik, ahol volt -I kiesés, egy helyen átmeneti változatot találunk (becsmagóttam). Azonszótagú -I (18,18 : 31,8% + 50 százalék átmeneti változat). Szótagzáró -I (15 : 80% + 5% átmeneti változat).

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

-inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *korába (1), hütöbe (1), délbe (1)* -A határozórag -ban, -ben formában egyszer sem jelenik meg. (0 : 100%)

-birtokos személyjelek egyes- és többes szám harmadik személyű alakokban: *férjivé (1), végít (1), környéken (1)* - A köznyelvi változat egyszer sem jelenik meg sem egyes- sem többes szám harmadik személyben. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

szóvégi -I törlése:

-tól, -től: *Sanyitü (1), anyáméktü (1)* -A toldalék -tól, -től formában sehol sem fordul elő. (0 : 100%)

-val, -vel: *családda (1), férjive (1), kocsvia (1), Sanyiva (1), Andíva (1), nappa (1)* - A rag a szövegben összesen 8 alkalommal fordul elő, ebből 6 a főnt látható adatokban megvalósul, 2 nem (*szóval (2)*), de ezek közül az egyik valószínűleg fonetikai helyzete miatt (*szóval akkó*) őrizte meg a szóvégi -l-t. (20 : 80%)

-nál, -nél: *másfelné (1), Andiékna (1)* - A határozórag -nál, -nél alakban egyszer sem fordul elő. (0 : 100%)

-I igerag: várja (1) - Ez az igerag csak egyszer fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

-I helyhatározó rag: hátü (2), elő [elő] (1) - A -I ragos határozószó háromszor szerepel a szövegben, nincs olyan alak, amelyben nem marad el a szóvégi -l. (0 : 100%)

-VI képző: rosszü (1)⁸ - Ez a képző csak egyszer bukkan föl a szövegben. (0 : 100%)

A szóvégi -l a szövegben összesen 15 alkalommal törlődik, és mindössze 2 alkalommal marad meg. (11,8 : 88,2%)

szóvégi -r törlése:

-kor: *tizenégyko (1), amikó (1), akkó (5)* - A toldalék összesen 9-szer fordul elő a szövegben, ebből 7-szer törlődik a szóvégi -r, kétszer nem (*akkor (2)*), ahol az egyik helyen magánhangzóval kezdődő szó követi határozót. (22,2 : 77,8%)

-szor, -szer, -ször: *előszó (2), éccó (2)* - A toldalék 6-szor fordul elő a szövegben, ebből 4 esetben eltűnik a szóvégi -r, kétszer (*először (1), tőppször (1)*) megmarad. (33,3 : 66,7%)

-**már**: *má* (11) - A már szó a szövegben csak ebben az alakban fordul elő. (0 : 100%)
A szóvégi -r összesen 22 helyen törődik a szövegben, 4 helyen pedig megmarad. (15,4 : 84,6%)

szóvégi -(r)t törlése:

-**ért**: *azér* (1), *me* (3), *mer* (2)

Az ok- és célhatározói rag 6 alkalommal fordul elő a szövegben, teljes formájában soha, a -t minden esetben törődik, az -r 3 esetben: a *mert* szóban. (0 : 100%)

Lexika

A *jön* ige alakváltozatai: *gyűtt* (2)

A *jön* ige háromszor fordul elő a szövegben, kétszer a fönt látható alakban, egyszer *ejöttek* alakban. (33,3 : 66,7%)

2. Második adatközlő: nő, 24 éves.

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási é:

né (1), *sémiccse* (1), *égyetlen* (1), *ügyé* (1), *é?göm* (2), *sémmive* (1), *égy* (3), *sé* (1), *égyik* (2), *sémmi* (1), *éccó* (1), *égy* (1) - Köznyelvi e - nyelvjárási é szembenállás 16 helyen lehetséges a szövegben, s ebből mind a 16 meg is valósul. Ebből az *egy* számnév, illetve határozatlan névelő összesen nyolcszor szerepel a szövegben. *Egy*, illetve *egy* alakban egyszer sem, *égy* alakban háromszor, *égy* alakban négyszer, és egyszer *éccó* alakban. A beszélő mindannyiszor a nyelvjárásnak megfelelő alakot használja.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö:

lött (2), *hazamöntem* (1), *möntem* (1), *mögebédótem* (2), *kőjön* (1), *fődíszítöttem* (1), *möggvüjjenek* (1), *ünnepötek* (1), *díszöket* (1), *mög* (5), *möggvüttek* (1), *emlékszök* (1), *öitünk* (2), *éngöm* (2), *neköm* (6), *lössz* (3), *mökkérdöszie* (1), *gyerököd* (1), *gyerökít* (1), *emönni* (1), *félemötös* (1) - A szövegben összesen 43-szor fordulhat elő köznyelvi e - nyelvjárási ö szembenállás, s ebből mindegyik meg is valósul.

Köznyelvi ö - nyelvjárási ü:

ük (1) - Az *ök* névmás csak egyszer, *ük* alakban szerepel a szövegben. (0 : 100%)

Köznyelvi ó - nyelvjárási ú:

régütá (1) - ó - ú szembenállás csak ebben az egy szóalakban fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

ú - u:

mulnak (1) - *ú* összesen hét alkalommal fordulhat elő a szövegben, de csak ebben az egy pozícióban rövidül.⁹ (85,7 : 14,3%)

í - i:

így (1) - Az *í* rövidülése csak ebben az egy szóban fordul elő a szövegben, összesen 12 helyen lehetséges *i*. (91,7 : 8,3%)

Szóbelsej -l kiesése:

a) **azonszótagú -l kiesése:** *vót* (13), *evótunk* (1)

b) **szótágzáró -l kiesése:** *csináni* (1), *utátam* (1), *piszkáni* (1), *szóni* (1), *mögebédótem* (2), *fődíszítöttem* (1), *ünnepötek* (1), *emönni* (1), *félemötös* (1), *ehűzött* (1), *vóna* (2)

Átmeneti változat:

vót (1)

A szövegben összesen 27 olyan pozíció volt, ahol a nyelvjáráshoz kieshet az -l szó belsejében. Az adatközlőnél ez valamilyen mértékben mindegyik helyen meg is valósul. Ebből 14 azonszótagú -l kiesése (és még ide tartozik az egyetlen átmeneti változat is), 12 szótágzáró -l kiesése. A szövegben összesen 17 alakban fordul elő a létige múlt idejű alakjának valamely formája. Volt alakban egyszer sem, *vót* alakban 14-szer, *vót* alakban egyszer, és *vóna* alakban kétszer. Az -l kiesésével legtöbbször együtt járó pótlányulás minden olyan pozícióban megtörténik, ahol kiesett az -l, egy helyen (*vót* (1)) átmeneti változatot találunk. Azonszótagú -l (0 : 93,3% + 6,7% átmeneti változat). Szótágzáró -l (0 : 100%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

-**inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be:** *konyhába* (1), *közbe* (1), *tekintetébe* (1), *hóba* (1)

A szövegben 4 alkalommal fordul elő inesszívuszi szerepű határozórag, ebből a nyelvjáráshoz mind -bV alakban. (0 : 100%)

-**ból, -ből:** *abbul* (1) - Az ablatívusz rag csak ebben az egy esetben fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

-**birtokos személyjelek egyes- és többes szám harmadik személyű alakokban:** *nőjének* (1), *gyerökít* (1), *végén* (1) - Azt egyes- és többes szám harmadik személyű személyjeles forma összesen hat alkalommal fordul elő a szövegben, a nyelvjáráshoz mindegyik kezbe típusú, ebből 3 a fönt látható példákban -i-s alakban, 3 köznyelvi alakban (*tekintetébe* (1), *elején* (2)). (50 : 50%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l törlése:

-**val, -vel:** *eze* (1), *Saciva* (1), *kive* (1), *sémmive* (1), *Micive* (1) - A határozórag 5 alkalommal szerepel a szövegben, mindig -vV formában. (0 : 100%)

-**nál, -nél:** *Martonékná* (1) - Ez a határozórag csak egyszer szerepel a szövegben. (0 : 100%)

-**Vl képző:** *jó [jól]* (2)

Átmeneti változat: *rosszul* (1) - Összesen háromszor jelenik meg az -l képző, kétszer kiesik az -l, egyszer pedig átmeneti változatot találunk. (0 : 66,7% + 33,3% átmeneti változat)

A szóvégi -l a szövegben összesen 9 alkalommal törődik, és mindössze 1 alkalommal marad meg. (10 : 90%)

Szóvégi -r törlése:

-**kor:** *akkó* (6) - Ez a határozórag csak ebben a hat esetben jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

-**szor, -szer, -szór:** *előszó* (1), *éccó* (1) - Ez a rag kétszer fordul elő a szövegben, -szVr alakban egyszer sem. (0 : 100%)

-**már:** *má* (5), *mán* (4) - A már szó kilenc alkalommal fordul elő a szövegben, a fönt látható alakokban. Már alakban egyszer sem jelenik meg. (0 : 100%)

Szóvégi -(r)t törlése:

-**ért:** *mé* (1), *mer* (2), *ezé* (1), *me* (1) - Az -ért rag összesen ötször jelenik meg az interjú szövegében, egyszer sem -ért alakban. -t törlése: 100%, -r törlése: 60%

Ikés ragozás helytelen használata:

emlékszök (1) - Ikés ragozású ige csak ezen az egy helyen jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

Lexika

jön alakváltozatai: *möggvüjjenek* (1), *gyüttek* (1), *möggvüttek* (1) - A *jön* ige csak ebben a három alakban fordul elő a szövegben, *jön* alakban egyszer sem. (0 : 100%)

3. Harmadik adatközlő: férfi, 26 éves.

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási é:

égyik (1), *uocsé* (1), *sémmi* (1), *sé* (2), *ügyé* (1), *égy* (2) - Köznyelvi e - nyelvjárási é szembenállás 9 helyen lehetséges a szövegben, ezek közül nyolc meg is valósul. Ebből az egy határozatlan névelő, illetve számnév az összesen négy előfordulásból háromszor *égy* alakban látható, egyszer pedig a köznyelvi formában (*eggyedikéve*), de ez olyan kontextusban van, ahol a beszélő épp egy köznyelvet beszélő személyt idéz.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö:

költöt (2), *möntü?k* (1), *vönni* (1), *mög* (2), *körösztannyáékná* (1), *mindönkit* (1), *köl* (1), *hidegök* (1), *mögalkuttunk* (1), *nejött* (1), *lönne* (1), *beröndözmem* (1)

Átmeneti változatok: *lehetett* (1), *autókereskedésbe* (1), *költött* (1) - A szövegben 23 helyen lehetséges köznyelvi e - nyelvjárási ö szembenállás, ebből maradéktalanul meg is valósul 18, az átmeneti változatok száma pedig 5 darab. Nincs egy olyan lehetséges hely sem, ahol a beszélő valamilyen mértékben ne ejtett volna ö-t.

í - i:

így (1), *amig* (2) - A szövegben található, összesen öt lehetséges -i hang közül három rövidül meg. A másik két -i hang az *így* szóban fordul elő. (40 : 60%)

TANULMÁNY

ő - ö:

előre (1) - Csak ezen az egy helyen fordulhat elő *ő* hang a szövegben. (0 : 100%)

ú - u:

turták (1), *utyhogy* (1) - Az *ú* hang az összes lehetséges előfordulásból kétszer rövidül meg és kétszer marad hosszú: *hú. úyhogy.* (50 : 50%)

Szóbelseji -l kiesése:

a) **azonszótagú -l kiesése:** *vót* (1), *vótam* (1)

b) **szótagzáró -l kiesése:** *eszoktuk* (1), *farogatni* (1), *csinágotom* (1), *evagyok* (1), *dógosztam* (1), *ekesztem* (1), *ejöttem* (1), *bedógosztam* (1)

Átmeneti változat: *főldet* (1)

A szövegben szereplő szóbelseji -l-ek közül 11 eshet ki, ebből az adatközlőnél 10 helyen meg is történik az -l kiesése, egy helyen átmeneti változatot találunk. Minden -l kiesését követi pótlónyulás. Azonszótagú -l kiesése: (0 : 66,7% + átmeneti változat: 33,3%). Szótagzáró -l kiesése: (0 : 100%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inességviszsi funkcióban álló -ba, -be: *autókereskedésbe* (1), *parkolóba* (1), *mostanába* (1) - Inességviszsi funkcióban álló rag háromszor jelenik meg a szövegben, mindháromszor -bV alakban. (0 : 100%)

Birtokos személyjelek egyes- és többes szám harmadik személyű alakokban: *végén* (2) A szövegben három helyen jelenik meg magas hangrendű személyjel, ebből kettő -s változatban, egy (*elsején*) a köznyelvivel megegyező alakban. (33,3 : 66,7%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szövegi -l törlése:

-val, -vel: *szóla* (1), *azza* (1), *faterra* (1), *egyedikéve* (1) - A szövegben négyszer fordul elő ez a rag, mindannyiszor kiesik az -l. (0 : 100%)

-nál, -nél: *Ildiékne* (1), *nagyanyámékná* (1), *körösztannyáékná* (1)

Átmeneti változat: *Ildiékne* (1) - Az összes pozícióban, ahol ez a határozórag megjelenik, a végéről valamilyen mértékben törlődik az -l, három helyen teljesen, egy helyen pedig csak félig artikulálódik. (0 : 75% + átmeneti változat: 25%)

A szövegi -l a szövegben összesen 9 alkalommal törlődik, és mindössze 1 átmeneti változat van, (0 : 90% + átmeneti változat: 10%)

Szövegi -r törlése:

-kor: *akkó* (4), *miko* (1), *mikó* (1) - A rag -kor alakban egyszer sem fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

Szövegi -(r)t törlése:

-ért: *mé* (1), *mer* (1), *néccázé* (1), *azér* (1) - A rag -ért alakban egy pozícióban sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

Már alakváltozatai: *má* (2), *mán* (2) - már forma egyszer sem található a szövegben.

4. Negyedik adatközlő: nő, 24 éves.

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási é:

együtt (1), *lé* (3), *étykét* (1), *étyszínűnek* (1), *égy* (3), *léüni* (1), *égybevetve* (1), *sé* (3), *égy* (2), *égyes* (2), *né* (2), *hiányzik-e* (1), *sémmi* (1) - Köznyelvi e - nyelvjárási é szembenállás 22 helyen lehetséges a szövegben, s az összes helyen meg is valósul. Ebből az egy számnév, illetve határozatlan névelő ötször fordul elő *égy* alakban, hatszor *égy* alakban.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö:

emlékszők (1), *csőgötött* (1), *mőkfürdőttük* (1), *vöttük* (1), *díszítettük* (1), *természetesen* (1), *teccött* (1), *köll* (4), *möktalátuk* (1), *emönt* (1), *möktaláta* (1), *szertintöm* (2), *möglött* (1), *mitndönésetre* (1), *lössz* (1), *mög* (4), *röndössen* (1), *lönne* (2), *mögterítve* (1), *mindönt* (1), *öttük* (1), *önni* (1), *össz* (1), *szerteltök* (1), *mindön* (3), *mönni* (2), *átmögy* (1), *valamönnyi* (1), *mögy* (1), *híszöm* (1), *esetöt* (1), *mindőkinek* (1), *indecsköt* (1), *röndbe* (2), *idegösködik* (1), *lekszöbb* (1), *ünnepek* (1), *mindönütt* (1), *remélöm* (1), *jélok* (1)

Átmeneti változat: *csöngessön* (1), *lenni* (1), *legyön* (1), *lett* (1), *lehet* (1), *Vásárhejón* (1) - Összesen 65 helyen lehetséges a szövegben köznyelvi e és nyelvjárási ö szembenállás. Ebből megvalósul 56, az átmeneti változatok száma 6. 3 helyen nem szerepel ö a lehetséges helyen: *mijenek* (1), *amihez* (1), *ezek* (1).

Köznyelvi ő - nyelvjárási ű:

ű (1) - A személyes névmás csak ezen az egy helyen jelenik meg az interjúban. (0 : 100%)

Szóbelseji -l kiesése:

a) **azonszótagú -l kiesése:** *vót* (7), *vót* (3), *kerút* (1), *vótu* (1)

b) **szótagzáró -l kiesése:** *csináta* (1), *dogát* (1), *eszenvettük* (1), *dogot* (1), *talátuk* (1), *möktalátuk* (1), *emönt* (1), *möktaláta* (1), *talátu* (1), *etervezni* (1), *földötözni* (1), *etervezi* (1), *léüni* (1), *ekészülőggyön* (1), *csináta* (1), *födögozni* (1), *dogozik* (1), *startóni* (1), *emondani* (1), *taláznak* (1), *bevonatunk* (1)

Átmeneti változatok: *vótt* (4), *jóvótt* (1)

A szövegben összesen 41 olyan pozíció lehetséges, ahol kieshet a szóbelseji -l. Ebből 17 azonszótagú -l kiesése, 24 pedig szótagzáró -l kiesése. Az 17 azonszótagú -l kiesésből 12 teljesen meg is valósul, és öt átmeneti változat van. A 24 szótagzáró -l esetében 21 helyen esik ki az -l, 3 helyen (*zúfolt* (1), *dolgozat* (1), *gondoltam* (1)) megmarad. Minden -l kiesését követi a szövegben valamilyen mértékű pótlónyulás. Azonszótagú -l kiesése (0 : 70,6% + átmeneti változat: 29,4%). Szótagzáró -l kiesése: (12,5 : 87,5%)

Hasonulás: óccsó (1) - A szóalakban megjelenő teljes hasonulás nagyon szűk hatókörű jelenség, csak ezen az egy helyen jelenik meg. Az *olcsó* szó más formában nem tűnik föl. (0 : 100%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inességviszsi funkcióban álló -ba, -be: *fürdőkádba* (1), *konyhába* (1), *vizsgaidőszakba* (1), *röndbe* (2), *általába* (1) - A határozórag -bVn alakban sehol nem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

-tól, -tól: *attú* (1), *müvelöktü* (1), *elsejéttü* (1) - A rag csak ezekben a formákban jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

-ból, -ból: *abbü* (1) - A rag kétszer szerepel a szövegben, ebből egyszer köznyelvi alakban (*alabból* (1)). (33,3 : 66,7%)

Birtokos személyjelek egyes- és többes szám harmadik személyű alakokban:

végén (1) - Ez a személyjel csak ebben az egy pozícióban jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szövegi -l törlése:

-val, -vel: *Brigive* (1), *dobozza* (1), *alkalmáva* (1), *Törökimréve* (1) - A rag csak ebben a formában jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

-nál, -nél: *asztalná* (1), *Gáborékná* (1), *faktorcégné* (1) - A rag csak ebben az alakban jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

Az összes -l kiesés aránya (a és b csoportban: 8,3 : 91,7%)

Szövegi -r törlése:

-szor, szer, ször: *háromszó* (1) - A rag -szVr alakban sehol nem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

-már alakváltozatai: *má* (5), *mán* (2) - A szó *már* alakban csak egyszer fordul elő a szövegben. (12,5 : 87,5%)

-kor: *akkó* (15), *ötkó* (1), *hatkó* (1), *amikó* (1) - A rag -kor alakban egyszer sem jelenik meg, 18-szor -kó alakban fordul elő, és egy átmeneti változatot találunk. (0 : 94,4% + átmeneti változat: 5,6%)

Átmeneti változat: *akkó'* (1)

Összes szövegi -r törlése (0 : 96,3% + átmeneti változat 3,7%)

Szövegi -(r)t törlése:

(r)t: *mer* (8), *azé* (1), *azér* (5), *me* (1) - A rag -ért alakban egyszer sem fordul elő. (0 : 100%). -t törlése: 100%, -r törlése: 13,3%. (0 : 100%)

Rögtön az első interjúformában kapott adatok elemzésekor megdőlt az egyik nyelvjárási vonatkozó hipotézisem, amelyben azt feltételeztem, hogy a kettősnyelvű beszélők informális helyzetben az idősebb és/vagy egyesnyelvű beszélőkkel azonos, vagy legalábbis nagyon hasonló nyelvjáratot (nyelvjárat) használnak. Nézzük meg ezeket az eredményeket részletesebben. Az kapott adatok számomra meglepő következetességet mutatnak. A kapott adatokban csaknem teljes mértékben a nyelvjárási hangtani sajá-

tosságait alkalmazzák a beszélők. Mind az ő, mind pedig az é hangokat teljesen következetesen használják, annak ellenére, hogy az általuk kitöltött (és előző fejezetben bemutatott) kérdőívek válaszai között alig (konkrétan csak egyszer, és egyszer utalnak rá) tesznek említést az utóbbi hangról. Nem volt olyan példa, ahol ne az idősebb adatközlők által is megjelölt helyen használták volna az ő-t. Fontosnak tartom kiemelni az átmeneti változatok meglétét, de azok részletesebb vizsgálatát, és kialakulásuk okainak felderítését további kutatás feladata.

A szóbeljei azonszótagú- és szótagzáró -l csaknem minden esetben törölődik valamilyen mértékben az interjúkban, fontos kiemelni, hogy az azonszótagú -l esetében mindegyik adatközlő több átmeneti változatot is használt.

Az alaktan területén is a eltértek az írott köznyelvtől, leggyakrabban itt is következetesen. Csak az idősebb beszélőkkel való egyeztetés után derülhet ki a nyelvjárást nem anyanyelveként beszélő megfigyelő számára az, hogy a fiatal kettősnyelvű beszélők bizonyos nyelvjárási elemeket egyáltalán nem használnak, s ezek a nem használt elemek vagy az alaktan, vagy a lexika területéhez tartoznak. Ilyen sajátosság az, hogy a köznyelvi -hoz, -hez, -höz háromalakú határozórag a nyelvjárásban kétalakúvá -hon-, -hön válik. A már szó idősebb nyelvjárási beszélők által használt egyetlen alakváltozata a *mán* - az egyetlen elem, amelyet az adatközlők nem teljesen következetesen használnak, hiszen náluk a *mán* és a *má* alak egyaránt megtalálható, az utóbbi jóval többször, de amikor a nyelvjárást használják, egyik adatközlő sem használta a *már* alakot. A csak nyelvjárást beszélők a *talál* helyett *tanál* alakot, a *hívják* helyett *híjják* alakot, a *jön* helyett *gyün* alakot használnak. Ezekből az általam vizsgált felnőtt kettősnyelvű-beszélőknél csak a *gyün* alak jelenik meg, de az is nagyon ritkán, meglehetősen következetlenül.

A fent említetten kívül még egy következtelenséget említhetünk, mely a nyelvjárási beszédben az adatközlőknél csak nagyon szórányosan jelentkezik: előfordulnak olyan esetek, amikor a beszélők a -kor határozórag végén ejtik az -r-t.

Érdeemes megvizsgálni, hogyan alakul a szóvégi, a fent bemutatott toldalékokban megjelenő -l-, -r-, -t hangok törlése az adatközlőknél, megfigyelhető-e ezek között valamiféle összefüggés. Az aránypárok az írott nyelvi változat és a kapott adatok arányát mutatják. (á.v. = átmeneti változat)

2. táblázat. Szóvégi hangok törlése felnőtt adatközlők nyelvjárási szövegeiben

	1. adatközlő	2. adatközlő	3. adatközlő	4. adatközlő
Szóvégi -l törlése	11,8 : 88,2%	0 : 90% á.v. : 10%	0 : 90% á.v. : 10%	8,3 : 91,7%
Szóvégi -r törlése	15,4 : 84,6%	0 : 100%	0 : 100%	0 : 96,3% á.v. : 3,7%
Szóvégi -t törlése	0 : 100%	0 : 100%	0 : 100%	0 : 100%

Amint az a táblázatból is kiderül, az adatok meglepően jól összeeszenek. Mindegyik adatközlőnél 90% körüli arányban esik ki az -l szó végén. A szóvégi -r csak az első adatközlőnél marad meg teljes mértékben, 2 alkalommal (akkor (2)), de véleményem szerint az, hogy itt nem törölődött az -r, betudható annak, hogy a gondolkodási szünetek kitöltésére használta ezt a szót. Az -ért ok- és célhatározó ragban minden egyes alkalommal törölődött a -t, az -r pedig az összesen 30 alkalomból 10 helyen, vagyis az -ért ragban az -r törlődésének aránya 33,3%.

Az inesszívuszi funkcióban minden esetben -ba-, -be alakot találunk. Érdekes lesz a fent bemutatott adatokat összevetni a további interjúkban kapott eredményekkel.

4.1.2. Formális interjúk

A felnőttekkel készített formális interjúknál a befolyásoltság mértéke véleményem szerint valahol a 20 és a 40% között volt, attól függően, mennyire voltak hozzászokva az olyan helyzetekhez, amikor valamilyen "megfigyelés" alatt állnak. Ebben az egyes adatközlők között nagy eltérés mutatkozik. A nyelvjárásra hangtanilag annyira jellemző köznyelvi e - nyelvjárási ő szembenállásra egyetlen példa sem volt a szövegekben.

1. Első adatközlő

Az adatközlő a formális interjú során nagyon odafigyelt arra, hogy "helyesen" beszéljen, így sok, a familiáris beszédhelyzetben jelentkező sajátosságot tudatosan került. Nagy gondot fordított például arra, hogy a szó belsejében gyakran kieső -l-eket artikulálja. Ezzel szemben sok beszélt nyelvi sajátosság jellemzi nyelvhasználatát. Nagyon sokszor használja az ilyen szót (16 alkalommal öt perc alatt) olyan helyen, ahol a szövegkörnyezet alapján nem lenne indokolt. Sokszor elmosódnak a szóhatárok, pl.: névelők és a szavak nem a szóhatáron választódnak el (a zakciókra), két vagy több szó között nincs szünet (*nem tudom, mittudomén*). A határozott névelőt olykor nem egyeztetni a következő szó első hangjával, feltehetően a gondolkodásból adódóan.

Hangtan

A szövegben számos olyan példát találunk, amelyben az adatközlő egy hosszú magánhangzót röviden ejt: *állásinterjú* (2), *eligazítom* (1), *átépítési* (1), *igazából* (1), *kreatív* (1), *hejestrési* (1).

Szóbeljei -l kiesése:

a) azonszótagú -l kiesésére nem volt példa a szövegben. (100 : 0%)

b) szótagzáró -l kiesése: *próbátam* (1), *evégesztem* (1), *elővasta* (1)

A szövegben 30 olyan pozíció volt, ahol szó belsejében kieshet az -l, ebből 17 azonszótagú -l kiesése, ebből egyik helyen sem törölődött az -l, 13 pedig szótagzáró -l kiesése, ahol mindössze 3 helyen esett ki az -l. (76,9 : 23,1%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba-, -be: *házba* (1), *közbe* (1) - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l törlése:

-val, -vel: *bussza* (1), *Zsófia* (1), *segítségévé* (1), *legjavára* (1)

Átmeneti változat: *bussza* (1), *hevível* (1), *metróvár* (1) - Ez a rag összesen kilencszer szerepel a szövegben, négyszer -vV alakban, három átmeneti változatot találunk, és kétszer -vVI alakban (*közlekedéssel* (1), *beszélítőkkal* (1)). (22,2 : 44,4% + átmeneti változat: 33,3%)

Szóvégi -r törlése:

-kor: *mikó* (1) - A határozórag négy helyen szerepel a szövegben, egyszer törölődik az -r, háromszor nem (*mikor* (2), *akkor* (1)). (75 : 25%)

Szóvégi (-r)t törlése:

-ért: *azér* (1) - A rag más alkalommal nem fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

2. Második adatközlő

Az adatközlő igyekszik beszédére figyelni, így sem a szóbeljei -l kiesésre, sem a szóvégi -l törlődésére nincs példa a szövegben. A beszélt nyelvi sajátosságok csak az inesszívuszi funkcióban álló -ba-, -be rag alkalmazásában, és szóvégi -r, illetve -rt törlésénél jelennek meg.

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba-, -be: *gimnáziumba* (1), *megyébe* (1), *tévébe* (1), *osztájba* (1), *ebbe* (1), *abba* (1), *környezetbe* (1), *iskolába* (1) - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l törlése:

-val, -vel: mindig -vVI formában jelenik meg (14 helyen a szövegben) (100 : 0%)

Szóvégi -r törlése:

-kor: A határozórag 13 helyen szerepel a szövegben, mindannyiszor -kor alakban. (100 : 0%)

Már alakváltozatai: *má* (2)

Átmeneti változat: *má* (1) - A szó a szövegben 6 alkalommal jelenik meg, kétszer törölődik a szóvégi -r, egy átmeneti változatot találunk, és háromszor szerepel *már* alakban. (50 : 33,3% + átmeneti változat: 16,7%). Szó végén összesen 19 -r lehetséges, a törlődés aránya: 10,5%.

Szóvégi (-r)t törlése:

-ért: *mé* (1), *mer* (1) - A rag kétszer fordul elő az írott nyelvnek megfelelő alakban a szövegben (*mert* (2)). (50 : 50%)

3. Harmadik adatközlő

Az adatközlő a szó belsejében sehol nem törli az -t-, de beszédében a szóvégi mássalhangzók - az -l kivételével - erősen redukálódnak. Ennek az lehet az oka, hogy egyrészt igyekszik figyelni nyelvhasználatára, másrészt meglehetősen gyorsan beszél. A

szóhatárok gyakran összerosódnak (*énem, akkómeg, lehethogyazér*).

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:
inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *bölcsődébe (1), napközbe (3), közegbe (1), mostanába (1), ovodába (1), iskolába (1), irodába (1)* - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő.

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -r törlése:

-kor: *mikó (2), akkó (7)* - A határozórag összesen 13 helyen szerepel a szövegben, kilencszer törlődik az -r, négyszer nem (*amikor (1), akkor (3)*). (30,8 : 69,2%)

Már alakváltozatai: *má (9), mán (2)* - A már alak kétszer jelenik meg a szövegben. (15,4 : 84,6%)

A szóvégi -r törlésének aránya összesen: 76,9%.

Szóvégi -(r)t törlése:

-ért: *azér (5), azé (1), mer (6)* - A rag egy alkalommal -ért alakban (*azért*) fordul elő a szövegben. (7,7 : 92,3%)

4. Negyedik adatközlő:

Hasonlóan a többi adatközlőhöz, ő is figyel beszédére, így kerüli a szóbeljei l-ek kihagyását, a szóvégi r és t hangok azonban sokszor törlődnek. Nagyon gyorsan beszél, így a szóhatárok gyakran összerosódnak (*merhogy, ígyisnehéz*).

Hangtan

Szóbeljei -l kiesése:

szótagzáró -l kiesése: *talákosztunk (2)*

A szövegben 26 olyan pozíció volt, ahol szó belsőjében kieshet az -l, ebből 4 azonszótagú -l kiesése, ebből egyik helyen sem törlődött az -l, 22 pedig szótagzáró -l kiesése, ahol mindösszesen 2 helyen esett ki az -l. (90,9 : 9,1%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *közegbe (1), Erdéjbe (1), négyesbe (1), ovodába (2), iskolába (3), kocsi (1)* - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -r törlése:

-kor: *amikó (1), akkó (6)* - A határozórag 22 helyen szerepel a szövegben, hétszer törlődik az -r, tizenötször nem (*mikor (3), akkor (12)*). (68,2 : 31,8%)

Szóvégi -(r)t törlése:

-ért: *mer (7)* - A rag más alkalommal nem fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

A felnőtt adatközlők formális interjú során készített felvételeiben egyszer sem található meg a nyelvjárás hangtani sajátosságai közül annyira jellemző é illetve ő (e-ő szembenállásban) hangok. Mindegyik beszélőnél megfigyelhető, hogy a hosszú magánhangzókat nagy arányban rövidítik. Beszédükre nagyon igyekeztek figyelni, emiatt sok az eltérés az informális interjúk során kapott adatoktól.

A szóbeljei -l kiesésénél teljesen megfordulnak az arányok mind az azonszótagú -l, mind pedig a szótagzáró -l esetében. Míg az informális interjúkban csaknem minden esetben törlődött mindkét -l, addig a formális interjúk során az azonszótagú -l sehol nem esik ki, s a szótagzáró -l is mindösszesen 4 alkalommal (2 adatközlőnél). Ez nagyon szembetűnő eredmény, de csak ebből nem állapítható meg, hogy ezek a jelenségek bármilyen teljesen familiáris beszédhelyzet velejárái, vagy a nyelvjárás hangtani sajátosságai közé sorolhatók. Az audiomonitortes tevékenység nagyon erősen befolyásolja ezeknek a hangoknak az ejtését. Véleményem szerint, a kapott adatok utalhatnak arra, hogy a szóbeljei -l kiesését a beszélők stigmatizáltak érzik, ezért ezeket a hangokat minden formálisabb beszédhelyzetben igyekeznek jól artikulálni.

A szóvégi, toldalékokban megjelenő -l, -r, -t hangok törlése a egészen érdekes képet mutat.

3. táblázat. Szóvégi hangok törlése felnőtt adatközlők formális szövegeiben

	1. adatközlő	2. adatközlő	3. adatközlő	4. adatközlő
Szóvégi -l törlése	22,2 : 44,4% á.v.: 33,3%	100 : 0%	100 : 0%	100 : 0%
Szóvégi -r törlése	75 : 25%	84,2 : 10,5% á.v.: 5,5%	23,1 : 76,9%	68,2 : 31,8%
Szóvégi -t törlése	0 : 100%	50 : 50%	7,7 : 92,3%	0 : 100%

Vagyis a szóvégi -l-eket egy adatközlő kivételével mindenki teljes mértékben artikulálja. A szóvégi -r-ek egy adatközlő kivételével mindenkinél nagyobb arányban maradnak meg. A szóvégi -t-k pedig egy adatközlő kivételével nagyobb arányban törlődnek. Összehasonlítva

Az 2. és 3. táblázatban bemutatott adatok véleményem szerint arra utalnak, hogy mind a szóvégi -l, mind pedig a szóvégi -r elhagyása stigmatizáltak tűnik, ezért - hasonlóan a szóbeljei -l-ekhez - mindenhol igyekeznek azokat kimondani. A szóvégi -t-k esetében más a helyzet, azok igyekeznek azokat kimondani. A szóvégi -t-k esetében más a helyzet, azok igyekeznek azokat kimondani. A szóvégi -t-k esetében más a helyzet, azok igyekeznek azokat kimondani.

legnagyobb arányban törlődnek, hiszen egyszerűen az -rt hangkapcsolatot nehéz kimondani, másrészt nem keletkezik zavaró homonímia a hang törlése esetén (bár ez az -l és az -r törlésénél sem jellemző).

A -ban, -ben rag esetében nem változik a helyzet. Ugyanúgy, mint az informális interjúknál, itt is minden adatközlőnél 100%-ban törlődik a rag végéről az -n, ami azt mutathatja, hogy az inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be egyáltalán nem megbélyegzett, közepesen formális helyzetekben teljesen helyénvaló a használata.

Összevetve a két interjút úgy tűnik, a felnőtt kettősnyelvűek nagyon tudatos nyelvhasználók. Informális beszédhelyzetben a nyelvjárást használják, legtöbbször teljesen következtetesen, azaz bizonyos jeleket vagy teljes mértékben alkalmazznak (ilyenek az é és ő hang használata, az azonszótagú- és a szótagzáró -l elhagyása) vagy teljesen elhagynak (ilyen például a -hon, -hön rag használata). Kevés esetben figyelhető meg következtetlenség (például a *már* és a *főn* alakváltozatainak esetében). Úgy vélem, mindez arra mutat, hogy nyelvhasználatukban a két nyelvváltozat tökéletesen elkülönül, ugyanakkor ez a nyelvi helyzet egy nyelvi változás egyik állomása, amit pontosan az előbb említett következtetlenségek, és talán a több adatközlőnél bemutatott átmeneti változatok bizonyítanak.

4.2. Gyermekek adatközlők

4.2.1. Informális interjúk

Bár a gyermekekkel készített informális interjúk során az óvodások az óvónóval báboztak és beszélgettek, annyira új volt nekik az a szituáció, hogy nem csoportosan végeznek ilyen feladatot, és emellett még figyelik is őket, hogy a befolyásoltság mértéke igen nagy volt, körülbelül 50%.

1. Első adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási é: *égyet (1), sē?kivel (1), égy (4)* - e-é szembenállás ezen a hat helyen volt lehetséges a szövegben.

Köznyelvi e - nyelvjárási ő: *emőnt (1), emőntek (1), mög (5), köll (3), vőnni (1), lössz (1)* - e-ő szembenállás csak ezekben a szavakban volt lehetséges a nyelvjárásban.

Szóbeljei -l kiesése:

A szövegben nem volt olyan pozíció, ahol kieshet az azonszótagú -l.

Szótagzáró -l: *emőnt (1), emőntek (1), e?accogatu?k (1), tanútam (1)* - Szótagzáró -l kiesése csak ezen a négy helyen lehetséges a szövegben. (0 : 100%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *erdőbe (1), oviba (1)* - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l kiesése:

-val, -vel: *rőki?cáva (1), medvéve (1), azza (1)* - A rag összesen négy helyen jelenik meg a szövegben, egyszer -vVl alakban (*sē?kivel (1)*), háromszor -l nélkül. (25 : 75%)

-l rag: *fő [fői] (1)* - A rag csak ezen az egy helyen szerepel a szövegben. (0 : 100%)

Lexika

begyűtt (1) - A jön ige csak ezen az egy helyen szerepel a szövegben. (0 : 100%)

2. Második adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ē: *sēm̄mi (1), lē̄uttēt̄tük (1), ē̄ggy (2), lēt̄ottem (1), lē̄ūt̄ü?k (1), vagyok-ē (1)* - A szövegben csak ezeken a helyeken lehetséges ē ē szembenállás.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *iserm̄om (1), ének̄oket (1), mȫg (3), mȫkkinnáltuk (1), ének̄ot̄ü?k (1), köll̄ött (1), mȫnni (1), mȫg-monaani (1), mȫkhall̄ottuk (1), mȫkkér̄dözte (1), em̄ont (1) - ē ö szembenállás összesen 14 helyen lehetséges a szövegben, ebből 13 megvalósul, egy nem (hegyeken (1)).*

Köznyelvi ő - nyelvjárási ű: *tüllem (1)* - Ilyen szembenállás csak ezen az egy helyen lehetséges a szövegben. (0 : 100%)

Szóbelseji -l kiesése:

a) **azonszótagú -l kiesése:** *zōdet (1), vót (2)* - Csak ezen a három helyen lehetséges azonszótagú -l kiesése a szövegben. (0 : 100%)

b) **szótagzáró -l kiesése:** *gyakorot̄unk (1), tan̄üt̄ü?k (1), ének̄ot̄ünk (1), em̄onták (1), tan̄ütak (1), em̄ont (1), lē̄üt̄ünk (1), lē̄üt̄ettük (1)* - Szótagzáró -l kiesése csak ezeken a helyeken lehetséges a szövegben. (0 : 100%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

Birtokos személyjelek egyes- és többes szám harmadik személyű alakokban: *kicc̄sōngōjít (1), kezibe (1)* - Háromszor fordul elő ez a jel a szövegben, a fenti szavakon kívül egyszer *kicc̄sōngōjít* alakban. (33,3 : 66,7%)

Inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *körbe (1), zeneovodába (1)* - Egyszer fordul elő a szövegben ez a rag -bVn alakban (*faluban (1)*). (33,3 : 66,7%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szavégi -r kiesése:

Már alakváltozatai: *má (1)* - Ez a szó csak ebben az alakban szerepel a szövegben. (0 : 100%)

Szavégi -(r)t kiesése:

Mer (1) - Az a rag csak ebben az egy szóban szerepel a szövegben. (0 : 100%)

Lexika

Jön ige alakváltozatai: *gyűtt (1), bē̄gyűtt (1)* - A jön ige csak ebben a két alakban fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

3. Harmadik adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ē: *ēcc̄o (1), sēm̄mi (1), ē̄ggy (1)* - Az összes helyen a nyelvjárásnak megfelelő e, illetve ē hangot használja a beszélő.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *tē̄lön (1), nek̄om (1), ének̄okkal (1), beszél̄get̄ött (1), m̄ijenök (1), visel̄ködnek (2), löt̄tem (2), mȫg (1)* - A szövegben 15 helyen lehetséges e-ö szembenállás, ebből 10 valósul meg, 5 (*lehet (1), előveszem (1), biciklizek (1), elm̄együnk (1), felkelünk (1)*) nem.

Szóbelseji -l kiesése:

a) Azonszótagú -l kiesésére nincs példa a szövegben. (100 : 0%)

b) **Szótagzáró -l kiesése:** *em̄ontā (1)* - A szövegben összesen 8 helyen eshet ki a szótagzáró -l, de ebből csak egy eset valósul meg. (87,5 : 12,5%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *könyvtárba (1)* - A rag összesen két helyen fordul elő a szövegben, egyszer *-ban* alakban (*fában (1)*). (50 : 50%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szavégi -r kiesése:

-szor, -szer, -ször: ēcc̄o (1), kécc̄o (1) - A rag más alakban nem szerepel a szövegben. (0 : 100%)

-már alakváltozatai: *mān (1)* - A szó csak ebben az egy alakban szerepel a szövegben. (0 : 100%)

4. Negyedik adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ē: *sēm̄mi (3), ē̄ggy (4), nē̄ (1), sē̄ (1)* - A szövegben 11-szer fordul elő ē ē szembenállás, ebből 9 megvalósul, 2 (*leül (1), eggy (1)*) nem.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *mō̄g (14), em̄ont (1), tovābbmō̄nt (1), mindenō̄n (1), övō̄tt (1), szūletō̄tt (1), lō̄tt (2), kimō̄gyünk (1), lō̄nnē̄nk (1)* - A szövegben 31 helyen fordul elő e-ö szembenállás, ebből 24 megvalósul, 7 (*nē̄zek (1), ének̄eltünk (1), min-denō̄n (1), megver (1), eszik (1), sokm̄ihden (1), ősszeveszünk (1)*) nem.

Szóbelseji -l kiesése:

a) **Azonszótagú -l kiesése:** *vō̄tunk (1), zōdet (1), vót (1)* - Egyszer nem esik ki az azonszótagú -l: *volt (1)*. (25 : 75%)

b) **Szótagzáró -l kiesése:** *kikēfēt̄ük (1), em̄ent (1), szaladgāni (1), eszoktuk (1), bevasata (1), efelejt̄om (1), ejō̄n (1)* - A 16 lehetséges előfordulásból 4 helyen (*élelmet (1), ének̄eltünk (1), volna (1), földō̄ (1)*) nem esik ki a szótagzáró -l. (25 : 75%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszívuszi funkcióban álló -ba, -be: *pizzamāba (1), házikō̄ba (1), élētbe (1)* - A rag -bVn alakban sehol nem fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szavégi -r kiesése:

-kor: ākkō (2) - Az öt lehetséges helyből nem esik ki az r három helyen (*m̄ikor (1), akkor (2)*). (60 : 40%)

-már alakváltozatai: *mā (2)* - Már alak egyszer sem jelenik meg. (0 : 100%)

Szavégi -(r)t kiesése: *mer (3)* - *mer* alak egyszer sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

A gyermek beszélők nyelvhasználatát vizsgálva elsőként az tűnik föl, hogy nyelvhasználatuk nem olyan következetes, mint a felnőtt kettősnyelvűeké. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy nyelvváltozat-választásuk nem következetes, hanem azt, hogy nem különül el náluk a két nyelvváltozat, habár mindkét változat minden elemét láthatóan jól ismerik.

A legfeltűnőbb ez a kialakulatlanság a hangtan terén. A négy adatközlő közül három mindig a nyelvjárásnak megfelelő ē-ket használja az informális interjúk során, azonban csak egy olyan adatközlő volt, aki az ő hangot is teljes mértékben a nyelvjárási "szabályai" szerint használta, a többieknél az esetek átlagosan ötödénél a köznyelvi változatot találjuk. Ebben a három adatközlő két különböző mintát mutat. A második adatközlő teljesen következetlenül használja az e és ő hangokat, a harmadik és a negyedik adatközlő a bábózásnál a köznyelvi alakot, az interjú második részében, a beszélgetésben már a nyelvjárási alakot használják, valószínűleg azért, mert itt már "belemelegedtek" az övönövé folytatott beszélgetésben, és audiomonitortes tevékenységük kicsit alábbhagyott.

A szóbelseji -l kiesése is hasonlóan változatos képet mutat. Az első és a második adatközlő minden lehetséges alkalommal törli a szóbelseji -l hangokat, a harmadik adatközlő csaknem teljes mértékben az írott nyelvi alakokat használja, a negyedik válaszadónál pedig az esetek három negyedében törölődik az -l szó belsejében. Összevetve ezeket az adatokat a magánhangzók megjelenésével azt mondhatjuk, hogy nem figyelhető meg összefüggés a nyelvjárási hangtani sajátosságainak megjelenése között akkor, amikor a gyerekek nagyjából a nyelvjárást használják, hiszen két gyerek teljes mértékben a nyelvjárásnak megfelelő alakot használta mind a magánhangzók, mind pedig a szóbelseji -l kiesését illetően, egy gyerek csaknem teljesen a nyelvjárási szabályai szerint használta az e és ő hangokat, de a szóbelseji -l szinte sehol sem esett ki nála, a negyedik adatközlő pedig mind a magánhangzók, mind a mássalhangzók esetében az esetek negyedénél az írott köznyelvet követi.

Sajnos a gyerekekkel készített információs szánt felvételeken kevés adat van a szavégi mássalhangzók törlésére, de vizsgáljuk meg, hogy később össze tudjuk vetni a kapcsolódó eredményekkel. (n.a. = nincs adat)

4. táblázat. Szóvégi hangok törlése gyermek adatközlők informális szövegeiben

	1. adatközlő	2. adatközlő	3. adatközlő	4. adatközlő
Szóvégi -l törlése	20 : 80%	n. a.	n. a.	n. a.
Szóvégi -r törlése	n. a.	0 : 100%	0 : 100%	42,9 : 57,1%
Szóvégi -t törlése	n. a.	0 : 100%	n. a.	0 : 100%

A kevés adat ellenére is kiderül, hogy a szóvégi -l, -r, -t hangok a legtöbb helyen törölődnek a gyerekek beszédében. A -ban-, -ben rag végi -n pedig csaknem teljes mértékben törölődik.

A gyermek adatközlőknél sokkal gyakrabban, nagyobb arányban jelennek meg a gyűn és a mán alakok, amelyeket a felnőtt beszélőknél alig találunk meg.

4.2.2. Formális interjúk

A legtöbb gyerek már találkozott olyan szituációval, amikor egyenként valamilyen megfigyelésen, vizsgálaton vesznek részt, s talán éppen ezért rögtön egyfajta vizsgaszituációnak fogták föl a helyzetet. Ennél az interjúformánál-kétféle viselkedés-típussal találkozhattunk: a gyerekek körülbelül fele nagyon meg volt szepenne, ezért nehéz volt beszédre bírni őket, a másáik fele a szülőktől, óvónóktól valószínűleg sokszor hallott intelmeket fogadták meg, és igyekeztek érthetően, hangosan beszélni. Ebből adódóan a befolyásoltág mértéke érdekesen változik. Az interjú elején minden gyerek egy kicsit zavarban volt, így a beszélgetés elején még jobban odafigyeltek beszédükre. Voltak olyan alkalmak, amikor a gyerekek a felvételek során, a beszélgetés végére olyan személyes elményekről kezdtek beszélni, amelyek során az audiomonitoros tevékenység háttérbe szorult, beszédükben egyre több nyelvjárási elem jelent meg. A fentieket figyelembe véve a befolyásoltág mértékét ebben az interjúformában 60-80%-korül állapítanám meg.

1. Első adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ë : *lövötte (1), éggy (1)* - A szövegben 4 helyen fordulhat elő e-ë szembenállás, ebből 2 valósul meg, 2 (*egy (1), nehogy (1)*) nem.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *vöttük (1), diszökkal (1), mög (3), mökköll (1), röggel (1), köll (2), lövötte (1)* - A szövegben 13 helyen lehetséges e-ö szembenállás, ebből 11 megvalósul, 2 (*meg (1), lehet (1)*) nem.

Szóbelseji -l kiesése:

a) Azonszótagú -l kiesésére nincs példa a szövegben (100 : 0%)

b) Szótagzáró -l kiesése: *eprobájjuk (1), ámos (1)* - Összesen 5 helyen lehetséges, ebből 2 megvalósul, 3 nem. (60 : 40%)

Alaktan

fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l kiesése:

-től, -től: *Dörrikátó (1)* - A rag csak ezen az egy helyen fordul elő a szövegben. (0 : 100%)

Szóvégi -r kiesése:

-már alakváltozatai: *má (1)* - Már alak egyszer jelenik meg. (50 : 50%)

Szóvégi -(r)t kiesése: *mer (1)* - mert alak egyszer sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

2. Második adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ë : *égygyik (1), éggy (1)* - A szövegben 8 helyen fordulhat elő e-ë szembenállás, ebből 2 valósul meg, 6 (*egy (5), se?ki (1)*) nem.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *mög (7), tigrisös (1), vötte (1), töszöm (1), löhet (1), köll (2), emöntek (1), löszök (1)* - 22 pozícióban lehetséges e-ö szembenállás, ebből 17 megvalósul, 5 (*énekeket (1), meg (3), gyerek (1)*) nem.

Szóbelseji -l kiesése:

Szótagzáró -l kiesése: *próbátuk (1), emönetek (1), nyarani (1), együtt (1), dobáta (1)* - Összesen 6 helyen lehetséges, ebből 5 megvalósul, 1 (*elkapnitja (1)*) nem. (16,7 : 83,3%)

Alaktan

a) csak toldalékban megjelenő változatok:

inesszivuszi funkcióban álló -ban-, -ben: *zokniba (1)* - Más helyen nem fordul elő ez a rag a szövegben. (0 : 100%)

-hoz-, -hez-, -höz: *falhon (1)* - Csak ezen az egy helyen szerepel a rag a szövegben. (0 : 100%)

b) fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l kiesése:

-től, -től: *Kevinne (1)* - A rag összesen három helyen fordul elő a szövegben, nem esik ki az -l két helyen (*távirányítóval (1), hálól-val (1)*). (66 : 33%)

Szóvégi -r kiesése:

-már alakváltozatai: *má (4), mán (2)* - Már alak egyszer sem jelenik meg. (0 : 100%)

Szóvégi -(r)t kiesése: *mer (5)* - mert alak egyszer sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

Lexika

Jön ige alakváltozatai: *együtt (1), hazagyüttek (1)* - A jön alak egyszer sem fordul elő a szövegben.

3. Harmadik adatközlő

Hangtan

Köznyelvi e - nyelvjárási ë : *éccör (1)* - A szövegben 4 helyen fordulhat elő e-ë szembenállás, ebből 1 valósul meg, 3 (*egy (3)*) nem. Lehetséges, hogy az *éccör* alakban azért jelenik meg az ë, mert más nyelvjárási elem is van a szóban.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *lössz (1), mög (8), fehéringöm (1), mökkészítötte (1), ekészítötte (1), körösztyanyám (1), körösztyapám (1), szerepölünk (1), emögyünk (1), hazamögy (1), mindönki (1), lönnö (1), beleférök (1), versenyön (1)* - e-ö szembenállás 35 helyen lehetséges a szövegben, ebből 24 megvalósul, 11 (*leszek (1), vezetem (2), meg (2), lehet (2), mindent (1), lessz (1), emeletes (1)*) nem.

Szóbelseji -l kiesése:

a) Azonszótagú -l kiesése: *vót (1)* - Csak ezen az egy helyen lehetséges azonszótagú l kiesése a szövegben. (0 : 100%)

b) Szótagzáró -l kiesése: *ötönyöm (1), ekészítötte (1), ejönnek (2), emögyünk (1), efütt (1), tanútam (2)* - Összesen 8 helyen lehetséges, ebből mind meg is valósul. (0 : 100%)

Alaktan

fonetikai alapú változatok:

Szóvégi -l egyszer sem esik ki a szövegben.

Szóvégi -r kiesése:

-már alakváltozatai: *má (2), mán (1)* - Már alak egyszer jelenik meg. (25 : 75%)

-kor: csak *akkor* (6 alkalommal) alak van a szövegben (100 : 0%)

Szóvégi -(r)t kiesése: *mer (1)* - mert alak egyszer sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

4. Negyedik adatközlő

Hangtan

Mindenhol a köznyelvi e hang jelenik meg a szövegben.

Köznyelvi e - nyelvjárási ö: *fölülletött (1), mög (1), mönni (1)* - A szövegben összesen 38 pozícióban fordulhat elő e-ö szembenállás.

Szóbelseji -l kiesése:

a) Azonszótagú -l kiesésére nincs példa a szövegben (100 : 0%)

b) Szótagzáró -l kiesése: *fiani (1), efogattá (1), puszigat (1), vóna (1), efoktak (1), kirepüttem (1)* - Összesen 15 helyen lehetséges, ebből 6 megvalósul, 9 nem. (60 : 40%)

Alaktan fonetikai alapú változatok

Szóvégi -r kiesése:

-**már** alakváltozatai: *Már* alak egyszer jelenik meg. (100 : 0%)

-**kor**: *akkó* (2) - *akkor* alak ötször fordul elő a szövegben.

Szóvégi (-r)t kiesése: *mer* (8) - *mert* alak egyszer sem jelenik meg a szövegben. (0 : 100%)

A gyermek adatközlők a formális interjúk során lényegesen kisebb arányban alkalmazták a nyelvjárás hangtani sajátosságait, mint az előző interjúformában. A zárt é megjelenése a következőképpen alakul: az első adatközlő az esetek felénél használja a köznyelvi változatot, a második és harmadik a negyedénél, a negyedik pedig teljes mértékben. Az e - ö szembenállás esetében az első három interjúalany az esetek körülbelül ötödénél hagyják el a nyelvjárás ö-t, csak az utolsó beszélő használja csaknem teljes mértékben a köznyelvi alakot. Megvizsgáltam, milyen helyzetekben használják, illetve nem használják a gyerekek a nyelvjárás ö hangot, de úgy találtam, a morfofonetikai helyzet nem meghatározó ebben a kérdésben, szerintem ez az eredmény a kevés adatnak köszönhető. Erdemes lenne ezt a jelenséget részletesen, egy több adatot tartalmazó fölmérésben megvizsgálni.

Összevetve ezeket az eredményeket az előző interjúnál kapott adatokkal azt mondhatjuk, hogy sokkal jobban keverednek a nyelvjárás és a köznyelvi formák, és az az adatközlő használta a legtöbbször a köznyelvi alakot, aki az előző interjúformában is. Számomra meglepetést okozott ez az eredmény. Azt vártam, hogy a gyerekek nagyobb arányban fogják elhagyni a nyelvjárás e - ö szembenállás ö hangját, mint a é-t, mivel az előbbi sokkal feltűnőbb, s a regionális köznyelvben is először azok a nyelvjárás sajátosságok tűnnek el, amelyeket a beszélőközösség tagjai a köznyelvtől leginkább eltérőnek érznek. De végiggondolva az okokat feltehető, hogy ez azért történt így, mert a gyerekek nyelvváltozatában sokkal erősebben él az nyelvjárás ö, mint a nyelvjárás é, hiszen, ahogy a bevezetőben is említettem, pragmatikai kompetenciájuk még alakulóban van. Az azonszótagú -l-t két adatközlő teljesen az írott nyelvnek megfelelően használja, egy pedig éppen ellenkezőleg (egy helyen nem volt erre adat). A szótagzó -l-t két adatközlő az esetek csaknem két harmadánál meghagyja, egy adatközlőnél csak az ötödénél marad meg az -l, egy adatközlőnél pedig mindenhol kiesik. Három adatközlő ebben az interjúban többször használta a köznyelvi formát, mint az előzőben, de egy adatközlő itt szinte csak a nyelvjárásnak megfelelő változatot választotta, míg az előző interjúban ennek fordítottja volt látható.

Szerencsére a szóvégi -l, -r, -t hangok jóval többször szerepeltek ebben az interjúban, mint az előzőben.

5. táblázat. Szóvégi hangok törlése gyermek adatközlők formális szövegeiben

	1. adatközlő	2. adatközlő	3. adatközlő	4. adatközlő
Szóvégi -l törlése	0 : 100%	66,7 : 33,3%	100 : 0%	n. a.
Szóvégi -r törlése	50 : 50%	0 : 100%	70 : 30%	75 : 25%
Szóvégi -t törlése	0 : 100%	0 : 100%	0 : 100%	0 : 100%

Az adatok ismét színes képet mutatnak. Csak az ért ok- és célhatározórag törlik minden helyzetben minden beszélőnél, s az előző interjúhoz képest nagyobb arányban használják az írott nyelvi változatokat.

Az interjúk során szerzett tapasztalataim azt mutatják, hogy a gyerekekkel végzett mindkét interjú formálisabb jellegű, az első kisebb, a második nagyobb mértékben, s ezt az adatok is alátámasztják. Mégis úgy gondolom, az adatok így is valós képet nyújtanak az alakulóban lévő gyermek kettősnyelvűség egy szeletéről.

4.3. A gyermek és felnőtt adatközlők nyelvhasználatának összegző összehasonlítása

Összegezve, a kettősnyelvű felnőttek legtöbbször olyan szituációkban használják a nyelvjárás, amikor beszédpartnereik is ö-znek. Ez a nyelvváltozat következetesen, teljes mértékben a nyelvjárás hangtani sajátosságait mutatja, de az alaktan és a lexika területén talánunk bizonyos, az idősebb nyelvhasználók beszédében meglévő elemeket, ami az általam vizsgált adatközlőknél nem voltak megtalálhatók, noha az informális interjúk során a befolyásoltság mértéke közel 0% volt. Ez a nyelvváltozat tartalmaz számos olyan elemet is, amelyekről nehéz eldönteni, a nyelvjárás vagy a teljesen familiáris beszélt nyelvi változat eleme-e. Ilyenek például a szóbelseji -l, és a toldalékok végén lévő -l, -r, -t hangok elhagyása. Úgy gondolom, ezek a jelenségek a beszélt köznyelvben is megjelennek, de nem olyan nagy mértékben, mint azt az informális interjú adatai mutatják.

A felnőtt adatközlők a formális beszédhelyzetben egyetlen nyelvjárás jegyet sem használnak - amennyiben a fent említett hangkieséseket valóban beszélt nyelvi sajátosságokként értelmezzük. A két különböző szituációban használt nyelvváltozatokat összehasonlítva kitűnik, hogy bizonyos jelenségeket (mint amilyen az azonszótagú -l kiesése) kerülni igyekeznek, mivel azokat abban a beszédhelyzetben valószínűleg nem érzik helyénvalónak, vagy stigmatizálnak gondolják.

A felnőtt adatközlőkhöz képest a gyerekek mindkét interjú-fajtánál meglehetősen kevert nyelvváltozatot használnak. Itt is szeretném megjegyezni azt, hogy a gyerekeknél mindkét interjúnál nagy volt a befolyásoltság mértéke, de mivel részt vettem több csoportfoglalkozáson is, elmondhatom, hogy valódi informális helyzetben használt nyelvváltozatuk jóval nyelvjárásiasabb az informálisnak szánt interjúban használnál. A nagyon hasonló adatok ellenére mégis megfogalmazható egyfajta jellemzés arról, hogyan beszélnek ezek a gyerekek különböző szituációkban. Az informális beszédhelyzetben több nyelvjárás jegyet használnak, mint a formálisabb beszédhelyzetben. Az adatok elemzésekor az is kiderült, hogy azok a gyerekek, akiknél a kettősnyelvűség még nagyon kezdeti szakaszban van, használnak olyan nyelvjárás sajátosságokat is, amelyek a felnőtt kettősnyelvűeknél nem találhatóak meg. feltűnő volt számomra, hogy a felnőttek adataiban sokkal több átmeneti változat található, mint a gyerekeknél, ami valószínűleg azszal magyarázható, hogy a gyerekek nyelvhasználatára még sokkal kevésbé hatott a köznyelv, mint a felnőttekére.

Azonlóan a felnőttekhez, a gyermeknél is megfigyelhető, hogy vannak olyan nyelvjárás jelenségek, amelyeket beszédükben kerülni igyekeznek, amikor audiomonitoros tevékenységük nagyon erős. Ahogy fent az adatok elemzésekor említettem, a vizsgált gyerekeknél nem azok a nyelvjárás jegyek tűnnek el először, amelyeket a nyelvjárás legfőbb jellemzőinek, a köznyelvtől leginkább eltérőnek érzünk, hanem azok, amelyek kevésbé térnek el a köznyelvtől, és valószínűleg a gyermekek nyelvi rendszerében kevésbé stabilak, mint például a nyelvjárás é helyzete.

Mind Ezeket figyelembe véve úgy gondolom, hívhatjuk a vizsgálatban részt vevő gyermekeket kettősnyelvűeknek, hiszen az adatokból kimutatható, hogy mind a nyelvjárás, mind pedig a sztenderd minden elemét jól ismerik, és használják. Szem előtt kell tartanunk azt a tényt, hogy a gyermeküket egy adott fejlődési szakaszban vizsgálom, amikor mindkét nyelvváltozat, de mindenként az nyelvhasználat még kialakulóban van. Ez fajta alakulóban lévő nyelvhasználat az általam vizsgált óvodás csoport legtöbb gyermekére igaz - s ez megfelel annak, amit a szülők nagy többsége megfogalmazott a kérdésben: szeretnék, ha a gyerekek ö-vel és e-vel is megtanulnának beszélni.

5. KÖVETKEZTETÉSEK

Dolgozatom bevezetőjében számos hipotézist fogalmaztam meg a mindszenti nyelvhasználatot és kettősnyelvűséget illetően. Feltevésem, miszerint a családok nagy többségében mindkét szülő csak ö-zik, nem nyert igazolást. A kérdőívemben kapott adatok tükrében elmondhatjuk, hogy a kettősnyelvűség a 20-35 éves korosztályt má már nagymértékben érinti mindszenten. Csaknem minden minden szülő úgy nyilatkozott, hogy szeretné, ha gyermeke ö-vel és e-vel is megtanulna beszélni, s indoklásaikban igazolták hipotéziseimet, miszerint az előbbi azért szeretnék, hogy a hagyományt továbbadják, továbbvigyék, az utóbbit pedig az esetleges későbbi nyelvi alapú hátrányos megkülönböztetés elkerülése érdekében.

Másik kérdőívem a kettősnyelvű felnőtt adatközlők nyelvi attitűdjét vizsgálta, s igazolta hipotéziseimet, mely szerint nyelvváltozat-választásukat elsősorban nem a megbélyegzettségűtől való félelem irányítja. Megkísérletem egy skála föllállítását arról, hogy mi alapján választják a megfelelő nyelvváltozatot a beszélők, s ebben az általam vizsgált adatközlőknél a megbélyegzettség az utolsó helyre került. A kérdőív és az ahhoz kapcsolódó beszélgetések igazolták másik feltevésemet is, vagyis a kettősnyelvű beszélők az egyesnyelvűeknél jóval nagyobb tudatossággal rendelkeznek, noha nyelvváltozat-választásuk legtöbbször nem tudatos. Csak akkor figyelnek oda tudatosan nyelvváltozatukra, ha olyan különös nyelvi helyzetbe kerülnek, mint például mikor a köznyelvet beszélő környezetben ö-z nyelvhasználatával beszélnek telefonon.

A csak a nyelvjárás beszélő mindszenti segítőmmel való egyeztetés során kiderült, hogy vannak olyan nyelvjárás sajátosságok, melyeket az általam vizsgált kettősnyelvű beszélők nem alkalmaznak, vagyis megdólt az a hipotézisem, mely azt tételezte fel, hogy a kettősnyelvű beszélők nyelvjárás nyelvváltozata semmilyen sem tér a csak a nyelvjárás beszélők használta nyelvváltozattól. Ezzel szemben igazolódot az a nézetem, hogy a formális beszédhelyzetben használt nyelvváltozatuk semmilyen nyelvjárás jegyet sem tartalmaz.

A gyermek kettősnyelvűek esetében a vizsgálatok részben igazolták hipotéziseimet. Az általuk használt két nyelvváltozat valóban nem különíthető el tisztán, s nyelvhasználatukat mind a szituáció, mind pedig a beszédpartnerhez fűződő viszony nagyban befolyásolja. A két nyelvváltozat elkülönülésében azonban nem feltétlenül a kor, hanem egyfajta nyelvi intelligencia játszik szerepet.

Az eddigi vizsgálatok alapján a kettősnyelvűség különböző fajtáiról mind egyazon skála különböző részein elhelyezkedő nyelvváltozatokról beszélhetünk. E skála két végén a nyelvjárás, illetve a köznyelv állnak, s számos tényező játszik szerepet abban, hogy az adott beszélő nyelvjárása a skálán hol helyezkedik el. Úgy gondolom, a magyarországi kettősnyelvűség esetében nem beszélhetünk passzív kettősnyelvűségről, hiszen minden anyanyelvű beszélő megérti az összes itt található nyelvjárás.

Lengyel, magyar két jó barát

Az én lengyel himnuszom

Ha a lengyel himnusz kerül szóba, akkor az, akinek nincs meg a szegedi Móra Ferenc Múzeum munkatársának, Nagy Ádámnak a himnuszokról szóló könyvecskéje, az internetes keresőhöz folyamodik. Ott pedig megtalálja:

A Himnusz

A Lengyel Köztársaság hivatalosan 1927-ben elfogadott nemzeti himnusa a Dąbrowski-mazurka, amelynek szövegét Józef Wybicki írta 1797-ben az olaszországi Reggióban egy népszerű és közismert népi mazurka dallamára.

Jeszcze Polska nie zginęła,
Kiedy my żyjemy,
Co nam obca przemoc wzięła,
Szablą odbierzemy.

Marsz, marsz Dąbrowski,
Z ziemi włoskiej do Polski,
Za Twoim przewodem
Złączym się z narodem.

Przejdziem Wisłę, przejdziem Wartę,
Będziem Polakami,
Dał nam przykład Bonaparte,
Jak zwyciężać mamy.

Marsz, marsz Dąbrowski, (...)

Jak Czarniecki do Poznania
Po szwedzkim zaborze,
Dla Ojczyzny ratowania
Wrócim się przez morze.

Marsz, marsz Dąbrowski, (...)

Mówił ojciec do swej Basi,
Cały zapłakany:
" Słuchaj jeno, pono nasi
Biją w tarabany."

Marsz, marsz Dąbrowski, (...)

Lengyelország nem veszett el,
mindaddig, míg élünk,
honnan önkény üldözött el,
karddal visszatérünk.

Jöjj, jöjj Dąbrowski,
olasz földről te hozz ki,
véled meg sem állnánk
lengyel népünk vár ránk.

Visztulánk vár és a Warta,
lengyelek leszünk mi,
Bonaparte megmutatta,
hogyan lehet ma győzni.

Jöjj, jöjj Dąbrowski, (...)

Mint Czarniecki vívta Poznánt
svéd seregtől hajdan,
behajózta lovasságát
megtudván, hogy baj van

Jöjj, jöjj Dąbrowski, (...)

Lengyel lányhoz szól az apja,
arcán könny pereg le
"mintha ők jönnének, hallga',
mintha dob peragne."

Jöjj, jöjj Dąbrowski, (...)

(Csordás Gábor fordítása)

(Megtalálható: http://www.polinst.hu/?page=lengyel_himnusz&uklad=4 - 2005.07.22.)

Tartok tőle, hogy ez a szöveg nem kelt különösebb érdeklődést; a mai magyar-lengyel barátság - talán éppen a próbatételek hiánya miatt [hála Istennek!] - nem olyan erős, mint amilyen volt az 1940-es vagy az 1970-es években. Ugyanakkor a Lengyel himnusz szövege, keletkezésének története és a hozzá tapadt történelmi-politikai helyzet üledékei olyan fontosságúak, hogy megéri foglalkozni a szöveggel!

Találkozásaim Gyermekkor

A lengyel himnusszal gyermekkoromban találkoztam először. Édesapám szíjgyártó volt a térszben, de mint kisiparos otthon dolgozott. Amikor nem tanultam, akkor sokszor kellett fogynom a csikó pofájába nehezen rögzíthető löszerszámokat, elsősorban a hámokat. Meglehetősen hosszú ideig eltartott, míg varrta az előregeedett fuvaroskészségeket, valamilyen módon el kellett ütni az időt. Szólt időnként a rádió is, de apám jobban szerette a nagyapámtól tanult módon mulatni a várakozást: énekelt. Énekelt népdalokat, magyarnótákat, operett- és operaslágereket, a húszas és a harmincas évek közönségsikert aratott dalait.

Tőle hallottam az alábbi szöveget, elmondása szerint a lengyel himnusz:

Nem veszett el Lengyelország,
A csatára fölkel.
Nem veszett el Lengyelország,
A csatára fölkel.
Fölkelni fölkel,
Hogyha hívják fölkel -
Együtt vívja harcát
Magyar és a lengyel!

Fölkelni fölkel,
Hogyha hívják fölkel -
Együtt vívja harcát
Magyar és a lengyel.

Hogy ezt a változatot milyen fordításból vette, azóta sem tudtam meg... (ha megnézzük az eredeti szöveget, akkor rögtön látszik, hogy kevés köze van hozzá). Viszont a dallam pontos volt, jól illeszkedett hozzá a szöveg jelentése; a tartalomban pedig a lengyel-magyar barátság fogalmazódott meg, akár a közismert mondókában:

Lengyel, magyar két jó barát,
Együtt isszák egymás borát.

Természetesen, azóta kiderült, hogy lengyelül egész másról van szó: 'akár harcban, akár az asztalnál'. Apám nemcsak énekelt. Mesélt arról is, hogy 1944-1945-ben, mikor a szegedi utászászlóalj katonájaként körbekerülte a háborús magyar fronthatárt, akkor kapcsolatot tartottak a lengyel és szlovák partizánokkal is (de ez már nem az én történetem).

Kamaszkor

A második nagy találkozásom 1971-72-re tehető: ekkortájt vetítette a magyar televízió Andrzej Wajdának szinte minden, addig keletkezett alkotását. Megrendítő volt A légió (1961) című film. Nagyjából ekkor éltük mi is a fiatalok lázadását. Igaz, nem az amerikai vagy francia, illetve német eseményekhez hasonlóan, sőt a budapesti tüntetésekről is csak hallottunk Kiskőrösön (még csak föl sem utaztunk; csak levelekből és pletykákból értesültünk arról, ami Pesten történt.)

Fölismertem a történelmi helyzet közösségét, s bár nem tudtam megszerezni Stefan Żeromski híres regényét (a forgatókönyvet Aleksander Scibor-Rylski ebből írta), de innentől kezdve tudtam már azt, hogy van másféle fordítás is. Később kiderült, hogy a szövegálíró fordító az eredeti induló szövegéhez a Radó György-féle fordítást használta fel. A filmbeli jelenet olyan fontos volt, hogy később, a himnuszokról szóló CD-ROMos munkámba is (Himnusz in Mozaik 1.0 Mozaik Kiadó Szeged, 1997.) beillesztettem az Itáliában menetelő légió jelenetét. Ma sem tudom elérékenyülés nélkül nézni az önkénteseket, akik rongyosan, mezítláb haladnak olyan értelmetlen áldozatokat követelő úton, melynek végén ott ködlik a vágyott cél: a visszaállított, független Lengyel Királyság.

Egyetemistaként

Harmadszor 1979 nyarán találkoztam a lengyel himnusszal - ekkor már a teljes és eredeti lengyel szöveggel! Finnországban, Kuopióban voltam nyelvi gyakorlaton finnugor szakos hallgatóként. A kolégiumban a finn nyelvet tanulók között lengyelek is voltak, s a szabad időnkben sokat beszélgettünk. Nemcsak az eredeti szöveget írták le, hanem a finn (és az orosz) ismereteink segítségével - no meg kézzel-lábbal mutogatva - meg is értették velem: miről is szól a szöveg. Ha összekapcsoltam azzal, amit történelemből a lengyel eseményekről tanultam (ha nem is voltam Kelet-Európa speces, de tágabb "hazám" érdekelt), akkor sokkal többet megértettem belőle, mint a Wajda-filmből. Hazaérve első dolgom volt, hogy az Egyetemi Könyvtárban megkeressem a hozzáférhető fordítást:

Nincs még veszve Lengyelország

Nincs még veszve Lengyelország,
Míg mi meg nem haltunk.
Hogyha földünk elrabolták,
Visszaszerzi kardunk.

Fel, fel, Dombrowski,
Zászlódat bontsd ki,
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.

A Wartáig, Visztuláig
Szabad lesz a lengyel,
Bonaparte álma válik
Tetre győzelmeddel.

Fel, fel, Dombrowski,
Zászlódat bontsd ki,
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.
Poznannal Czarniecki kardja
Mindent visszaszerzett,
Így szállunk majd mi is partra,
Hogyha hív a nemzet,

Fel, fel, Dombrowski,
Zászlódat bontsd ki,
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.

Szólt a lányhoz az aggastyán
- Szeme könnybe lábadt -
Figyelj, lánykám, még hallasz tán
Lengyel trombitákat.

Fel, fel, Dombrowski,
Zászlódat bontsd ki,
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.

Cseng a hangunk, szabadság int.
Több türelmünk nincsen!
Velünk vannak jó kaszáink,
Kościuskóval Isten!

Fel, fel, Dombrowski,
Zászlódat bontsd ki,
Ha te vagy vezérünk,
Népünkhöz elérünk.

Radó György szövegében (in Világirodalmi antológia III. Egyetemi segédkönyv Szerkesztette Sótér István, Halász Előd Tankönyvkiadó Bp., 1962. 824.o.) mindössze az volt a furcsa, hogy az utolsó előtti versszakkal nem találkoztam sem akkor, sem a mostani szövegben.
Napjaink

Az utolsó nagy élmény kétszeresen is megint Wajdához kapcsolódott: amikor megnéztem a Mickiewicz-eposzról készült filmet (lengyelül és szinkronizálva), akkor eszembe jutottak a fölkelőkről a Wyspianski-Mennyegző kaszás parasztjai. Igaz, azok az 1846-os galíciai felkelők emlékét idézték, de nekem a Radó-fordítást is. Ekkor határoztam el, hogy magam is megkísérlem magyarra ültetését. [A Csordás-féle fordításról nem tudtam.]

Az én lengyel himnuszom

Legelőször is azzal kell kezdenem, hogy magam is nótás kedvű vagyok, bár inkább füttyüreszem, mint dalolok. Ez azért fontos, mert a himnusz dallama szinte beépült mozgásomba: nem a táncos járásba, hanem a közlekedő-bicikliző ember mozgulataiba. Úgy formáltam meg tehát a fordításomat, hogy összevegyült ritmusa a bennem élő zenével.

Másodszor óriási segítséget kaptam szomszédunktól-barátunktól, Marek Brzózkától és családjától. Erre azért volt szükség, mert hiába tud feleségem, Varga Magdolna lengyelül, hiába néztem volna nyelvtanokkal és szótárakkal a szöveget: nem tudtam volna az anyanyelvű értelmezéshez közel kerülni.

Harmadik nagy segítségem a 19. századra vonatkozó ismereteim voltak. Nemcsak a lengyel vagy a magyar történelmet ismerem meglehetősen, hanem az észet, a lett, a litván és a finn történelmet is: van arról fogalmam, hogy mit jelent a nemzeti érzés, a nemzeti gondolkodás. Doktori disszertációm az észet nemzeti megújulásról írtam, oktatási segédanyagként pedig ugyancsak CD-ROMon A polgári Magyarország születését.

Mindezek segítségével és alapján dolgoztam a Regióban keletkezett indulószövegen. Tudom, van némi eltérés az eredeti Wybicki-vers jelentésétől. Rögtön az első az első versszakban található "Polska" szó: úgy vélem, ez inkább 'Lengyelföld', 'Lengyelhon', mint Lengyelország. Itt, Kelet-Európában 1797-ben még nem érthették a Marseilles Franciaországának politikai jelentésében a részben szülőföldhöz, részben a lengyelül beszélők lakta területhez kapcsolódó jelentést. A 'kard' szót azért cserétem a vérünkre, mert az ok-okozati metonímia összekapcsol az áldozattal.

A refrénben kiemelt jelentést tulajdonítok a "mars" szó megtartásának: nemcsak az induló parancsszava (s ez összekapcsol az Osztrák-Magyar Monarchia kétnyelvűségével 1918-ig a Galiciával közös Lengyelországgal), hanem utal a belőle származó táncdalra is, a mazurkára. Tudom, a lobogó emlegetése a 19. század első felét idézi - ám ez nemcsak az 1830-31-es, illetve az 1846-os és 1848-as sikertelen felkelések emlékét is idézi, hanem a kicsit retorikus reformkori magyar ifjúság (és irodalom) szóhasználatát is.

Kicsit nehézkes a harmadik versszak magyarítása: a két nagy folyónak

(lásd Kiss Gy. Csaba tanulmányai: - in http://irodalom.web.elte.hu/iris/index2.html?http%3A//irodalom.web.elte.hu/iris/arch/cikkek/2000_23/folyokmi.html - 2005.07.22. és in http://www.mmi.hu/szin/szin8_3/kiss_gynemzet.htm - 2005.07.22.) feltétlenül szerepelnie kell! Ugyanakkor nem hagyható ki Bonaparte neve sem, aki az itáliai hadsereg parancsnokaként megtalálta a lengyel légió katonáinak szívéhez vezető utat.

Az ötödik versszakban világos volt, hogy arra kell utalni: a kor katonaföldrajzi viszonyai között egyedül tengeri úton volt elképzelhető a főlsszabadító-egyesítő háborút elindító katonai lépés. Sem a Porosz Királyság, sem a Habsburg Birodalom elhelyezkedése nem tette lehetővé és valószínűvé a szárazföldi akciót. S hogy mennyire nem légbőlkapott elképzelés ez, bizonyítja, hogy Napóleon 1799-ben tengerrel indított hadműveleteket Egyiptom ellen.

Az utolsó előtti versszak eredeti szövegében csak a dobokról van szó - ám aki a Berlioz-féle Rákóczi indulót ismeri, az tudja, hogy a csatában kitüntetett szerepe van a kürtnek is (lásd még Petőfi Sándor Csatában című költeményét: "...trombita harsog...")

Összegezve: tudom, sok az archaikus szó és szókötés; sok az eltérés az eredeti lengyel szövegtől a magyar befogadók történelmi múltjához ragaszkodva - ám ha füttylés, dúdolás közben a saját szövegemet is hallok a lengyel mellett [szinkronban], akkor nemcsak Wajda légiósainak dalát idézem, hanem azoknak a magyaroknak énekét is, akik 1794 és 1918 között soha nem feledkeztek meg arról a lengyel-magyar barátságról, amely áldozatokat is követelve összekötötte azokat, akik szembefordultak a zsarnoksággal. Mert nemcsak a lengyelek harcoltak a magyarok ügyért, hanem - ha lényegesen kisebb számban is - magyar ifjak is részt vettek a lengyel felkelésekben, magyar családok segítettek a menekülőknél, magyar politikusok emelték fel szavukat a lengyel ügy érdekében. Tisztelet a hősöknek, emlékezzünk az áldozatokra, akik nem haltak meg hiába!

JÓZEF WYBICKI:
DAMBROWSKI-MARS

Nem veszett el lengyel földünk,
Míg amíg mi élünk!
Amit ellen' elvett tőlünk,
Visszaszerzi vérünk.
Mars, mars, Dambrowski!
Lobogódat bontsd ki!
Ha te vagy vezérünk,
Honunkba elérünk.

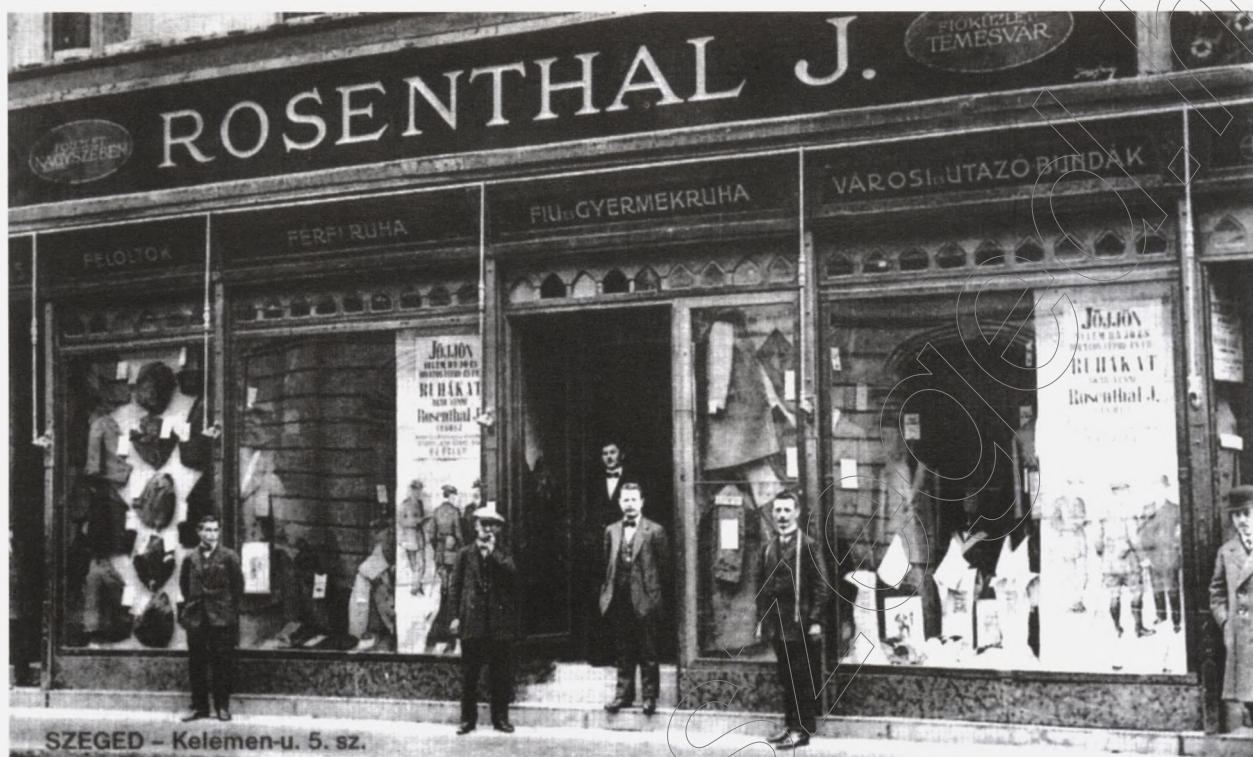
Mint egykor Czarnecki Poznant
Svédek veszte után...,
Mi is megmentjük a hazát
Tenger ösvényén át!
Mars, mars, Dambrowski!
Lobogódat bontsd ki!
Ha te vagy vezérünk,
Honunkba elérünk.

Átgázolunk a Wisztulán,
A Wartán átkelünk
Bonaparte most a példánk:
Lengyelként kell nyernünk!
Mars, mars, Dambrowski!
Lobogódat bontsd ki!
Ha te vagy vezérünk,
Honunkba elérünk.

Az atya szólt Basiához,
Könnyeivel küzdött:
Hallga, miénk a harci dob,
Fújják már a kürtöt.
Mars, mars, Dambrowski!
Lobogódat bontsd ki!
Ha te vagy vezérünk,
Honunkba elérünk.

Kossuth tábornokaival: Perczellel, Klapkával, Bemmel, Debrinszkyvel és Aulichhal az utolsó haditanács alkalmával 1849-ben

Egy divatüzlet a századfordulón

Százéves szegedi divat

Kúp Gyula női divatériu üzlete

Kúp Gyula szegedi és Spitzer Géza budapesti kereskedő 1890-ben alapította és nyitotta női ruha és felöltő, konfekciókészítő, női divatáriu üzletét. Cégüket a társas cégek jegyzékebe vezették be. Saját üzletének megalapítása előtt a Kis Dávid és Társa cégvezetője volt.

1892-ben Spitzer Géza kilépett a cégből. Az üzlet érdekében Spitzer hozzájárult, hogy a cég a "Kúp Gyula és Társa" cég nevet használhassa. Az üzlet egyéni céggé változott.

Az üzlet 1893. május 1-től a Széchenyi tér 17. számú házba, a főpostával ferdén szembe költözött át. Kúp 1898-ban női divatüzletét úri szabósággal bővítette. Összeköttetést létesített Anglia, és Franciaország legtekintélyesebb gyárosaival, így állandóan dús választéka volt raktáron. Külön osztály foglalkozott a papi szabósággal.

1907-ben világvárosi portált állított föl amikor emeleti toalet műtermeit összekötötte a földszinti helyiségével.

Széles áruválasztékkal állt vevői rendelkezésére. Párizsi fűzők, őszi-téli újdonságok, legújabb női ruhaszövetek, selymek, bársonyok voltak minden mértékben

állandóan a raktáron. Kész női kosztümök, kabátok, jaquett és színházi köpenyek, szőrme áruk, blúzok, juponok és toll-boák színesítették a választékot. A mennyasszonyi kelengyék saját műtermében készültek. Szőrmeosztályán valódi perzsa, sealskin és menyétkabátok, kolliérek, karmantyúk és szőrme kalapok voltak. Gyászosztályukon a sötét ruhák 8 óra alatt készültek. A legújabb párizsi fűző Kúpnél kapható volt.

A cég üzlete Szeged és az egész Délvidék elit közönségét vonzotta. Számos megrendelője volt a főváros legmagasabb köréből is.

1912-ben a király kabinetirodája értesítette a magyar kir. kereskedelmi minisztert, hogy Kúp Gyula és Társa női divatház cégtulajdonosának, felsőnemes köttsei Kúp Gyulának a császári és kir. udvari szállítói címet adományozta.

udvari szállítói címet adományozta.

Lapszám: _____ Szeged, 1917. Jan. 5.

TELEFON 204 TELEFON 204.
Cs. és kir. udvari szállító

KÚP GYULA és TÁRSA SZEGED.

Számla Tekintetes *Tisztelt* Tisztelt úrnak Kiszámláz: *számla*

FIZETENDŐ SZEGEDEN			
1	Gyűszű ruha	K	180.-
Kiszámlázott:			
1917. JAN. 5.			
Kúp Gyula és Társa			

SZABOTT ÁRAK! ERŐSÍTŐ MANGUS FÜZŐK ÁRÁHÁZNA

Kúp tavasszal és ősszel nyugat-európai bevásárló körútra indult. Párizs, Berlin, Bécs divatházai legfrissebb áruival, újdonságaival tért haza, s ezzel lehetővé tette szegedi közönségének a

világszínvonalon történő vásárlást. A fűző mint a "toilette lelke", az akkori női ruházat esztétikus kiegészítője volt. A külföldi női kosztümök, úti-, por-, lüszter és selyem köpenyek, pongyolák, aljak, juponok, toll- és szörmeboák, hímzett linon (lingerie) toilették vonzották a vásárlókat. Szörmeosztályán megrendeléseket, javításokat, alakításokat vállalt.

Világvárosi színvonalon berendezett üzlete két utcára nyílt (Széchenyi tér-Kelemen utca), két, emeletes színttel. Portálját a Gyuk és Neográdi budapesti portálépítő cég alkotta meg.

Kúp cég kiállításokon mutatta be a legújabban beszerzett árukat. A rendezvényeken francia, angol és német divatújdonságok legszebb kreációi szerepeltek. E kiállítások vendégszerető háziasszonya Kúp Gyuláné volt.

Kúp 1922-ben beszüntette női szabó és szűcs üzletágának működését, majd részvénytársasággá alakulva feleségét cégvezetőnek nevezte ki. A cég neve Kúp Gyula és Társa. Nyolc részvényes családtag 800 db részvényt vett meg.

A vállalkozás tárgya: mindenféle női divatárukkal,

Alapítottott 1890. Telefon 204.

Szörmeárúk!! :: Saját :: szűcsműhely.

Táviratcim: Kúp Gyula, Szeged. Szabott árak!!

KÚP GYULA ÉS TÁRSA
Maison des Robes & Confections **SZEGED.**

Menyasszonyi kelengyék, utcai, alkalmi, visit- és báltoilettek a saját műtermelinkben készítettnek el. Kész női blousok, pongyolák, juponok, Szörme kabátok, :: bündák, collierek, karmantyuk :: **áruháza.**

Kész confection-raktár párisi és berlini eredeti modellekből. A C. P. A La Sirène párisi fűzők az összes államokban szabadalmazva.

C. P. ALA SIRENE PARIS

Délmagyarországi egyedüli elárústói **Kúp Gyula és Társa, Szeged**

készruhaneműkkel, konfekciókkal, kalappal, továbbá szövet-, csipke-, bélés-, szörme és szűcsárúkkal, úgyszintén az ezen üzletágakkal kapcsolatos minden egyéb áruval, kész- és félgyártmánnyal való kereskedés.

1925-ben a részvényesek száma 11 főre nőtt, 2400 db részvénnel.

A társaság 1929-ben föloszlott, a fölszámolás 1931-ben fejeződött be.

A családról röviden: Az újszegedi Zsótér magtárt 1849-ben lőportárnak használták, melynek élére Kúp Jánost nevezték ki. Ő a kis létszámú - mindössze 60 családnyi szegedi nemesség egyik tagja volt.

Ősét, Kúp Andrást, III. Ferdinánd emelte nemesi rangra 1643-ban. Együtt járt ezzel az eredetileg Veszprémhez, később

Somogy megyéhez tartozó köttsei birtok után a "felsőnemes köttsei" előnév használatával. Kúp Jánosnak második házasságából született Kúp Gyula (1855-1932), a messze földön híres divatáru üzlet alapítója.

VÁSÁROLJON míg a kedvezményes vétel kínálkozik a n. 6. hölgyközönség
 (Csak magánvevőknek, ismételadók kizárva.)
Homespun, 120 cm. széles kelme. **Zibelin noppe** (ujdonság). **Skót himalaya kelme**. **Mosóbársony**, 10 minőség.
 Páris, utasok, legény barna, 180 árnyalat. Méterár 75 krajczár. 120 cm. széles divatszínnek. Méterár 90 krajczár. 120 cm. széles. Méterár 95 krajczár. Rendkívül vétel. Méterár 60 krajczár.

SÁTOR PÁL divatáruházában.

Sátor Pál divatáruháza

Sátor Pál 1896-ban alapította divatáruházát a Kárász utca 6. számú házban. Rendszeres bevásárlásait Párizsban, 24 Rue Quatre Septembre telepén végezte. Alapításának második évében divatáruházát megnagyobbította. Üzletét nagyszerűen sikerült kibővíteni, s olyan cikkekkel ellátni, melyeknek kizárólag eladási joga őt illette. A megnagyobbított áruház nyitáskor valóságos emberáradat igyekezett az előkelő áruház felé. Az idényre beszerzett újdonságok közszemlére voltak kitéve. Virágzó üzlete az előkelő női közönség találkozóhelyévé vált. A kirakatban láthatta a közönség a párizsi kiállításra készített díványpárnát, mely a kézimunka remeke volt. Selyem szövetei kizárólag lyoni és zürichi gyárakból származtak. Hirdetése szerint mosóbársonyok, szintartó flanelek, barheték 50 fillértől kezdve voltak kaphatók. Divatlapok álltak a vevők rendelkezésére.

Homespun, zibelin noppe, skót himalaya kelméket forgalmazott csak magánvevőknek, az ismét eladókat kizárta.

Már tél végén Londonba utazott, hogy kiváló gassa a tavaszi és nyári szezon remekeit.

A külföldön látottakat a hazai gyárosokkal utánoztatta. A divatkelméket Győrben, a mosókelméket a budai Goldberger-gyárban, francia Fantasie hímzéseket és csipkék utánzatait Késmárkon és Rózsahegyen gyártatta le.

1905 tavaszára elkészült a Kárász és Kölcsey utcák sarkán az Új Wagner-ház. Ide helyezte át divatáru üzletét, melyet gazdag, világvárosi színvonalon rendezett be. Hasonló állítólag csak Párizsban volt. Ő maga tervezte belső berendezését, mely a magyar asztalosipar remeke volt.

Divatosztályain az alanti cikket forgalmazta: divatkelme, selyem, mosóárú, bélésárú, bársony és peluche, szalag-csipke paszomány,

piperecikkek, nap- és esőernyők, blúz, pongyola, alsószoknya, nyakkendő, női szabókellékek. Csodálatos kirakatai, naponta emelkedő forgalma volt a bizonyítéka, hogy városunk idegenforgalmát is növelte e nagyszabású, fényes áruház.

kereskedőt veszített. 1911-ben a divatáruházat Eliás Miksa budapesti kereskedő vette meg mindenestül. Sátor Pál először a híres Fein-féle cégnek, majd a Holtzer Simon cs. és kir. udvari szállító divatháznak lett az

üzletvezetője (IV. kerület Kossuth Lajos utca 9.). Később az Eisner Oszkár cégnél volt alkalmazott.

A világhírű vízmentes tükörposztó egyedüli elárúsító helye Sátor Pál divatáruháza volt. E posztó volt a legjobb, legalkalmasabb anyag női kosztümökre.

1914-ben a Rákóczi út 44. számú házban, az Emke kávéház mellett nyitott nagyszabású női divat és kelengye áruházat.

1909. évben divatáruházat konfekció ruhaházzá alakította át. Még ebben az évben bezárt - kiárusítás után - a nagy reményekkel kecsegtető áruház. Sátor Pál Budapestre költözött, egy országos hírű fővárosi divatház tulajdonostársa és vezetője lett. Szeged üzleti világa pedig egy agilis, európai színvonalú

Sátor Pál 1914 áprilisában öngyilkos lett. Már szegedi tartózkodása idején anyagi csapások érték. A jó szakember, a jó üzletember abba sem tudott belenyugodni, hogy életét alkalmazottként élje le. Kilépett, és 1914. április 28-án öngyilkos lett. Élt 45 évet. A rákos-keresztúri izraelita temetőben nyugszik.

Bátyai Gitta

Junius hó 9-től, azaz keddtől kezdve reggel 8 órától déli 12-ig és délután 2-től esti 7 óráig és minden nap, folytatólag míg a nyári raktár-készlet tart,

rendkívüli olcsó elárusítást rendez,

mely a t. vásárló közönséget **bámulatba fogja ejteni.**

Divatkelmek, selymek, mosókelmek, napernyők és ruhadiszek gyári ára tetemesen olcsóbb lett.

E miatt az összes raktáron lévő cikket 30%-kal olcsóbban adom.

A nagyérdemű vásárló közönség figyelmét ez uton hívom föl

ezen rendkívüli olcsó alkalmi vásárlásra

Hajnali töprengések

A léhűtő

Munkakerülő, széltoló, lóköető, akasztófavirág, naplopó és még sok szép díszítő jelző illetve annakidején azokat, akik igyekeztek valahogy megkerülni az akkor még tisztességnek számító munkát.

Léhűtőknek nevezték azokat is, akik a gazdagok környezetében látszólagos szolgálatukért kaptak javadalmazást. Ebből a fajtából ma is bőven találunk, de most nem róluk fogok beszélni, hanem a sörről.

A világ minden részén népszerű, általában kesernyős, ritkábban édes, fűszeres, mámorító ital eredete az ósködbe vezszik.

Szinte biztos, hogy már az ősember felfedezte a bódító italok bizonyos formáit, az újkőkorban pedig, mivel ismerték a búzát és az árpát s voltak nagy tároló edényeik, ha úgy tetszik, kádjaik, hordóik, megjelenhetett a barnás-szőke ital.

Első régészeti forrásunk Szudánból származik, ahol egy Kr.e. V. évezredből származó edényben mutattak ki a vegyészek sörnyomokat. A piramisok korában már általános volt a sörfőzés, és jelentős szerepet kapott a sör a mitológiában is, ugyanúgy mint a kortárs Mezopotámiában, ahol a Gilgames eposzban is találkozhatunk az akkor szentnek számító itallal.

Szinte természetes, hogy a germán mitológia istenei is fogyasztották, a finn Kalevala pedig több sort tartalmaz a sörről, mint a világ teremtéséről.

A világ legrégebbi törvénykönyve, a babilóniai király Hammurapi (Kr.e. 1792-1750) fekete bazaltba vésett törvényei már foglalkozik a sör minőségével.

Hazai első írott forrásunk 1152-ből van, amikor is bizonyos Gyöngy asszony végrendeletében „serestort” kívánt temetése utánra. A méz erjesztéséből készült fűszeres márc (méhsör) a középkor egyik kedvelt itala volt. II. Béla király 1138-ban kelt adománylevele szerint a dömösi prépostságot évi 175 akó márc illette meg, melynek előállítására 59 település lakóit kötelezte a király.

Talán meglepő, hogy régebben a sörfőzés az asszonyok feladatai közé tartozott s a sör minősége ugyanúgy a gazdasszony büszkesége, vagy szegénye volt, mint az általa süített kenyéré.

A serfőzés később céhekbe tömörültek, majd a 19. század gyors ipari fejlődése létrehozta az első sörgyárakat.

Korábban minden bajor faluban volt sörfőzde, néha több is. Mivel a jó sörhöz jó víz kell, melyet a falun átszaladó tiszta patakból nyertek, állítólag kidobolták: Ma sört főzünk, ne pisiljete a patakba!

Talán nem véletlen, hogy a müncheni Deutsches Museum-ban a sörgyár makettjét a kőbányai egykori Dreher gyárról mintázták.

Hej koma, micsoda égitálya,

hogy az Isten csudájába került az oda? Így hangozott a harmincas évek egyik, akkor népszerű madrigáljának, beszélyem címét adó részlete. A ma már feledésbe merült dalocska úgy kezdődött, hogy: Három paraszt kiment a libalegelőre, meglátott egy repülőt fenn a levegőbe.

Bizony, akkoriban nagy ritkaság volt, a Bécs-Budapest járat útvonalát, vagy a főváros környékét leszámítva, az alig harminc éves találmány, a repülő gép valamelyik típusát megpillantani. Szándékosan írom két szóban az új kifejezést, hiszen nem az ember repül, hanem a gép, melybe akkor még kellett ember is, ma már nem mindig.

Pesten 1884-ben Schmidt Pál építette az első sörgyárat, melynek hordóit már a kőbányai pincék labirintusában ászkolták. 1854-ben aztán már az újonnan fűrt mély kutakból igen tiszta, a sörfőzéshez különlegesen jó minőségű vizet nyerve itt épült fel a ma is működő sörgyár.

Az 1516. évi bajor törvény szerint a jó sört - helyesen Bier - négy alkotóelemből kell előállítani. Ezek pedig a maláta, a komló, a sörlesztő és a tiszta víz. Mivel ez mindmáig érvényes, fussuk át röviden a sörfőzés folyamatát.

A sörárpát beáztatják, kicsíráztatják, majd megszáritják. Ez a maláta, melyet megőrölnek, s bő vízbe raknak. Ezt az elegyet langyos vízzel keverik, majd egyharmad részét felforralják. A forró malátát visszaöntik a kádba, majd ezt a műveletet még kétszer megismélik, így mintegy 75 fokra melegszik a keverék. Lehűtve ülepítik. Ezek után komlóvirággal elegyítve a komló-forraló üstben 1-1,5 óráig forralják. Most következik egy nagyon fontos művelet, a majdnem kész sörlét nagy kádakban kevergetve lehűtik, a keverés azért fontos, hogy a lé sok oxigént vegyen fel. Most éri utol a kutya a farkát, a sörlét nagy lapátokkal kevergető munkások a „léhűtők”. Ma már minden gépesítve van, de egykor bizony a léhűtő munkája sokkal-könnyebb volt, mint a kazánkovácsé, vagy az arató kaszásé. Szűrés után - a sörcefre jó takarmánynak bizonyult, kádakban élesztőt hozzáadva erjesztették, majd amikor letisztult, hideg pincében, már hordókba töltve játszódtott le az utóerjedés. 2-6 hónapig érett az aranyszínű folyadék az ászokfákon.

A sör sok vitamint és fontos elemet tartalmazó ital, van ország, ahol gyógyszerként felírja az orvos. Bizonyára nem hiába mondotta a sebész néhai apósomnak. Gyula bácsi, ha naponta megivott volna pár korsó sört, most nem kellene a veseköveit bicskával kiszedni.

Nagyon sok sörfajtát ismerünk, s a sörivási szokások is változnak, néha országonként, néha már tájegységenként.

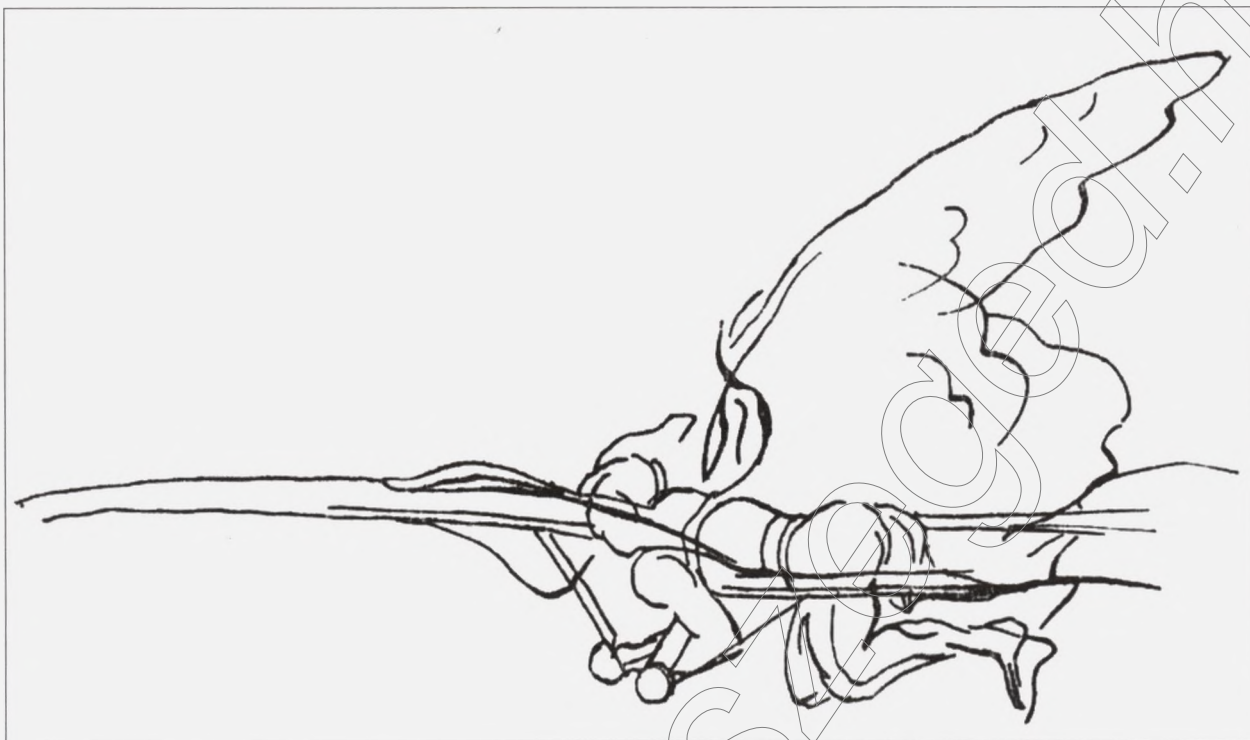
Magam sem tudtam eddig, hogy a házasság legszebb, a nálunk mézesheteknek, máshol Európában mézes hónapnak hívott időszak is a sörről kapta a nevét. Az újasszony ugyanis hagyomány szerint méhsört, azaz mézes, fűszeres vízből erjesztett márcot ivott a nászt követő hetekben, melynek vitamin és hormon tartalma elősegítette a fogamzást, valamint jó erőben tartotta az ifi-asszonyt.

Remélem, tudtam újat mondani a sokunk által szeretett itálról. Minket borívó nemzetnek tartanak, még akkor is, ha szerettjük a sörítalt. Ezért ne feledkezzünk meg a mondráról: Sörre bort mindenkor, borra sör, meggyötör!

Lehet gondolkozni, milyen ősi lehet a vágy az emberekben, hogy a halak, avagy esetünkben a madarak mozgását utánozhassa, megtanulja.

Vannak lélekbulvárok, akik úgy vélik, hogy az anyaméh melegében eltöltött hónapok lebegésének, csaknem súlytalanságának nosztalgiaja köszön vissza, vagy talán a korlátlan mozgás vágya sarkallta időtlen idők óta elődeinket, hogy földhöz ragadtságunkat áttörve, a felhők fölé emelkedve, lebegjenek, mint a héja, körözzenek, mint a gólya, vagy a kócsag, cikázzanak, mint a fecske.

Hitem szerint nem száz, nem is ezer, hanem

Így képzelte Leonardo a repülő embert

legalább százezer éves a vágy, mely napjainkig is csak részben teljesülhetett be.

Már háromezer-ötszáz éve elpusztult a labirintus, a mondabeli Minosz király Kréta szigetén épült palotája, melyet korának legnagyobb tudósa Dédalosz mester tervezett és épített, aki a sziget, és annak királya fogságából fiával, viasszal összeragasztott tollakból szárnyakat építve menekült. A fiú, Ikarosz, túl közel merészkedett a naphoz, mely megolvasztotta a viaszt, s a mindmáig élő nevű hős a tenger habjaiban lelte halálát. Dédalosz megmenekült, és még sokáig folytatta alkotó életét.

A Krisztus születése körül már bizonyára pár ezer éves történetet a neves római költő, Ovidius Naso (Kr..43-Kr..27) hagyta ránk.

A következő zseni, akiről híradásunk van Leonardo da Vinci (1452-1519). A művész, építész, feltaláló tervezett repülő szerkezeteket, melyeket nem próbált ugyan működtetni, de sokban hozzájárult a repülés elméletének kidolgozásához.

Kétszáz év múlva megszületett az első hőlégballon, de csaknem újabb kétszáz évet kellett várni az első siklószárnyak, majd végre az igazi magasba emelkedő gép megjelenésére. Ez az esemény 1903. decemberének 17. napján következett be, amikor Orville Wright, testvérevel tervezett és épített Kitty Hawk nevű szerkenyűjének motorja felberregett s a merész feltalálót előbb 39, majd 279 méterre röptette. A francia Louis Blériot (1872-1937) 1909-ben átrepülte a La Manche csatornát, s még ugyanebben az évben bemutatkozott Budapesten is.

Ettől kezdve a repülőgép-tervezés felvette a hétmérföldes csizmát s rohamos léptekkel haladt előre.

Persze, hiszen új fegyver született, melynek életképességét az első világháború igazolta. Mint oly sok más esetben a polgári igények messze a háttérbe szorultak.

A második világháborúig a magyar sportrepülők és konstruktőrök Európa élvonalába tartoztak, bár Trianon korlátjait nem lehetett átlépni, a negyvenes évek katalizmája mindent tönkretett.

Ekkor aztán láttam repülőt bőven. Láttam T-34

típusú tankok menetoszlopát támadó stukákat, Messerschmidtek és Musztángok légi harcát, csaknem elpusztultam a komáromi hidat célzó Raták bombatámadásában. Láttam a fehér kondenzcsíkot húzó Liberátorok százait, meg azt is, amikor alacsonyabba ereszkedve bombaszőnyeget zúdítottak a komáromi pályaudvarra.

1956 tavaszán aztán magam is repülhettem, Pestről Kaposvárra, igaz a LI.2 - tevének becézett gép - MASZOVLET utód Malév járata Sztálinvárosnál visszafordult, mert valami elromlott benne, majd Ferihegyen megjavították, aztán Kanizsától busszal vittek haza, mert Kaposváron rossz irányból fújt a szél. Az utazás így tovább tartott, mintha személyvonat zötykölt volna egész napon át.

Azóta több száz órát repültem Európa, Ázsia, Amerika egén, de a megálmódott repülés érzését sosem éreztem. Napjaink repülőgépeiben ülni olyan, mint egy hatalmas, kényelmes autóbuszban, mely nagyon sima sztrádán száguld vagy ezer kilométeres sebességgel.

Nem érzem azt a lebegést, amit álmaiban érzek, amikor siklani tudok, állva vagy fekvé a felszín fölött néhány méterrel, vagy akár talpam alatt puha párnaként megsüppedő felhőkön szökellve. Úgy hiszem, ez az a repülés, melyre évezredek óta vágyunk.

A gondolatot nálam sokkal szebben fogalmazta meg Eric Knight (1897-1943) a repülőgép balesete előtt egy évvel, 1942-ben megjelent híres regényében a „Sam Small csodálatos élete” című könyvben. A főhős az angliai kisváros lakója Amerikában rádöbben, hogy tud repülni. Úgy siklik a levegőben, mint a tengerpart albatroszai, sirályai. Ha akar, s ha hisz magában. Végül aztán, megelégedve az amerikai stílusú ünneplést, felesége Milly kezét megfogva, hazaszállnak Yorkshirba, ahol vár rájuk a régi otthon.

Szinte biblikus a történet, a hit hegyeket mozgat. Amde repülni az ember azért nem tud, mert embernek és nem madárnak született. Ezért kellett hajót, repülőgépet, terepjárót tervezni és építeni, hogy megközelítse a lenézett állatok képességeit.

Trogmayer Ottó

Tollhegy

Az olvasás igényes mesterség.

Sajnálom azokat, akiknek nem volt idejük megöregedni.

Általános izületi panasz a derékfájás: máig nyögjük, hogy emberelődeink két lábra álltak.

Az atomfegyverkezés tilalma helyes, - csak elkésett: az első tömeggyilkos, népiirtó alkalmazása előtt kellett volna kezdeni!

Pesszimista író nincs: ha pesszimista lenne, nem írna egy sort sem. Akkor pedig nem lenne író.

Nem vall tisztességes szándékra, ha egy szót más értelemben használnak, mint amit jelent.

Minden nép máshogy képzelte el istenét, de a nevében mind egyformán öltek.

Az utókor azokat fogja becsülni, akik számukra is alkottak értéket.

A "politika" szó eredetileg az egész közösség érdekeinek a szolgálatát jelentette...

Beethoven sorra váltogatta bérelt lakásait, műveiből azóta több száz luxusvilla épült...

Lehet egy megszállt ország bírósága - vagy bármely hivatalos szerve - független?

A bunkó nem tévesztendő össze a karmestéri pálcával!

Akkor értesz meg egy művet, amikor már élvezni tudod.

Van, aki visszahúzódik, - van, akít visszahúznak: a kettő nem ugyanaz.

A felelőtlenség félelmetes fegyver!

Ha ma is lenne akasztás, az elítélt szerezhetné be a kötelet.

Három veszélyeztetett korcsoport van: a csecsemők, az öregek és a kettő között lévők.

Szomorú, ha az egyéni hiúságot elébe helyezzük a nemzeti érdekeknek. A sikeres olimpiai szereplés is nemzeti érdek...

Valamikor behúzódtak az emberek a házaikba, a kerítés mögé, ha feltűntek a feltűzött szuronyok mellett a kakastollak. Ma már nem kell ehhez kakastoll...

"Ingatlanadó" - úgy globálisan akár egy ötemeletes bérházra, akár egy szoba-konyhás kis családi fészekre is vonatkozhat.

Ami nem szerepelt a választási programban, arra még törvénytervezetet sem volna szabad megfogalmazni!

Dilettáns döntés - romlásba döntés.

Civilben a politikus is ember?

A vagánykodó kerékpárosok több balesetet okoznak, mint az álmos kamionvezetők.

A személyiségi jogok a sportolót is megilletik, még ha olimpiai bajnok is!

Jövedelmet nem hozó dologra adót kivetni nem jogállami eljárás, hanem a török időket idéző harács.

A jóllakott ragadozó nem vadászik tovább. A kétlábú fajta kitartóbb.

Változnak az idők, változnak az igék: Jelszó-e manapság az, hogy "Fizessenek a gazdagok!" - Ja, hogy akik korábban efféléket harsányan hirdettek, időközben maguk lettek gazdagok?!

Olvasok egy hivatalos szerkesztményt. Na ne! Ezt még mostohaanyanyelvnek se fogadom el.

Ne szégyelld, ha sírsz: az a szégyen, ha már nem tudsz sírni.

A görögség nem volt se gazdasági, se katonai nagyhatalom, mégis több értéket adott az emberiségnek, mint azóta bármely nagyhatalom.

Ahol egyes témák tabuk, ott őserdei állapotok vannak!

A régi jelszó: "Döntsd a tőkét!" - Korszerű változata: "Gyűjtsd a tőkét!"

A gazdasági, hatalmi súlypontok a történelem folyamán sorra megváltoztak: hosszú távon tehát mégis van remény...

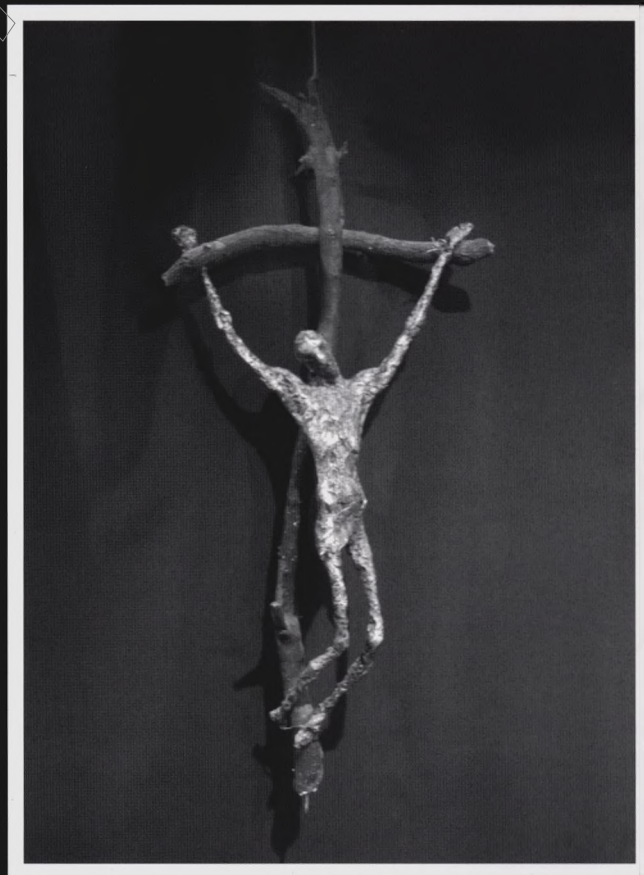
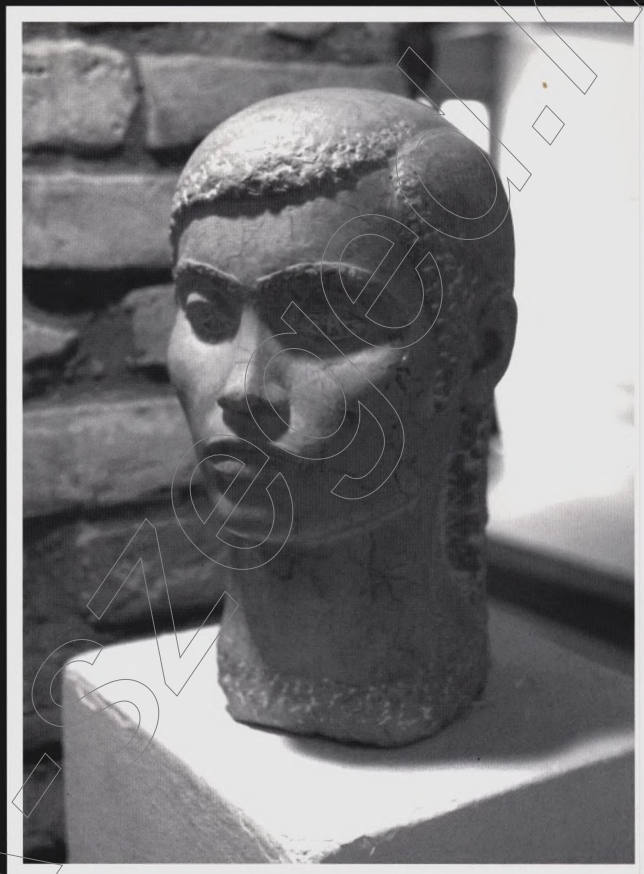
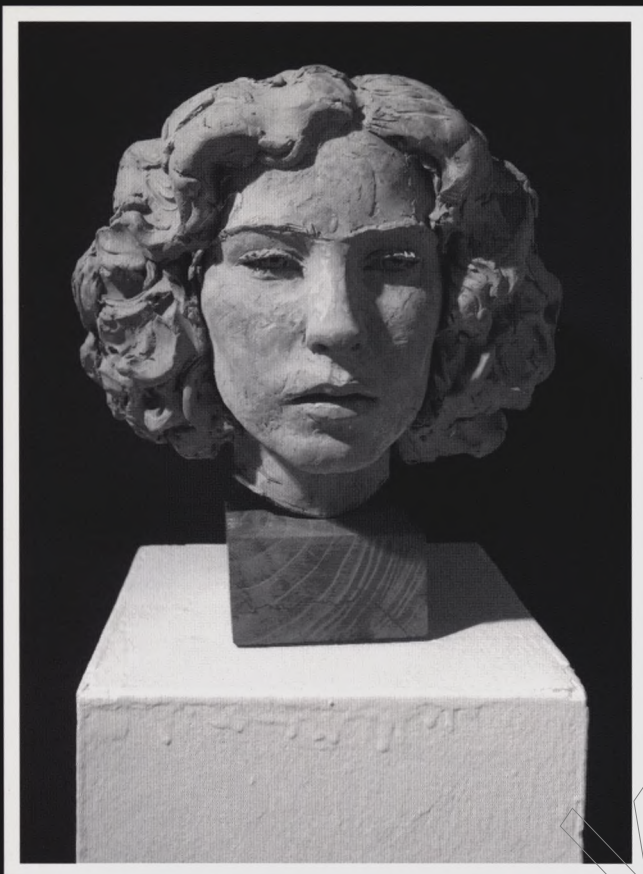
Az ember néha azt hiszi, hogy többet, keservesebben már nem tud sírni. Téved...

Nézem a milliárdosok listáját. Egyetlen értéket teremtő tudós, egyetlen életüket mentő orvos, egyetlen, az emberiség életét emberivé nemesítő művész nincs köztük. No comment! ...

"Oszd meg, és uralkodj!" - Ókori elv, és már akkor is az osztók érdekeit szolgálta!

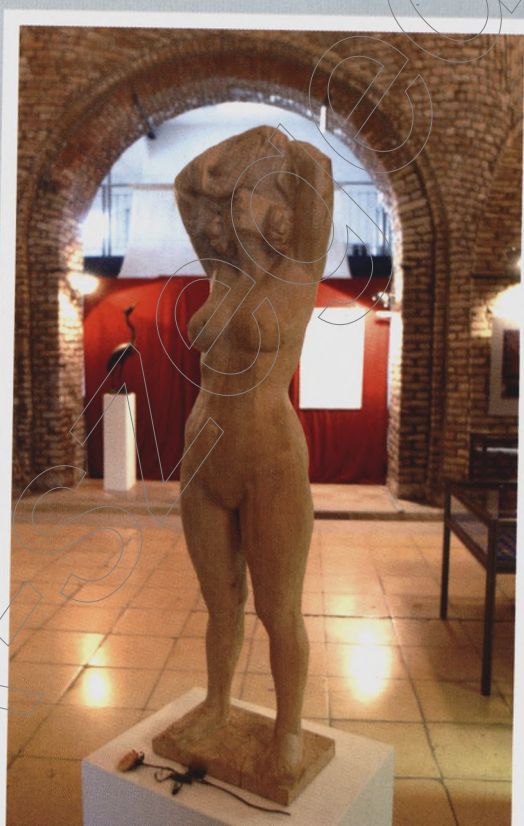
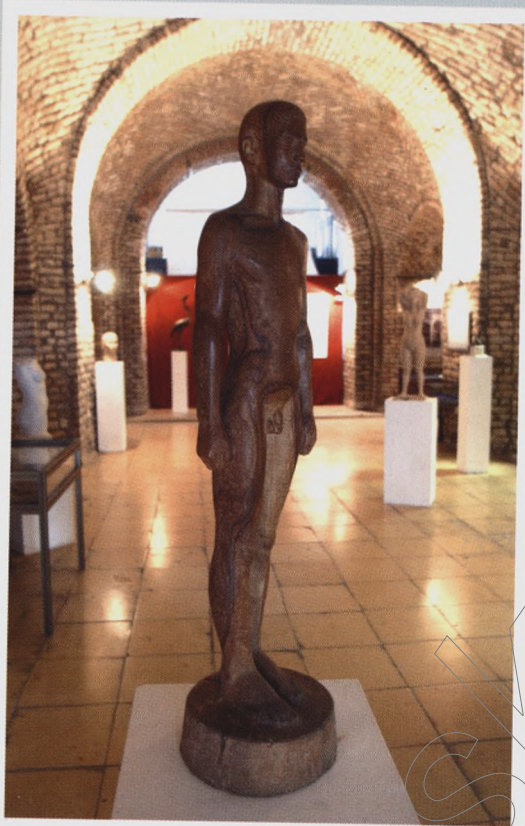
Ravasz, gonosz szó az a "rasszizmus": hát mi sápadt arcúak, mi magyarok talán nem tartozunk semmiféle rasszhoz?!

"Az idő pénz" - Nem, az idő megfizethetetlen!

Fritz Mihály alkotásai

Kálmán Márton alkotásai

**KALMÁR MÁRTON ÉS FRITZ MIHÁLY SZOBRAI
A VÁRBELI KIÁLLÍTÁSUKRÓL
(FOTÓ: VERÉB SIMON)**

HU ISSN 0239-1384

07006

9 770239 138003

Borító grafika és előkészítés:

Nyomdamester **ReProStudio**
alkotó technológia